САДРЖАЈ. — SADRŽAJ.

…нте.

Sarajevo, oktobar—decembar. **1895.** Сарајево, октобар—децембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Вјенцеслав Радимски.

У недјељу, дне 27. октобра 1895., преселио се у вјечност наш неуморни и вјерни сарадник, рударски сатник Вјенцеслав Радимски.

У дванаест сати и пô изишао је по обичају из свога уреда и истом што је пошо једно педесет корачаја замагли му се и он паде од капи и издану своју честиту душу близу Али-пашине ћуприје.

Тако је наглијем ударом пуко један од главних ступова, на којем је почивало наше културно настојање, престао је да дише човјек, чије ће име у честитој успомени сјајити на вијеке!

Вјенцеслав Радимски роди се 21. фебруара 1832. у ческом мјесту Нова́ Пака. Год. 1849. сврши гимназију у Старом Мјесту у Прагу и полазаше год. 1850.—1854. ческу политехнику у Прагу, гдје је с

нарочитим занимањем проучавао минералошко-геолошке науке и стројевно-техничку струку. Год. 1855. и 1856. посјећивао је Радимски тадашње ц. и кр. монтано училиште у Пшибрами (Přibrami), изучавајући рударску и талијоничку грану, те доби апсолуториј махом одличан у свјема предметима.

Након свршених наука ступи у практичну службу у Ландауово рударско друштво у Јилемници у Ческој. То мјесто напусти доскора, пошто му се понудила згода, да пређе ко рударски кандидат у Шћавницу у Угарској. Кроз кратко вријеме постаде Радимски у тој служби ц. и кр. рударским вјежбеником.

Год. 1857. захвали се Радимски на тој служби и настави свој рад ко рударски пословођа камено-угљеног мајдана крај Ниржана надомак Плзња у Ческој. Ту остаде до нове године 1859., кадно основа на своју руку с братом си Јосипом рударско друштво у угљеном округу крај Виза у Штајерској.

Његово ванредно знање и богата надареност проширише кроз кратко вријеме рад тога мајдана; тај испрва скромни подхват подиже се у његовим рукама стварно и финанцијално, тако да је и сусједни мајдан доспио под његову бригу и паску.

Пошто се је овај мајдан па и његов властити угљаник продао угљено-рударскому и трговачкому друштву у Визу, руководио је Радимски послове сједињених мајдана ко равнатељ од 1. марта 1871. до 31. марта 1883. Исто тако управљао је радом рудокопа у Штајерегу (Steyeregg), што га бијаше закупило ц. и кр. прив. кефлашко жељезничко и рударско друштво.

Год. 1884. оде Радимски из Виза, пошто је ц. и кр. прив. градачко-кефлашко жељезничко друштво преузело сву прометну бригу мајдана у Визу, те оде у Беч, гдје се настани ко овлаштени рударски мјерник. Јануара год. 1885. наступи важан преокрет у његовом животу, он се наиме пресели у Сарајево као рударствени надповјереник и управитељ рударског сатништва у Босни и Херцеговини. Мало затијем 31. маја год. 1885. стиже му именовање рударског сатника.

Будавши Радимски још у Визу, надала му се многа згода да проучава ондје многе споменике из прехисторијског и римског доба. Тако се у њему мало по мало развијаше љубав спрам антропологије и археологије. Та ископавања предузимаше изнајприја сам, а послије у друштву са Јос. Сомбатијем (Szombathy), кустосом ц. и кр. природословнога двор. музеја. На том основу настадоше два дјела: „Urgeschichtliche Forschungen in der Umgebung von Wies in Mittelsteiermark“ (I.: 1883., II. и III.: 1888., IV.: 1891.) и „Ueber die Grabungen im Jahre 1880“.

Уз тај рад смагао је Радимски увијек прилике, да ради и на монтано-геолошкоме пољу. Тако написа: „Der Bericht über die montanistischen Verhältnisse und die Mineral-Vorkommnisse des Sulmthales“ (год. 1868.); „Das Wieser Bergrevier“ (год. 1875.); „Die Insel Pago in Dalmatien und deren Lignit-Vorkommen“ (год. 1877.); „Ueber den geologischen Bau der Insel Arbe in Dalmatien“ (год. 1880.).

За ова два пошљедња дјела именова га ц. и кр. аустријски геолошки државни завод својим чланом-дописником.

Његов опширни стручни и научни рад сврнуо је пажњу одлучних кругова на списатеља, који је с толиком савјесношћу писао дјело за дјелом и доиста није га мимоишла признаја Превишње деснице. Он доби год. 1878. одликовање у виду витешког крста реда Фрање Јосипа. Ону годину дана, коју је Радимски спровео у Бечу, употреби он, да што чешће зађе у музеје, збирке и књижнице пријестонице и да прошири своје обилне студије у праповјесном и римском правцу. То проучавање, којему је приказао сав жар своје истраживалачке душе, развило се у њега у радишност, да јој се дивиш. Тај рад примјени Радимски босанском земљишту ко истраживач и писац праповјесничких појава и то с таквом строгости, да су му то с весељем признали признати учењаци не само у монархији, него по цијелој Европи. У њиховим срцима оставља Радимски трајну и харну успомену. Многа учена друштва губе с њиме ил зачасног члана ил дописника.

Ми бисмо морали на широко развезати, набрајајући саме наслове његовијех дјела. Наш „Гласник“ и наше дјело „Wissenschaftliche Mittheilungen“ живи су свједоци опширног и неуморног рада непрежаљеног покојника и ми ћемо овдје напоменути наслове само онијех дјела, која су изишла у засебним издањима:

а) „Прехисторијска налазишта“ (у издању ћирилицом и латиницом) и на њемачком језику под насловом: „Die prähistorischen Fundstätten“;

б) „Die neolithische Station Butmir.“

Мимо то још у рукопису:

а) „Archäologisches Ortslexikon von Bosnien und der Hercegovina.“ Ова радња с потоњим додатцима чува се у музеју.

б) „Die Geschichte des alten Bergbaues in Bosnien und der Hercegovina.“ Ову расправу, која ће у своје вријеме изићи у „Гласнику“, написао је покојник заједно с дром. Карлом Пачем.

в) Неколико омањих археолошких расправа, које ће изићи у овом листу.

Њему бје повјерено да уреди минералошко-геолошке збирке бос.-херцег. земаљског музеја. Испунивши свој задатак, непрестано је настојао да те збирке попуни и прошири.

Његова многа, разноврсна и велика дјела на пољу геологије, како их је у својем званичном позиву увијек у корист јавног знања вршио, његова неуморна дјелатност ко рударског сатника и монтаног извјеститеља земаљске владе, стекоше признање и похвалу на другоме мјесту, као што је и „Школски Вјесник“ у октобарској свесци достојно споменуо бригу овог врсног нашег сарадника о уређењу минералошких збирки за наше школе.

Поглавита врлина Радимскога ко списатеља јесте, што је јасан, што право схвата и што пише лијепим стилом. Све су то драгоцјени прилози знаности и трајни споменик покојнику, док буде науке и поборника јој.

Глас о његовој смрти потресао је дубоко све пријатеље тријезна рада на широкој оној расеги, куда се је знало име Радимскога. А ми овдје, на земљишту, које навијеке крије његове смртне останке, харно се сјећамо његове трајне успомене, пером зајамчене и у дугачком низу сажалница полажемо уз овај помен у његовоме миљенчету, а у нашем „Гласнику“ још и овај пјеснички поздрав, што му га на свјежи гроб полаже пријатељ Вид Вулетић-Вукасовић ко тужни поклик из лијепе Далмације:

Што је црна земља радовала
И у њедра сакрила дубоко,
То је Твоје соколово око
Угледало, а памет познала,

Па Ти јака мишца отковала
Тврди синџир у земљи низоко,
И подигла у свијет високо,
Што нам једном Босна сковала:

Бритке маче и лемеше јаке,
Буздоване и челенке лаке,
Па ђердане, бурме и аздије . . .

Вјенцеславе, Тебе земља крије,
Завидна је, скончa Те сред раке,
Ал Ти име реси сунцу зраке!

Слава Вјенцеславу Радимскому!

Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Napisao

pokojni rudarski satnik **V. Radimský.**

(Nastavak i svršetak.)

Ilovaste posude, koje pripadaju sojenici, sve su gragjene prostom rukom; ilovača je rijetko kada utaložena, nego je izmiješana malim vapnenastim zrncima i listićima tinjevca, a površina je samo pri finijim posudama uglagjena. Većinom su crne, onda mrke i sive u različitim niansama i samo rijetko kad žućkaste. Crvenih rbina od sugja našlo se samo u nekoliko komada, što u ostalom slijedi prema upotrijebljenoj ilovači, pošto je i lijep sa duvarova sivo, a ne crveno pečen.

S malim su iznimkama posude zdrobljene, pa je njihovih rbina nagjena množina, kako u zagarenom kulturnom sloju, tako i u složenom nad njime sivom i pepeljavom sloju.

Netaknutih nagjeno je samo nekoliko manjih posuda, ali je takogjer pošlo za rukom rekonštruirati priličnu množinu velikih posuda, te sad iz te sojenice imamo ovih rukom gragjenih posuda:

žàrama sličnih posuda	15	komada
lonaca razne veličine	23	„
dvostruki lonac	1	komad
zdjela i ovećih zdjelica	8	komada
malih zdjelica i vrčeva bez ručice	22	„
malih zdjelica i vrčeva s jednom ručicom . .	42	„
malih zdjelica i vrčeva s dvije ručice	12	„
mali vrč s cijevlju za ljevanje	1	komad
ukupno . . .	123	komada.

Osim toga valja amo pribrojiti 6 komada što cijelih, što rekonštruiranih poklopaca od posuda.

Ondje, gdje je u opisu, što niže slijedi, naznačena mjera posuda, znači *V* visinu, *P* najveći premjer, *Z* širinu zjala, *p* premjer dna, *VP* visinu najvećeg premjera, te su sve mjere izrečene u centimetrima.

Žàrama slične posude stranom su jednoruke, stranom dvoruke, ili su im pak mjesto ručica nasagjeni nastavci. Neke su od njih prikazane na

tabli XXV., slika 138. i *140.—142.*, onda na *tabli XXVI., slika 142.—147.* i *152.* i najposlije na *tabli XXVIII., slika 162.* i *163.* One od tih posuda, koje imaju ručice, vazda su ornamentirane, i to, izuzevši jednu veliku posudu, *slika 140.*, stranom pravim, stranom podražavanim gajtanastim ornamentom. U posude *slika 143.*, i dno je uriješeno sa četiri paralelne linije i jednom kosom poprečnom linijom u gajtanastom ornamentu, dok su nasuprot ravna dna svih ostalih žàrama sličnih posuda neuriješena.

Megju tim žàrama sličnim posudama mogu se razlikovati dva oblika. Prvi (*slika 140.—142.*) nagjen je samo u pet eksemplara, trbušast je s utegnutim grljakom i rastegnutim ili previnutim okrajkom. Sve su druge nalik na vrlo visoke zdjelice široka zjala i većinom uspravna okrajka.

Trbušasta posuda, *slika 141.*, crna je, grlo joj je od trbuha jedva ponešto odvojeno, okrajak previnut, a dônji dio grla ima uspravnu, ali odlomljenu ručicu. Ornamentirana je trakom od dvije linije, kojim je optočena izmegju trbuha i grla, i s koga se spuštaju trostruke guirlande. *V* = 25·5, *P* = 28, *Z* = 15·5, *p* = 10 i *VP* = 10.

Druga trbušasta posuda, *slika 142.*, takogjer je crna, grlo joj od trbuha nije odvojeno, okrajak je slabo rastegnut, a obje uspravne ručice imaju splošten, obal presjek. Slično je ornamentirana, samo što horizontalni trak, kojim je optočena, sastoji od tri linije, a ispod njih unaokolo teče nareckana linija. *V* = 30·5, *P* = 31, *Z* = 20·5, *p* = 11 i *VP* = 13.

Treća trbušasta crna žàra, *slika 140.*, najveća je ilovasta posuda, što je dosele nagjena u sojenici. U nje su dvije poprečne ručice, previnut okrajak, a jedini joj je ukras duboko narovašen trak na neodvojenom grlu. *V* = 60·5, *P* = 49, *Z* = 34, *p* = 17 i *VP* = 30.

Četvrta slična crna žàra, *slika 163.*, ima znatno odvojeno grlo i vertikalnu, spram gornjeg kraja stanjenu ručicu. Trbuh je ornamentiran trakom od trostruke linije, s koje se spuštaju trostruke guirlande. *V* = 13·2, *P* = 17·5, *Z* = 11, *p* = 8 i *VP* = 6.

Posve slične forme, kakve su u te četiri posude, ali vazda bez gajtanastog ornamenta, nagjene su u nekropoli na Jezerinama nekoliko puta kao žàre[1]).

Nasuprot ove žàrama slične posude sa širokim zjalom na Jezerinama nikoji put nijesu nagjene, te će to biti starije forme, koje su valjda služile samo za kućne svrhe.

Posuda, *slika 138.* je žućkasto siva s uspravnim okrajkom i dvije vertikalne, na vrhu grbaste ručice, koje samo ponešto nadvisuju okrajak.

[1]) Isp. „Jezerine", „Glasnik" 1893., tab. XXXIV., sl. 1., 2. i 3., onda tab. XXXVII., sl. 4.—6.; za tim „Wissensch. Mitth." III. 1895., str. 102., sl. 202., str. 103., sl. 204. i 205. i str. 82., sl. 128; str. 85., sl. 145., onda str. 90., sl. 160.

Optočena je na vratu dvostrukom linijom i jednostavnim guirlandskim trakom ispod nje. *V* = 21, *P* = 34·5, *Z* = 30·5, *p* = 10·7 i *VP* = 13.

Sjajno crna posuda, *slika 143.* ima slabo rastegnut okrajak i dvije uspravne trakolike ručice, svaka ukrašena po jednim povorom duž sredine i piknjicama. Izmegju grla i trbuha optočena je dvostrukom linijom, a ispod nje dvostrukom nareckanom linijom, koja sastoji od gajtanastog ornamenta. *V* = 17·2, *P* = 26, *Z* = 17·8, *p* = 10 i *VP* = 9·7.

Mrka posuda, *slika 144.* sa slabo rastegnutim okrajkom takogjer je dvoruka. Ručice, koje nadvisuju okrajak, spram gornjeg se kraja sužavaju, te su na unutrašnjoj strani posude oštro presječene. Gajtanasti joj ornamenat sastoji od dvostruke linije, kojom je optočena, i s koje se u razmacima spušta 5 do 7 kratkih pràvih linija. *V* = 16·2, *P* = 27, *Z* = 22·5, *p* = 10·2 i *VP* = 10.

Tamnomrka posuda bez ručice, *slika 145.*, sa slabo rastegnutim okrajkom, ukrašena je samo sa dva horizontalna nastavka pri trbušini. *V* = 16·2, *P* = 27·5, *Z* = 24, *p* = 10·7 i *VP* = 9·5.

Crna posuda, *slika 146.*, ima dvije neukrašene, vertikalne uspravljene ručice, te je s pogledom na formu posve slična *slici 144.*, a s pogledom na ornamentiku nasuprot *slici 143.* *V* = 13·5, *P* = 22, *Z* = 18·2, *p* = 8·7 i *VP* = 8·5.

Neukrašena, tamnosiva posuda s otrcanim okrajkom, *slika 147.*, ima samo dva horizontalna nastavka, koji se svršavaju svaki u dva roščića. *V* = 14·5, *P* = 22, *Z* = 20·7, *p* = 11·5 i *VP* = 9.

Sjajna tamnomrka posuda odvojena grla, *slika 152.*, ima uspravan okrajak i dva horizontalna nastavka. *V* = 12, *P* = 15·5, *Z* = 12·2, *p* = 6·5 i *VP* = 8·2. U toj posudi, koja je nagjena cijela, bila su dva mala, jednoruka vrčića.

Mrka posuda, *slika 162.*, u formi je i ornamentici veoma slična *slici 144.*, samo što nema više neg jednu ručicu, te se s njezinog ornamentalnog traka u razmacima spuštaju po tri vertikalne linije. *V* = 11·2, *P* = 18·5, *Z* = 16, *p* = 8·5 i *VP* = 6.

Oblici množine lonaca, *tabla XXV., slika 139.*, onda *tabla XXVI., slika 148.—151.* i *153.*, nadalje *tabla XXVII., slika 156.—159.* i *161.*, najposlije *tabla XXVIII., slika 165.—167.*, vrlo su različiti. Oni su stranom bez ručica, stranom jednoruki, a samo rijetko kada dvoruki. Pri jednorukim loncima ručice su vazda vertikalne, pri onom jednom dvorukom nasuprot su horizontalno postavljene.

Najveći od nagjenih lonaca, *slika 139.*, ima uspravan okrajak, siv je i ima dva potkovasta nastavka. *V* = 44·5, *P* = 33, *Z* = 30·5, *p* = 11·5 i *VP* = 31[1]).

[1]) Isp. „Jezerine", „Glasnik" 1893., tab. XLI, sl. 3. i „Wissensch. Mitth." 1895., III., str 93., sl. 171.

Jednakog je oblika i sivi lonac bez ručice, *slika 149.* Vrat mu je od trbušine odvojen oštrim i glatkim povorom, ispod koga su dva komada sličnih povora, koji megjutim obuhvataju samo jedva po jedan kvadrant obima posude. $V = 24{\cdot}5$, $P = 24{\cdot}5$, $Z = 21{\cdot}7$, $p = 11{\cdot}5$ i $VP = 19$.

Lonci, *slike 148., 158., 165.* i *166.*, koje crni, a koje sivi, jednoruki su i bez ukrasa.

Sivi jednoruki lonac, *slika 150.*, ima uvinut okrajak, te je ukrašen debelim, piknjičavim obručem. $V = 19$, $P = 19{\cdot}5$, $Z = 15{\cdot}5$, $p = 10{\cdot}5$ i $VP = 11{\cdot}5$.

Nasuprot ima crni lonac s istrošenim okrajkom, *slika 151.*, dvije male horizontalne ručice, a s ovima unakrst dva oblučasta, takogjer horizontalna nastavka. $P = 21{\cdot}5$, $p = 13{\cdot}2$, $VP = 13$.

Jednoruki, mrki i crni lonci, *slika 153.* i *161.*, imaju kratke, horizontalne nastavke, *slika 157.* s poduženom, piknjičavom priječkom na protivnoj strani od ručice, a *slika 159.* ima jedan niz guka na oblik krnjastih čunjeva.

Neukrašeni crni lonac, *slika 156.*, ima pri vrhu svoje ručice uspravan nastavak. $V = 18{\cdot}2$, P i $Z = 20{\cdot}5$, $p = 12$ i $VP = 18{\cdot}2$.

Crni neukrašeni lonac, *slika 167.*, sa slabo pri okrajku stegnutim zjalom, ima na okrajku ljevčić, što se je u ostalom na ripačkim posudama više puta moglo vidjeti. $V = 14$, $P = 16$, $Z = 13{\cdot}5$, $p = 10$, $VP = 10$.

1/4

Slika 21.

Posve je neobična posuda dvostruki lonac, *tabla XXVII.*, *slika 154. a* i *b*. On je siv i sastoji od zvonolikog dônjeg djela, na kome je nasagjen trbušast gornji dio sa dvije vertikalne ručice i uspravnim okrajkom. Dno gornjeg, trbušastog dijela ima u sredini luknju, široku 7 *cm*, te je njome udešena komunikacija obaju dijelova posude. Nasred dna dônjeg dijela stoji uspravan šiljak, visok 2·5 *cm*. Dônji je dio visok 14 *cm*, gornji mu je premjer 13·5 *cm*, $V = 30$, $P = 18{\cdot}2$, $Z = 10{\cdot}7$, $p = 9{\cdot}5$ i $VP = 20{\cdot}5$.

Fragmenata od takih dvostrukih posuda više je nagjeno u Ripču, te *slika 21.* prikazuje taki zvonoliki dônji dio s pougljenim ostancima jela, megju kojima pojedinih cijelih zrna graška.

Ja bih s toga izrekao mnijenje, da su ti dvostruki lonci bili kuhinjsko sugje i da su služili za procjegjivanje jela, i to tako da bi se na kolutasto srednje dno položila prorešetana ilovasta ploha, pa bi se za tim gornja posuda napunila onim materijalom, koji se je htio procijediti.

Nagjene zdjele, *tabla XXVIII.*, *slike 168., 169., 174.* i *176.*, prilično su visoke i osim mrke zdjele, *slika 176.*, sve su crne ili bar zagasite.

Zdjela, *slika 174.*, ima previnut okrajak, a ukrašena je samo horizontalnim, piknjičavim i 14 *cm* dugačkim obručem. Grlo od trbušine nije

odvojeno, dok je u svih ostalih zdjela grlo oštro utegnuto[1]). $V = 15{\cdot}7$, P i $Z = 28$, $p = 10$ i $VP = 15{\cdot}7$.

Zdjela, *slika 168.*, ima previnut okrajak, a na oštrom povoru oko trbušine dva nastavka. $V = 13$, P i $Z = 24{\cdot}7$, $p = 9{\cdot}5$ i $VP = 13$.

Nasuprot je isto takva zdjela, *slika 169.*, sasvim neukrašena. $V = 11{\cdot}7$, P i $Z = 26$, $p = 9$ i $VP = 11{\cdot}7$.

Manja zdjela, *slika 176.*, takogjer iste forme, ima na povoru duž trbušine dva nastavka. $V = 8{\cdot}7$, P i $Z = 17{\cdot}5$, $p = 7$ i $VP = 8{\cdot}7$.

Zdjelice nemaju ručica, ili su jednoruke, te će biti, da su posve malene megju njima, kao i maleni vrčići bili samo dječija igračka. Zdjelice bez ručica, od kojih su nekoje prikazane na *tabli XXVII.*, *slika 155.*, onda na *tabli XXVIII.*, *slike 170., 172.* i *177.*, kao i na *tabli XXIX. slika 191.*, imaju svekolike ravno dno i nijesu urijesene, osim zdjelice, *slika 172.*, koja na oštrom okrajku trbušine ima dvije duguljaste, horizontalne guke.

Jednoruke zdjelice, kao *tabla XXIX.*, *slike 180., 181.* i *183.—185.*, imaju takogjer ravno, ali kadšto samo vrlo maleno dno, te ručica ili nadvisuje okrajak *(slika 180.* i *184.)*, ili je ravno s okrajkom odrezana *(slika 183.)*, ili ne doseže do okrajka *(slika 181.)*. U zdjelice, *slika 185.*, uspravljena ručica nije probušena. Sve su te zdjelice neurijesene, a ručice su im glatke, samo u zdjelice, *slika 180.*, nalazimo gajtanast ornamenat i guku pri vrhu ručice.

Spomena je vrijedno nadalje, da dvije zdjelice, *slika 184.* i *185.*, s uspravljenom ručicom, imaju izrazito eliptičko zjalo.

Većina nagjenih vrčeva ili su bez ručice, ili su jednoruki ili dvoruki, a dno im je većinom ravno. Ali ima i vrčeva s pupčastim dnom *(tabla XXIX.*, *slika 186.* i *192.)* i krugljastih vrčeva s ispupčenim dnom *(tabla XXVIII.*, *slika 164.)*, koji potonji valjda pripadaju najstarijem ilovastom sugju ripačkom.

Vrčevi bez ručica, kao *tabla XXVII.*, *slika 160.*, onda *tabla XXVIII.*, *slike 164., 173., 175.* i *tabla XXIX.*, *slika 186.* i *187.*, imaju različite oblike, te su svi bez razlike neukrašeni.

U jednorukih vrčeva ručica ili nadvisuje okrajak posude, kao na *tabli XXIX.*, *slika 178.* i *182.*, ili je dublje smještena na boku trbušine, a onda često pri vršku ima malu guku, kao *tabla XXIX.*, *slika 179.* One su većinom neurijesene, a samo na pojedinim vigja se ornamentika s nastavcima. Tako n. pr. vrč s ručicom, *tabla XXIX.*, *slika 179.*, s obje

[1]) Isp. „Glasnik" 1893. „Jezerine" str. 452., sl. 1 *a* i *b*, za tim „Wissensch. Mitth." 1895., III., str. 69., sl. 69. *a* i *b*.

strane ručice ima po jednu okruglu guku, a izmegju njih oštru, horizontalnu gužvu.

U dvorukih vrčeva *(tabla XXIX., slika 192.—194.)* vazda nadvisuje okrajak, a zjalo je češće sa strana obiju ručica stisnuto, tako da prikazuje više manje vrlo eliptičku formu *(slika 195. i 194.)*. Obično nijesu uriješene, a samo u dva taka vrča ima ukras gajtanastim ornamentom, koji sastoji od linije okolo posude i od traka od jednostavnih guirlanda ispod nje.

Osobit oblik ima mali krnjavo-čunjasti vrč s odlomljenom ručicom *(tabla XXIX., slika 190.)*, koji ima dolje obrnut žljebić.

Poklopci sugja obično imaju ručicu i različitog su oblika. Tako veliki sivi poklopac, *tabla XXVIII., slika 171.*, ima visoku čunjastu podobu i premjer od 29 *cm*.

Sivi ulomak poklopca, *tabla XXXI., slika 232.*, nasuprot je na oblik krnjastog čunja[1]), a tri poklopca posuda, *tabla XXXI., slike 228., 229.* i *230.*, ravni su[2]). I mali, čepu slični predmet, *tabla XXIV., slika 124.*, kome plojka ima premjer od 5·3 *cm*, biće da je služio kao poklopac posude[3]).

Druge dvije forme poklopca prikazane su na *tabli XXIX., slika 188.* i *189.*, koje svaka imaju po jednu ručicu na strani. Ručica prvoga poklopca znatno je nadvisila gornju ravnu površinu, dok je druga u istoj ravnini s gornjom površinom presječena.

Najposlije valja još spomenuti crni ulomak lopate, *tabla XXIX., slika 201.*, koja je sprava u ostalom nagjena i u terramarama Italije[4]), i u halštatskim grobovima kod Viza u Štajerskoj[5]).

Dno rukom gragjenih posuda u našoj sojenici obično je ravno i neuriješeno, ali se nalaze i krugljaste posude s ispupčanim dnom, kao *tabla XXVIII., slika 164.*, ili s pupčastim dnom, kao *tabla XXIX., slika 186.* i *tabla XXXII., slika 239.*[6]).

Vrlo rijetko nagje se okrajce oko dna, kao na *tabli XXXII., slika 237.*, dok se nasuprot češće nahode šiljci, koji se ističu u prostoriji posude, kao *tabla XXVII., slika 154.*, ili *tabla XXXI., slika 235.* Komad dna jedne posude *(tabla XXXII., slika 238.)* ima pače dva takva, sa strane smještena šiljka, tako da su ih najmanje četiri morala biti na dnu posude[7]).

---

[1]) Isp. Lengyel I., tab. XXI., sl. 163.

[2]) Isp. R. Munro: „The Lake-Dwellings of Europe". London 1890. „Vingelz na Bielskom jezeru u Švicarskoj", str. 35., tab. VII., sl. 21. i 22.

[3]) Isp. Lengyel II., tab. XXXI., sl. 244.

[4]) F. Coppi: „Terramara di Gorzano". Modena 1871., tab. XVIII., sl. 3.

[5]) Radimský u. Szombáthy: „Mitth. der anthrop. Gesellschaft in Wien" 1895., sv. XV., tab. VI., sl. 24.

[6]) Isp. „Gradina Čungar kod Cazina u Bosni", „Glasnik" 1894., str. 514., sl. 43. i 44.

[7]) Ibidem, str. 514., sl. 42.

Dno posude *(tabla XXXI., slika 233.)* nadalje je proresetano, što se u ostalom u posude, *tabla XXXI., slika 231.*, vidi i na bokovima[1]). Takve rešetaste posude u bosanskim naseobama nijesu rijetke, te su n. pr. nagjene u neolitičkoj naseobini kod Butmira blizu Sarajeva[2]), u prehistoričkoj naseobini Sobunar-Debelobrdo kod Sarajeva[3]), i u gradini Čungar kod Cazina[4]).

Dna u posudama vrlo su rijetko kad ukrašena, a ako jesu, onda samo gajtanastim ornamentom, koji je udešen u linije, u krst *(tabla XXXI., slika 234.)*, ili kao u rešetku *(tabla XXXI., slika 236.)*.

Okrajci sugja ili su uspravni *(tabla XXXIII., slika 251. i 252.)* ili rastegnuti *(tabla XXXII., slika 240.—242. i 245.)*, rjegje previnuti *(tabla XXXII., slika 243. i 244.)*, a samo su izuzetno uvinuti *(tabla XXVI., slika 150.)*. U većine je posuda okrajak gladak, ali se nahode i narovašeni okrajci *(tabla XXXII., slika 240. i 243.*[5]) i okrajci s malim uspravnim nastavcima s obje strane ručice *(tabla XXXII., slika 245.)*.

Ručice se na posudama nahode stranom pojedince, stranom po dvije na posudama, te su mnogo češće vertikalne *(tabla XXXII., slike 242., 245.—249.* i *tabla XXXIII., slika 250.—256.*, onda *258.—260.)*, nego horizontalne *(tabla XXXII., slika 243.*, onda *tabla XXXIII., slika 257.* i *261.)*. Vertikalne ručice ili nadvisuju okrajak posude, ili su u raznim visinama posude; horizontalne su nasuprot vazda samo na trbušini smještene.

Presjek im je većinom splošten i obal, kadšto i posve okrugao *(tabla XXXII., slika 245.)*, nasuprot se trakolike ručice *(tabla XXXIII., slika 260.)* nahode samo kao rijetki izuzeci. Isto tako rijedak je splošten pravokutan presjek *(tabla XXXIII., slika 253.)*, ali pri horizontalnim je ručicama češći poligoni presjek *(tabla XXXIII., slika 261.)*.

Veličina i oblik rupice na ručici vrlo je različit, kako to pokazuje *tabla XXXII.* i *XXXIII.*, te je rupica kadšto tako malena, da je samo mogla služiti za provlačenje uzice, kao *tabla XXXIII., slika 261.*

Često su uspravne ručice dolje široke a spram gornjeg kraja sužene, gdje onda pri vrhu ima oštar povor *(tabla XXXII., slika 242. i 247.*[6]). S obje strane široke i u sredini sužene ručice[7]) megjutim dosad nijesu nagjene.

---

[1]) Isp. Lengyel II., tab. XXVI., sl. 192. i 193. i tab. XXXIII., sl. 251., onda Coppi: „Terramara di Gorzano", tab. XV., sl. 1. i tab. XVIII., sl. 2., nadalje „Ilios", str. 418., sl. 327., str. 620., sl. 1190.—1196. i str. 643., sl. 1303.

[2]) Isp. „Butmir" I., tab. IV., sl. 9. i 20.

[3]) „Glasnik" 1894., str. 130, sl. 1.

[4]) Ibidem, str. 519., sl. 107. i 108.

[5]) Isp. „Čungar", „Glasnik" 1894., str. 515., sl. 47., 50. i 53.

[6]) Ibidem, sl. 46. i 55.

[7]) Ibidem, sl. 45.

Nasuprot su ručice često ukrašene glatkim, ili u dva roščića završenim nastavcima ili gukama, koje su smještene ili pri vrhu (*tabla XXXII., slika 245.* i *246.* i *tabla XXXIII., slika 250.*), ili na dônjem kraju (*tabla XXXII., slika 249.* i *tabla XXXIII., slika 251.*), ili najposlije i gore i dolje (*tabla XXXIII., slika 252.*). Pri horizontalno postavljenim ručicama kadšto se takogjer nahode s obje strane (*tabla XXXIII., slika 257.*[1]).

Neobičnog je dalje oblika ručica, *tabla XXXIII., slika 256.*, koja u sredini ima konkavnu plojku od 8·2 *cm* premjera.

Drugi su ures na ručicama oštri povori po sredini (*tabla XXXII., slika 248.*) ili paralelni žljebići po dužini (*tabla XXXIII., slika 260.*). Ostali uresi sastoje od okruglastih ili duguljastih pjega ili zareza u gajtanastom ornamentu, koji je sredan u paralelne poprečne linije, linije po dužini, trokute ili guirlande.

Umjesto ručica ili i pored njih češće se na ripačkim posudama nahode nastavci i guke. Oni su okrugli i onda ili su cilindrični (*tabla XXXVI., slika 294.* i *tabla XXXIV., slika 263.*) ili kao sploštene, konkavne bradavice (*tabla XXXVI., slika 300.*), te se ističu iznad bokova posude. Nego češće čine horizontalno usagjene sploštene lukove (*tabla XXXVI., slika 293.* i *299.*), koji su kadšto i dvostruko jedan iznad drugog smješteni (*tabla XXXVI., slika 292.*), ili budu uži i duži, gdje se onda kao jezičci ističu iz bokova (*tabla XXXVI., slika 297.*).

Još su češći horizontalni nastavci pravokutnog dosta puta s obje strane uvijenog oblika, te ili se právo svršavaju (*tabla XXXII., slika 240.* i *tabla XXXVI., slika 296.*), ili s obje spoljašne strane izlaze u roščiće (*tabla XXXII., slika 241.* i *tabla XXXVI., slika 290., 291.* i *301.*), ili pak i na prednjoj strani imadu tri do četiri roščića (*tabla XXXVI., slika 302.*).

Drugi oblik čine potkovasti obluci (*tabla XXXVI., slika 298.*).

Ovdje opisani nastavci raznog oblika nahode se na posudama prehistoričkih naseobina Bosne i Hercegovine gotovo svuda, gdje je dosele pretraživano. Tako ih poznajemo iz gradine kod Kičina blizu Mostara[2]), iz gradine Čungara kod Cazina[3]), iz naseobine na Debelom brdu kod Sarajeva[4]) kao i iz naseobine kod Butmira blizu Sarajeva[5]).

Osobitu vrijednost za nas imaju megjutim nastavci na ripačkim posudama, *slika 291.* i *296.*, jer nam oni predstavljaju jednu formu

---

[1]) Isp. „Debelo brdo", „Glasnik" 1894., str. 125., sl. 2.

[2]) „Wissensch. Mitth." II., 1894., str. 24., sl. 28., 29. i 31.—33., dalje „Glasnik" 1891., str. 178. i d., sl. 24., 25. i 27.—29.

[3]) „Glasnik" 1894., str. 517., sl. 80. i 82.—85.

[4]) Ibidem, 1894., str. 125., sl. 10. i 12.

[5]) „Butmir" I., tab. IV., sl. 17.

nastavaka, koja u bližoj nekropoli na Jezerinama pripada najobičnijim ukrasima sugja[1]).

Ručice zamjenjuju takogjer, makar i rjegje, držci okrugla presjeka, koji su u ostalom vazda nagjeni neuriješeni. Na *tabli XXIX., slika 202.* prikazan je jedan šuplji, a u *slici 204.* jedan masivni držak od posude.

Ornamentika se na ripačkim posudama često nahodi, ali se obično ograničuje na gornje partije bokova. Dônji dio bokova u trbušini iznad dna posude nikad nije ornamentiran, kao što se je to n. pr. u Butmiru nekoliko puta vigjalo, a i dno je samo u vrlo rijetkim prigodama uriješeno.

Kao i na svim drugim našim prehistoričkim lokalnostima, ornamenti su stranom udubljeni u bokove, stranom su uzvišeno izragjeni.

Udubljeni su ornamenti zaparani, urezani, utisnuti ili upečatani.

Izmegju udubljenih ukrasnih ornamenata za nas je, zbog datiranja, najglavniji tako zvani gajtanasti ornamenat, a najčešće se nahodi. Ali on je samo u najrjegjim prilikama utisnut oštro usukanom uzicom, te po tome pravi gajtanasti ornamenat, kao *tabla XXXIV., slika 265., 268.* i *271.*, nego je obično upečatan, kao *tabla XXXIV., slika 264., 270.* i *272.* ili samo urezan, kao *tabla XXXIV., slika 262., 263., 266.* i *267.*, te dakle te pošljednje vrste ukrasa valja smatrati patvorenim gajtanastim ornamentom.

Gajtanasti se ornamenat u srednjoj Evropi smatra karakterističnim za pošljednju fazu neolitičke perijode, kada je po svoj prilici nastala i naša sojenica. Ali pošto se gajtanasti ornamenat tako često nahodi na ripačkim posudama, a na posudama bliže nekropole jezerinske nikako ga nema (početak upotrebljavanja Jezerina kao grobišta pada u prehistoričko doba halštatsko), to ćemo se jedva varati, ako posude s gajtanastim ornamentom i u Bosni budemo smatrali starijima, i ako postanje tih posuda budemo postavili u svršetak neolitičkog, eventualno makar još i u broncano doba. U tome nas mnijenju to utvrgjuje, što u čisto neolitičkoj naseobini kod Butmira za sad još nema gajtanastog ornamenta.

Ali često se je nalazio u Čungar-gradini kod Cazina[2]), pa i u prehistoričkoj naseobini Sobunar-Debelo brdo kod Sarajeva[3]).

Druga vrsta udubljenog ornamenta, koja se rijetko nahodi, jesu urezane linije, kojima su posude pod okrajkom optočene, kao *tabla XXXV.*,

---

[1]) Isp. „Glasnik" 1893., „Jezerine", tab. XXXIII., sl. 4.; tab. XXXIV., sl. 1. i 3.; tab. XXXVI. sl. 3.; tab. XXXVIII., sl. 3. i 4.; tab. XXXIX., sl. 4. i 7.; tab. XLIII., sl. 7.; onda tab. XLVIII., sl. 7. i 8. i „Wissensch. Mitth." III., 1895., str. 89., sl. 157.; str. 102., sl. 202.; str. 103., sl. 204.; str. 104., sl. 207., str. 109., sl. 233.; str. 125., sl. 321.; str. 133., sl. 359.; str. 151., sl. 442.; str. 160., sl. 489. i str. 188., sl. 595. i 596.

[2]) Isp. „Glasnik" 1894., str. 514., sl. 35. i 38.; str. 516., sl. 57.; str. 518., sl. 96.—99.; str. 519., sl. 100.—104., onda str. 520., sl. 121. i 131.

[3]) Isp. Ibidem, str. 126., sl. 17., onda str. 127., sl. 1., 21. i 23.

slika 281., ili plitke brazde, koje teku ili pravo ili koso preko trbušine *(tabla XXXIV., slika 269. i tabla XXXV., slika 277.).* Isto je tako rijetka zaparana jednostavna ili dvostruka nareckana linija *(tabla XXXV., slika 276.).*

Nasuprot nahode se često kao ornamenat, da su posude optočene trakom od zaparanih trokutova, koji ili su okvireni sa dvije horizontalne linije, ili su bar pri gornjem, većinom užem temelju ograničene linijom, koja uokolo teče. Takvi su trokuti većinom ispunjeni šrafažom od kosih linija, ili manjim trokutima *(tabla XXXV., slika 273.—275. i 278.).*

Ovaj je pošljednji ukrasni motiv naročito zanimljiv, jer se na prehistoričkim posudama na Jezerinama nahodi gotovo kao jedini udubljeni ornamenat[1]), te na to upućuje, da je sojenica i nekropola u isto vrijeme postojala.

Uzvišenim ornamentima pripadaju osim raspravljenih već nastavaka prisnovani obruči, koji ili oko cijele posude teku, ili pak obuhvataju samo jedan dio periferije. Oni ili su glatki, ili raznoliko narovašeni, piknjičavi i narezani.

Glatki su obruči ili jednostruki ili i višestruki *(tabla XXVI., slika 149., tabla XXXII., slika 144. i tabla XXXV., slika 287.)*, te se s obruča kadšto spuštaju kratki, pràvi traci *(tabla XXXV., slika 288.)*, ili su višestruki, horizontalni obruči spojeni vertikalnim priječkama *(tabla XXXV., slika 286.).* Najposlije su glatki traci upotrijebljeni i kao oblučasti ukrasi *(tabla XXXVI., slika 289.).*

Ukrašeni su traci i obruči dijelom vertikalno *(tabla XXXV., slika 283.)*, dijelom koso narovašeni *(tabla XXXV., slika 285.)*, te se kadšto narovašene crte ispod obruča nastavljaju na bokovima posude *(tabla XXXV., slika 284.).* Drugi su obruči i traci na različit način pjegama zasuti *(tabla XXVI., slika 150. i 157., tabla XXVII., slika 174. i tabla XXXV., slika 282.).* Dešava se i rezanih obruča i trakova, koji onda predstavljaju čas trak od krnjastih piramida *(tabla XXXV., slika 280.)* ili jedan red nanizanih rebaraca *(tabla XXXVI., slika 295.).*

Drugi je način ukrašavanja posuda bojenje, te stoji u tome, da je ili cijela površina posude naličena crnom, sjajnom, firnisnom masti, ili su na posudama povučene crte slabijom, tamnom, većinom crnom masti.

Crnim firnisom naličene su u Ripču posude razne veličine, te se n. pr. na rbini *tabla XXXIV., slika 264.* sasma lijepo vide ostanci crne firnisne prevlake.

---

[1]) Isp. „Glasnik“ 1893., str. 453., sl. 4. i 5.; str. 461., sl. 2., 3. i 6.; str. 462., sl. 19.; str. 465., sl. 5., onda str. 466., sl. 1. — „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 73., sl. 86.; str. 85., sl. 145.; str. 86., sl. 146.; str. 90., sl. 160.; str. 137., sl. 370.; str. 138., sl. 379.; str. 167., sl. 517. i str. 194., sl. 609.

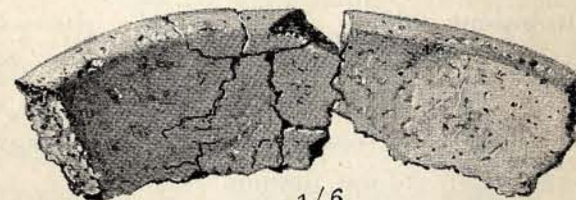
Takve, crnim firnisom naličene žàre nagjene su u nekropoli na Jezerinama nekoliko puta[1]), a više je tako naličenih posuda nagjeno i u Čungar-gradini kod Cazina[2]).

Ja sam već istakao, da se u istočnim Alpama, n. pr. u Vaču u Kranjskoj, posude crnim firnisom naličene tek nahode u halštatsko doba, dok su na Čungaru posude s gajtanastim ornamentom, ili s probušenim ručicama, ili s potkovastim gukama, dakle posude neolitičkog i broncanog doba, naličene firnisom.

Firnisom naličena rbina u Ripču *(tabla XXXIV., slika 264.)* takogjer je uriješena gajtanastim ornamentom, te je s toga vjerojatno, da su tehniku firnisa u balkanskom području već prije poznavali, nego u sjevernim krajevima.

Nasuprot se ni u Ripču ni na Čungaru, kao uopće u Bosni i Hercegovini na ilovastim posudama iz neolitičkog ili broncanog doba izdubljeni ornamenti još nijesu vigjali napunjeni bijelom, kredastom masom, ma da se to u većini drugih zemalja Evrope često dešava.

Drugi način ličenja posuda crnim, ili barem tamnim linijama od blijede boje na jasnom temelju, kako je to nagjeno u Ripču *(tabla XXXV., slika 279.)*, obični je ukras takogjer na priloženim posudama u grobovima na Jezerinama[3]).

1/6
Slika 22.

Uz posude valja napomenuti i rbine od bokova neobično debelih posuda uspravljenog okrajka, koje su ponovno nagjene zajedno s odebljim komadima ilovastih ploha, ali vazda bez dna, i od kojih jedan fragmenat prikazuje *slika 22.* One su od proste, lugaste gline, čini se, da nikako nijesu pečene, nego samo na suncu sušene, bokovi su im debeli do preko 4 *cm* premjer im je do preko 60 *cm*, a visina do 40 *cm*.

Po prilikama onog mjesta, gdje su nagjene, sudim ja, da su te posude na skeli stalno gragjene na podlozi od gline, a pošto je ukraj take jedne posude nagjeno pravog, spržezenog žita, biće da se je u njima držalo žito.

Od drugih ilovastih rukotvorina valja napomenuti crne kolutove, od kojih jedan *(tabla XXXI., slika 226.)* ima spoljašni premjer od 7·1 *cm;* na

---

[1]) Isp. „Glasnik“ 1893., str. 450., sl. 3., onda „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 103., sl. 204.

[2]) Isp. „Glasnik“ 1894., str. 514., sl. 38.; str. 516., sl. 69.; str. 518., sl. 92. i str. 519., sl. 105.

[3]) Isp. „Glasnik“ 1893., str. 460., sl. 10. i 12, onda str. 461., sl. 1., 4., 5. i 7.—10., onda „Wissensch. Mitth.“ III, 1895., str. 78., sl. 117.; str. 90., sl. 160.; str. 99., sl. 193.; str. 100, sl. 195.; str. 104., sl. 206.; str. 110., sl. 237.; str. 113., sl. 247.; str. 116., sl. 272. i str. 136., sl. 366.

jednom mu se mjestu jasno vide tragovi, kako je visio o uzici, ali na
protivnoj strani kolut je u ilovači mnogo jači. Mora dakle da je služio
kao uteg, i to možda za pritezanje mreže. Na druga tri koluta ne vide
se nikaki tragovi, da bi bili ozlijegjeni vješanjem; pri jednakoj debljini
slične su veličine, te će biti bez sumnje, da su pri kuhanju služili tako,
da su se podlagali pod posude na žeravici, kao što se kolutovi te ruke
obično tumače. To nikako nijesu rijetke pojave u prehistoričkim naseobi-
nama, te su u Bosni i Hercegovini već nekoliko puta nagjeni, kao
n. pr. u gradini na Grahovu u kotaru ljubuškom[1]) i na Debelom
brdu kod Sarajeva[2]). Inače ih je nagjeno u Schliemannovom trećem i
četvrtom gradu Troje[3]), za tim u šančevima kod Lengyela[4]) u Ugarskoj,
a često ih ima u sojenicama švicarskim, kao n. pr. u Inkwylskom jezeru
kod Wangena[5]), u Bielskom jezeru[6]) i na Hafneru u Züriškom
jezeru[7]). Sličnoj svrsi kao podloge pod sugje služile su valjda i one
rešetasto probijene plojke, od kojih je ona na *tabli XXXI., slika 227.* pri-
kazana debela 1·9 *cm*, te ima premjer od 9·2 *cm*.

Četverouglaste, na svakom uglu probijene plojke *(tabla XXIV., slika 121.)*,
probijena kocka *(tabla XXIV., slika 129.)*, cijela, iz rbine od neke posude
izrezana plojka *(tabla XXIV., slika 125.)*, kao i na isti način načinjene
probušene plojke *(tabla XXIV., slika 130. i 131.)*, elipsoidički predmet
(tabla XXIV., slika 123.) i najposlije obje male kruglje *(tabla XXIV.,*
slika 126. i 127.), biće da su svekolike služile kao dječije igračke.

Čemu su nadalje služile one nakovnju slične sprave *(tabla XXIV.,*
slika 122.), to ne umijem reći.

Nasuprot su dvije bobice *(tabla XXIV., slika 135. i 136.)*, onda pro-
bušeni, *S*-u slični privjesak *(tabla XXIV., slika 132.)* bez sumnje služili
za nakit.

Posve neobična je sprava, prikazana na *tabli XXIX., slika 203.* To
je veoma pružena eliptička ploha od 14·6 *cm* dužine i 7 *cm* najveće širine,
koja je na gornjem kraju imala ručicu, i kojoj je dônja strana očevidno
uglagjena. Svakako je ta posuda služila za glagjenje možda ilovastih posuda.

Neobično se nadalje često nahode probijeni utezi, koji se tumače kao
tkalački utezi, te je megju njima zastupana kao okrnjena piramidalna
forma, tako i čunjasta forma, nego je prve mnogo više nagjeno, nego druge.

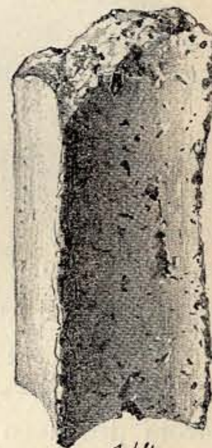
[1]) Isp. „Glasnik“ 1893., str. 488., sl. 10., onda „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 291., sl. 10.
[2]) Ibidem, 1894., str. 131., sl. 9.
[3]) „Ilios“, str. 490., sl. 630. i str. 626., sl. 1211.
[4]) Lengyel I., tab. X., sl. 43. i 49.
[5]) Keller: „Pfahlbauten“ II, 1858., tab. I., sl. 43.
[6]) Idem ibidem, 1865., tab. IV., sl. 18.
[7]) Idem ibidem, 1879,, tab. II., sl. 27.

Veličina im je vrlo različita, te n. pr. piramidalni uteg, *tabla XXX., slika 205.*, ima temelje široke od 13·7 *cm*, a visinu od 14·2 *cm*; isto taki uteg, *tabla XXX., slika 206.*, temelje široke samo 3·8 *cm* i 2·9 *cm* pri visini od 4·2 *cm*. Čunjasti uteg, *tabla XXX., slika 207.*, visok je 10·4 *cm*, uz premjer temelja od 10·1 *cm*, i čunjasti uteg, *tabla XXX., slika 208.*, 6 *cm* visok, a pri temelju 4·4 *cm* visok.

Ti su utezi samo izuzetno ukrašeni, i to ili okruglom udubinom na vrhu *(tabla XXX., slika 205. i 220.)*, ili urezanim krstom na jednoj pobočnoj plohi *(tabla XXX., slika 210.)*, ili takogjer različitim, stranom urezanim, stranom kao gajtanast ornamenat utisnutim linijama *(tabla XXX., slika 209. i 211.)*.

Drugu vrstu utega, od kojih je megjutim nagjen samo jedan eksemplar, prikazuje *tabla XXIX., slika 199.* To je cilindar, visok 8·7 *cm* s premjerom od 5 *cm*, koji se na oba kraja proširuje u plohu od 7 *cm* u premjeru, a na gornjem kraju ima ručicu.

Isto tako u velikoj množini kao utezi, nagjeni su i pršljenovi pri našem pretraživanju na gornjoj površini. Okrugli su pretežno bikonveksni *(tabla XXX., slike 217.—219., 221., 222. i 235.)*, ali je nagjeno i konkavno-konveksnih *(tabla XXX., slika 214.)*, uravnjenih krugljastih *(tabla XXX., slika 212.)*, cilindričkih *(tabla XXX., slika 223.)*, mosurastih *(tabla XXX., slika 224.)*, i konveksno-cilindričkih *(tabla XXX., slika 215.)* pršljenova. Drugih oblika, kao n. pr. sa tri zalistka *(tabla XXX., slika 213.)*, krstolički *(tabla XXX., slika 216.)* pršljenovi, mogu se označiti kao izuzeci. S pogledom na veličinu variraju u premjeru od 2·5 *cm* *(slika 219.)* do 6·1 *cm* *(slika 225.)*, a u visini od 1·8 *cm* *(slika 223.)* do 5·6 *cm* *(slika 225.)*.

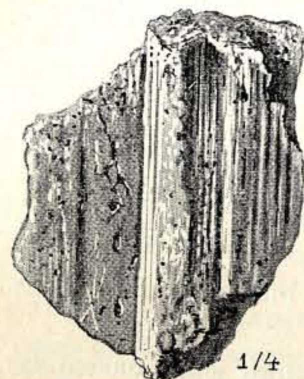

1/4
Slika 23.

Obično pršljenovi nijesu ukrašeni, a gdje ima ornamenta, stoji u tome, da su pobočne plohe izbrazdane *(slika 212.)*, ili da su radijalno isprecrtane *(slika 217.)*, ili da je srednja guka narovašena *(slika 218. i 219.)*, ili najposlije da imaju gajtanast ornamenat *(slika 214. i 215.)*.

Relativno mnogo rjegje nego pršljenovi nagjeni su mosurovi *(tabla XXIV., slika 128., 133., 134. i 137.)*, koji su svi neukrašeni, te pri visini od 1·1 *cm* do 2·2 *cm* imaju premjer krajeva od 1·8 *cm* do 3 *cm*. U pásu varira im premjer od 1·6 *cm* do 2·4 *cm*.

Megju nagjenim ilovastim predmetima valja da se napomene i lijep sa duvarova, od kog je nagjena množina komada, i ostanci tvrdo pečene gline, kojom su nekoć bile omazane kolibe na sojenici. Oni su sivi, te se

na njima vide otisci stranom okruglog drvlja, kao *slika 23.*, a stranom i rascijepanog, kao *slika 24.* i *25.* Razlikuju se dakle od crveno pečenog lijepa sa duvarova neolitičke naseobine u Butmiru ne samo bojom, koja je slučajna, nego naročito time, što se na otiscima iz Butmira vigjaju samo okrugla debla i okruglo šiblje za pleter, dok se na komadima ripačkog lijepa uz otiske okruglih debala vide i otisci direka iz duvarova. Dok su dakle kolibe u Butmiru bile pletene od šiblja, bile su u Ripču već na napredniji način gragjene od cijepanog drveta.

1/4

Slika 24.

1/4

Slika 25.

*

Pošto smo gore razmotrili rukom gragjeno ilovasto sugje, ne će biti bez interesa, ako na ovom mjestu u kratko progovorim o nekolicini rimskih posuda, koje su nagjene stranom u sloju crnice nad sojenicom, stranom u sedrastoj prevlaki nad njom, a stranom u rijeci Uni ukraj sojenice.

Ove su sve gragjene na brzokreto točilo, mnogo su bolje pečene, te su po tome, što su dugo ležale u bogatoj vapnom vodi Une, prevučene vapnenastom sedrom.

Najveća je izmegju tih posuda crni ćup bez ručica, *tabla XXIX., slika 196.*, s ravnim dnom, vrlo utegnutim grlom i slabo rastegnutim okrajkom. Jedini mu ukras sastoji od dvije valovite linije, jedne iznad druge, kojima je posuda optočena na gornjem dijelu trbušine. $V = 15·7$, $P = 17$, $Z = 12$, $p = 9·3$ i $VP = 7$.

Tabla XXIX., slika 195. prikazuje dônji dio žućkasto-sivog, sedrom prevučenog vrča s masivnim stalkom i 8 *cm* premjera u dnu.

Zvonoliki, smegji vrč, *tabla XXIX., slika 198.*, takogjer je veoma sedrom prevučen i neukrašen. $V = 7·4$, P i $Z = 9$ i $p = 7·4$.

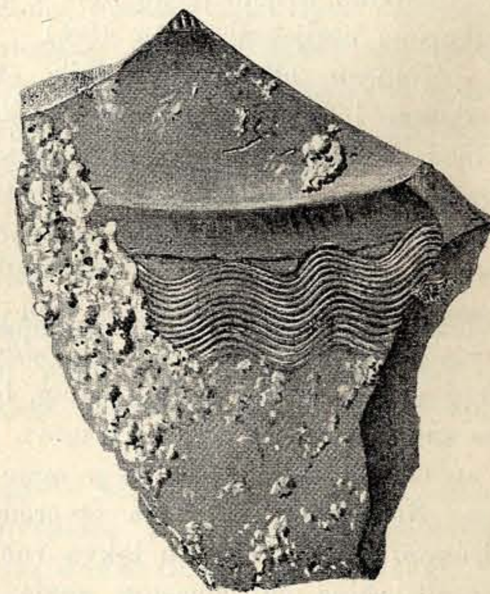
Siva, sedrom prevučena zvonolika posuda *(tabla XXIX., slika 200.)* samo je sa tri horizontalne linije ispod uspravnog okrajka ukrašena, pa je ja smatram taljikom, pošto se čini, da dno nije odlomljeno, nego progoreno. $V = 18$, P i $Z = 11$ i $p = 5·5$.

Inače se iz rimskih rbina mogaše rekonštruirati samo još crni poklopac lonca, *tabla XXIX., slika 197.*, od 15·5 *cm* premjera i s okruglom jabučicom, koji je posve jednakog oblika, kao množina nagjenih poklopaca

tako zvanih tronožnih zdjelica u grobovima rimskog doba kod Viza u Štajerskoj[1]).

Nekoliko rimskih ilovastih rbina iz Ripča prikazuje nadalje *tabla XXXVII., slika 303.—323.* Te su rbine crne ili lugaste, mrke i žućkaste u raznim niansama, ili su crne, a ornamentirane su stranom udubljenim, stranom uzvišenim uresima, stranom su naličene, ili olovnim kalajem kalajsane. Izmegju udubljenih ornamenata najviše se ističe osim linije unaokolo urezani valoviti ornamenat, koji smo već vidjeli na posudi *tabla XXIX., slika 196.*

Valoviti se ornamenat nahodi u Ripču kao pojedina, koji puta i ponovljena linija, izmegju pravih linija i okvira nad njima *(slika 303., 305. i 308.)* ili kao dvostruka linija *(slika 304.)*. Kadšto je u bok posude urezana višezubim, a na zagasito sivoj rbini *slika 26.* pače trinaesterozubim češljem.

1/1

Slika 26.

Ja sam već istakao[2]), da smo u Bosni i Hercegovini već na više mjesta u rimskim razvalinama ili zajedno s tipskim rimskim nahogjajima našli na točilo gragjenih i valovitim ornamentom nariješenih ilovastih rbina, kao u Domaviji kod Srebrnice, u Ilidžama, Vojkovićima i na Debelom brdu kod Sarajeva, kod Kosovače u kotaru Zvorničkom, u Hodbini kod Mostara, u Stócu, u Gracu kod Posušja, kotara Ljuškog, kod Rogatice, na Glasincu i kod D. Vrtoča u kotaru petrovačkom. Nema s toga nikake sumnje, da se u našim krajevima valoviti ornamenat već nahodi kao ukrasni motiv rimskog doba, te se ne može, kao u Sjevernoj Njemačkoj, smatrati staroslovjenskim motivom.

Poznata je u ostalom već množina na točilo gragjenih i različitim vrstama valovite linije ukrašenih žàra iz rimskog grobišta kod Birgelsteina u Salcburškoj, onda isto takih rbina iz gradine kod Stillfrieda i iz naseobine na Heidenstattu kod Limberga u Dônjoj Austriji[3]), koje

[1]) Isp. „Mitth. d. anthrop. Gesell. in Wien“ 1888., sv. XVIII., tab. II., sl. 39.—43., 45. i 47.—49.
[2]) Isp. „Glasnik“ 1895., str. 221. i d.
[3]) Isp. Much: „Kunsthistorischer Atlas“ I. Beč 1889., tab. XCIII., sl. 1., 2., 4., 5., 7. i 9.—14.

su se nalazile uz tipske rimske nahogjaje. Isto tako našla se u zidanom rimskom grobu kod Loke, na cesti iz Petave prama Mariboru u Štajerskoj, kraj bronceva, željeznih sprava, staklenih i ilovastih posuda oveća žàra s mrtvačkom paljevinom, koja je bila ornamentirana valovitim linijama[1]).

Dosta se puta u Ripču nailazi i na utisnute ukrase na posudama *(slika 307., 309. i 315.)*, koji naizmjence s pràvima linijama čine trake, kojima su bokovi optočeni. U uzvišene ornamente nasuprot valja nam brojiti iz spoljašne površine bokova istisnute ornamente, koji se plastički ističu, kao n. pr. četveropaočasto kolo na dnu, *slika 306.*, ili osmeropaočasto kolo na poklopcu, *slika 312.* Inače ima i nasagjenih kvirova, koji su ili trakoliko uvijeni *(slika 303. i 314.)*, ili su na različit način utisnutim piknjama nariješeni *(slika 308.)*.

Naličene bijahu samo finije, otvoreno žućkaste rbine od veoma dobro staložene i oštro pečene ilovače *(slika 313., 316. i 319.—323.)*. Naličene su blijedom smegjom masti, te šara sastoji n. pr. na dônjoj strani plojke od stalka nekog vrča, *slika 316.*, od četveropaočastog kola, na ručici, *slika 319.*, od uzdužnih crta, na fragmentu ručice, *slika 320.*, od uzdužnih i poprečnih crta, na rbinama, *slika 321. i 322.*, od koncentričkih kolobara, a na rbini, *slika 323.*, od trakâ, koje koso teku jedna spram druge. Ljepušasti fragmenat vrča s uspravljenom ručicom, *slika 313.*, pokazuje na spoljašnjoj strani tragove, da je bio naličen istom, blijedom i smegjom masti, na unutrašnjoj se strani nasuprot vigjaju tragovi, kao je bio obojen crnim firnisom.

Olovni kalaj našao se je samo na lijepom fragmentu ručice, *slika 314.*, kao živa zelena prevlaka otvoreno žućkastog ilovastog materijala, i na drugom jednom ulomku takve ručice kao bijela prevlaka. Sličnih pokalajenih rbina od ilovastog sugja našlo se je u ostalom u razvalinama rimskih zgrada u Domaviji u većoj množini.

Na rbima od dàna vigja se često tipsko rimsko okrajce, kao *slika 306., 309. i 311.*, a dno posude, *slika 309.*, u sredini je probušeno, ali istom pošto je dopečeno.

Vertikalne su ručice ili na dvoje razdijeljene, *(slika 317.)*, ili jednostavno okruglaste, ili najposlije trakolike *(slika 314. i 318.)*. Horizontalna ručica *(slika 319.)* ima splošten, gotovo pravokutni presjek. Najposlije još valja spomenuti i rbine okrajka lijepo izragjene zdjelice sa žljebičem *(slika 310.)*.

---

[1]) Kliment Čermák: „Strážce starožitnosti". Prag 1895., str. 44., sl. 33.

Stakleni rukotvori.

Od staklenih predmeta našlo se je pri prekopavanju u Ripču više rbina od sugja, koje su sve prikupljene izvan same sojenice u crnici, u sedri i u vodi.

Bez sumnje pripada sojenici samo jedna okrugla, zagasito modra gmiza od 9 *mm* u premjeru i 6 *mm* visine, koja je ukrašena sa četiri, u žutom emalju izragjena oka, te je posve slična emaljiranim gmizama, kakih je u nekropoli na Jezerinama nagjena veća množina.

Staklene su rbine bijele, žućkaste, žute, zelenkasto modre, modre i smegje. Ima megju njima komada, koji su prešani ili ulozima raznolikog šara ukrašeni, te pripadaju veoma kasnome, možda i najnovijem vremenu.

Veći dio rbina biće da je ipak rimskog postanja, pošto dna često imaju šuplje, tipsko rimsko okrajce, a okrajak opet ima šuplje previnutu gužvu, a po bokovima su eliptičke kaplje, kako smo to na rimskim staklenim posudama i rbinama iz Domavije i Stóca ponovno vidjeli.

Koštani rukotvori.

Mnogi koštani rukotvori, koji pokazuju vrlo mnogo analogije s koštanim nahogjajima sojenica u gornjoaustrijskim jezerima, u ljubljanskom tresetu i u švicarskim jezerima, manjim su dijelom nakiti a u daleko većoj većini sprave razne vrste.

U nakit valja brojiti probušene veprove klice *tabla XXXVIII., slika 331.—333.*, koje pripadaju običnom inventaru prehistoričkih naseobina. Našli smo ih u ostalom i u nekropoli na Jezerinama kod Bišća[1]), i u prehistoričkoj naseobini na Sobunar-Debelom brdu kod Sarajeva nekoliko puta[2]).

Druge neukrašene privjeske prikazuje *tabla XXXVIII., slika 324. i 326.*, od kojih je prvi rezan od slonove kosti, a drugi načinjen od rebra. Isto tako sastoji privjesak, *tabla XXXVIII., slika 334.*, samo od probušene koštice, dok je izreckani privjesak, *tabla XXXVIII., slika 328.*, ukrašen sa tri poprečne crte. Da li onaj od rebra izrezani, dvostruko probušeni predmet valja smatrati privjeskom, ili da li je služio u drugu kaku svrhu, to se ne može u tvrdo reći.

S obje strane ravno odrezana i u sredini probušena ručica od jelenovog roga, *tabla XL., slika 387.*, služila je megjutim svakako za nakit, koji se

---

[1]) Isp. „Glasnik", „Jezerine" 1893., tab. XXXII., sl. 3. i 6., onda „Wissensch. Mitth." III., 1895., str. 96., sl. 181. i str. 172., sl. 547.

[2]) Isp. „Wissensch. Mitth." I., 1893., str. 49., sl. 39.

je, sudeći po tome, kako je istrošen, nosio obješen. Od bobica nagjen je takogjer samo jedan komad, *tabla XXXIX., slika 370.*, od 12 *mm* u premjeru.

Drugi je nakitni komad zašiljeno eliptička, sedlasta plojka, *tabla XXXVIII., slika 329.*, od 6·3 *cm* dužine i 3·3 *cm* najveće širine, koja je četiri puta probušena, te je valjda bila pričvršćena za kajiš. Ukrašena je sa sedam urezanih dvostrukih kolobara sa središnjom tačkom u svakom. Isti se ornamenat vidi i na ulomku jednog drška, *tabla XXXVIII., slika 325.* Taj se ukrasni motiv doduše već nalazi u broncanoj perijodi, ali se tek u halštatsko doba općenito primjenjuje. U Bosni je takogjer već ponovno nagjen na koštanim rukotvorima, kao n. pr. na Čungar-gradini kod Cazina[1], na Sobunar-Debelom brdu[2] i na broncevima u grobovima na Glasincu[3].

Izmegju orugja valja napomenuti dlijetu sličnu spravu, *tabla XXXVIII., slika 327.*, kao i češće nahagjane noževe, *tabla XXXVIII., slika 335.—338., 341.* i *342.*, koji su pošljednji svi načinjeni od rebara, te se po jasnim tragovima raspoznaje, da su služili za rezanje.

Izmegju šiljastih sprava šivaće igle nijesu rijetke *(tabla XXXVIII., slika 343.—345.).* One sve imaju okruglu ušicu, te su kadšto pri glavici vrlo raširene, *slika 345.*[4]).

Ali češće se nahode šila i male strijele *(tabla XXXVIII., slika 346.* do *353.*[5]), koje su djelomice rezane iz srednjih dônjih sjekutića, i velika šila *(tabla XL., slika 381.—384.* i *386.).* Taka su velika šila prije često smatrali oružjem, naročito bodežima. Ali kad se na um uzme, kako su istrošene, pa onda, kako im je lijepo uglagjen ne samo šiljak, nego i cijela površina, što je moglo da nastane samo neprestanim i čestim upotrebljavanjem, onda se mora reći, da su to bile bezazlene sprave za kućnu potrebu, ne pak oružje za umaranje. Šila istog oblika i veličine nagjene su u ostalom već na Sobunar-Debelom brdu kod Sarajeva[6]), onda u gradinama na Čungaru kod Cazina[7]) i kod Radmanića blizu Bišća[8]).

Jedina koštana sprava ripačka, koja bi se mogla tumačiti kao oružje, i to kao kopljani šiljak, jest od jelenovog roga izrezani šiljak, *tabla XL.,*

[1]) Isp. „Glasnik“ 1894., str. 513., sl. 18.

[2]) Ibidem, 1891., str. 430., sl. 12. i 14., nadalje 1894., str. 133., sl. 28.—31., onda „Wissensch. Mitth.“ I., 1893., str. 49., sl. 36. i 37.

[3]) Isp. „Glasnik“ 1891., str. 363., sl. 31. i „Wissensch. Mitth.“ I., 1893., str. 123., sl. 29.

[4]) Isp. Keller: „Pfahlbauten der Schweizer Seen“ 1865., tab. III., sl. 25.

[5]) Isp. „Glasnik“ 1894., „Čungar“ str. 513., sl. 20. i 21., onda „Sobunar-Debelo brdo“ str. 134., sl. 2. i 3.

[6]) Isp. „Glasnik“ 1890., str. 216., sl. 12., 13. i 21., onda 1894., str. 134., sl. 1. i „Wissensch. Mitth.“ I., 1893., str. 47., sl. 24.—28.

[7]) Isp. „Glasnik“ 1894., str. 513., sl. 22.

[8]) Ibidem, str. 327., sl. 6.

slika 377. On je dugačak gotovo 18 *cm*, unaokolo je zadjelan, ali nije uglagjen.

Svrdlova nasuprot nagjeno je u više eksemplara, te je na *tabli XL., slici 385.*, prikazan jedan svrdao od srnećeg roga, a na *tabli XL., slici 389.*, jedan svrdao od kosti.

U mnogo većoj množini nagjene su u ostalom sprave za glagjenje, te su one ili okrugle *(tabla XXXIX., slika 369.* i *376.*, onda *tabla XL., slika 378.—380.)*, ili lopatici slične *(tabla XXXIX., slika 354.—368.* i *371.* do *373.).*

Okrugle sprave za glagjenje sve su od jelenovih parožaka, te je kadšto radi čvršćeg držanja pri tome ostavljen komad debla od roga kao nastavak, kako se vidi u *slici 380.*

Lopatičaste sprave za glagjenje sastoje naročito od cjevastih kosti, te su na dônjem kraju često ravno odrezane, kao *slika 354.—356.* i *358.* do *360.* Ponovno se je na dônjem kraju primjetilo, da je šupljina kosti proširivana, kao u *slici 355., 356.* i *360.*, te su u šupljini nagjeni ostanci drveta, iz čega se može zaključiti, da su te lopatice imale drven držak. Na drugoj su strani obično koso prirezane, te se glatka površina svršava ili prâvom linijom, kao *slika 356.*, ili lûkom, kao *slika 355.* Ali kadšto sastoje one i samo od polovice rascijepljene cjevanice, kao *slika 364., 367.* i *368.* Da su te lopatice upotrebljavane za glagjenje, može se raspoznati po tome, što je glatka površina vrlo izlizana, i to kako s prednje, tako i sa stražnje strane lopatice, kako se to u *slici 371.—373.* jasno raspoznaje.

Kako okrugle, tako i lopatičaste sprave za glagjenje biće da su služile za glagjenje koža, ilovastih posuda, a možda i drvenih predmeta, te su to gotovo svuda obični inventarni komadi prehistoričkih naseobina. Ali u Bosni su dosele nagjene samo na Čungar-gradini kod Cazina[1]).

Od ostalih je sprava nagjena jedna riblja udica *(tabla XXXIX., slika 374.)* i kuka za ruho *(tabla XXXIX., slika 375.)*, koja je valjda za duvar bila pričvršćena zarezima u svojoj površini[2]).

Posve su neobične sprave nadalje one od rebara načinjene i nazubljene, *tabla XXXVIII., slika 339.* i *340.*, od kojih je potonja i na jednoj kraćoj strani nazubljena. Schliemann je u trećem, požarom uništenom gradu Troje našao posve sličnu koštanu spravu, pa je opisao kao primitivan češalj[3]). Nego zupci su, ne gledeći na njihovu kratkoću, za češalj preširoki i nijesu šiljasti, te mi se s toga jedva čine podesni za gornju svrhu.

[1]) Isp. „Glasnik“ 1894., str. 513., sl. 19. i str. 686., sl. 3. i 4.

[2]) Isp. sličnu kuku od jelovine od Robenhausena u Švicarskoj. Keller: „Pfahlbauten“, 6. Bericht. Zürich 1866., tab. II., sl. 7.

[3]) „Ilios“, str. 479., sl. 558. i str. 481.

U velikoj množini nagjeni pršljenovi i tkalački utezi dokazuju neosporno, da su nekadanji žitelji sojenice ne samo umjeli presti i tkati, već da su to često i radili, pa bih ja za to rekao, da su nazubljena rebra pri tkanju služila za rastavljanje pregje.

Nadalje valja napomenuti s obje strane ravno presječene cjevanice (*tabla XL., slika 388. i 390.*), od 7—11·2 *cm* dužine i 0·9—1·7 *cm* premjera, za koje se obično misli, da su služile za namotavanje konca, te su naročito u velikoj množini nagjene u ljubljanskom tresetu[1]).

Na ljubljanskim se komadima vidi lijepa politura površine, a na oba se kraja lijepo vide zarezi konca, koji je prolazio kroz cjevanicu, dok je u naša dva komada okrajak posve oštar. Nego bi moglo biti, da su nam tu očuvani takvi mosuri, koji su još slabo, ili nijesu nikako upotrebljavani. Jer pošto smo našli deset komada šivaćih igala, to su stanovnici sojenica svakako proizvodili konac, što im je trebao.

Sasvim su nasuprot zagonetne sprave oni na *tabli XLII., slici 391.* do *394.*, prikazani malešni predmeti, od kojih se našlo šest komada. O dvama izmegju njih, koje sam poslao gospodinu profesoru univerze dru. Ivanu Woldřichu u Pragu, izjavio se taj učenjak ovako:

„Dvije falange od *ovis* i *sus*, što vam ih ovdje vraćam, ovakve, kakve su pred nama, istina da su zagonetne sprave, kakih još nijesam vidio. Obje su gore odrezane, ali dolje imaju izbrušene, kao ogledalo glatke površine u jednoj ravnini; pa izbojci na dônjoj strani falange, od sus koji smetaju, odrezani su. Posude za kake židine ne mogu to biti, pošto u jednu ruku za to nije trebalo onako pomno izbrusiti dno, a i u šupljini ne vidi se traga kakoj strani substanciji. Ni tkalački čunjkovi to nijesu mogli biti, za to bi trebala prâva, duga šipka. Ja po tome sudim, da su to salinci, koje su pod kakvim podnoškom na jednoj priječki čepom u rupi bili pričvršćeni, možda u jednom komadu, a možda u dva. To bi se podudaralo s različitim nahogjajima mojim iz neolitičkih zemunica u Češkoj. Ja sam naime našao više astragala od govečeta, koji su na glavnim mjestima četiriju uglova imali umjetne sklize, ali gore nijesu bili probušeni ili zarezani, jer su se zbog toga, što su po strani bili od prirode utegnuti, lasno mogli pričvrstiti, te ih ja svakako smatram sanjugama.“

Nadalje mi valja napomenuti, da je sakupljena i množina obrezanih, rascijepanih, ili inače obragjenih životinjskih kosti i rogova.

---

1) Isp. Deschmann: „Mitth. der anthrop. Gesell. in Wien“ VIII., 1879., str. 68. i 73., onda baron Sacken: „Mitth. der k. k. Centralcommission für Erforschung u. Erhaltung der Kunst- u. historischen Denkmale“ II. Wien 1876, str. 28. i tab. I., sl. 14.

Nakit od ljuštura.

Megju nagjenim, ukrašenim ljušturama bila su dva komada, oba od morskih životinja, koja su bez sumnje bila upotrebljavana za nakit.

Prvi je dônja polovica ljušture od ostrige, *Ostraea lamellosa*, Bron., koja se pokazuje iznutra napolje umjetno probušena.

Drugi je ukrasni komad ljuštura malog, bijelog porculanskog puža, *Cypraea* sp.?, kojoj je cijeli hrpteni dio odrezan, tako da se je kroz taj umjetni otvor na hrptu i kroz svorano ušće na prednjoj strani mogla provući uzica za vješanje.

Upotrebljavanje recentnih ili i okamenjenih i često iz velike daljine dobavljenih ljuštura za nakit bilo je, kako u neolitičko, tako i u broncano doba, veoma prošireno. Tako je n. pr. u neolitičkim grobovima lengyelskim[1]) nagjena množina bobica od recentnih ljušturica dentaliuma, nadalje narukvica, dugmeta i hamajlija od recentnih ljuštura, onda u neolitičkim grobovima kod Monscheima u porenskoj Hesenskoj mnoštvo gjerdana od ljušturica[2]), u sojenicama Bielskog jezera u Švicarskoj[3]) okamenjene conchylije, probušene za nakit, onda u talijanskim terramarima kod Castellacia blizu Imole[4]), i kod Gorzana blizu Modene[5]), probušene, stranom recentne, stranom okamenjene ljušture od conchylija.

Drveni rukotvori.

Osim samog gragjevnog materijala sojenice, kao soha, greda, dasaka i letava, nagjene su i različite drvene sprave za dnevnu potrebu, pa je drveni materijal odredio šumski inžinir zemaljske vlade u Sarajevu, gospodin Valentin Miklau, a manje vrste bilja niže opisanih rukotvora nasuprot direktor tehničke srednje škole u Sarajevu, gospodin Luka Karaman, za što sam obojici gospode osobitom zahvalnošću obvezan.

To je odregjivanje bilo dosta mučno i tegotno, jer su dotični drveni predmeti, da se ne raspanu, već u Ripču odmah položeni u rastopinu firnisa i petroleja. Time je drvo dakako konzervirano, ali su mu pore potpuno začepljene, tako da je pojedino odrezano iverje opet valjalo čistiti špiritom i sumporovim eterom, da mu se otvore pore. Uz to je u mnogih komada drvo bilo tako rastrošeno, da je samo teško, a katkad i posve nemoguće bilo, od njega odrezati iverja za mikroskopsko ispitivanje.

---

1) Wosinski, sv. III., str. 101. i d., onda tab. XII., sl. 69., 71. i 72.; tab. XV., sl. 105.; tab. XIX., sl. 146. i 149.; tab. XX., sl. 153. i tab. XXX., sl. 226.

2) Lindenschmit: „Alterthümer“, knj. II., sv. VIII., tab. I., sl. 8. i 10.

3) Heierli: „Pfahlbauten“, IX. Bericht., tab. XIV., sl. 6. i 9.

4) Scarabelli, tab. XI., sl. 15.—24.

5) F. Coppi, tab. VI., sl. 14.—17.

Po tome odregjivanju bilo je megju nahogjajima ovo drvlje:

A. Crnogorica.

Abies pectinata. D. C. = Jela.
Juniperus (Oxycedrus L.?) = Borovica.
Picea L. K. = Omorika ili *Pinus* L. = Bor.

B. Bjelogorica.

Betula (verrucosa Ehrh?) = Breza.
Carpinus Betulus L. = Grab.
Ostrya Carpinfolia Scop. = Rgova.
Quercus pedunculata, sessiliflora, Cerris L.? = Lužnjak, ljutić, cer (?)
Fagus silvatica L. = Bukva.
Cornus (sanguinea L. ?) = Svib.
Corylus Avellana L. = Lijeska.
Sorbus L. = Brekinja (vrsta se ne može odrediti, možda *Aria Cratz*, mukinja).
Acer L. = Javor, i to *A. campestre* L. = klen i druga jedna vrsta, valjda *A. pseudoplatanus* L. = bijeli javor.
Fraxinus excelsior L. = Jasen.
Salix L. = Vrba.

Osim breze, omorike i bora ima po prijaznom kazivanju nadšumara Gustava Zechla svih navedenih vrsta drvlja i danas u okolici bihaćkoj.

Drveni su rukotvori ripački mahom takvi predmeti, koji su trebali za gradnju i opremu koliba ili inače za kućnu potrebu. Kao oružje može se samo buzdovan, *tabla XLI., slika 400.* tumačiti, koji je načinjen od kvrgaste jelove grane, dolje zašiljen, a dugačak 36 *cm*[1]).

Pri gradnji i opremi koliba služili su se klincima, kojih je nagjena množina *(tabla XLII., slika 419., 421., 424. i 426.)*, a gradili su ih od svibovine, bukve, jasenovine, borovice i hrastovine. Isto tako amo valja računati čivije za ruho *(tabla XLI., slika 395. i 403.*, onda *tabla XLII., slika 416.)*, koje su često nagjene, te bez njih valjda nikoja koliba ne bijaše. Vrlo su razne veličine, te su od grabovine, tisovine i borovice ili jelovine.

Nasuprot nagjen je samo jedan odlomak izdjelanog i do uglja izgorjelog žlijeba od jasenovine *(tabla XLI., slika 399.)*, dug 31·5 *cm*, a širok 8·5 *cm*.

Od orugja nagjene su češće zagvozde različite veličine *(tabla XLI., slika 401. i 402.)* od bukovine, onda jedan čekić, dug 11 *cm (tabla XLII., slika 418.)* s eliptičkom rupom za držak i oblog obima, takogjer od bukovine. Osim toga nagjeno je više na oblik strelice zašiljenih drveta *(tabla XLII.,*

[1]) Isp. Kelller: „Pfahlbauten der Schweizer Seen“, 1865., tab. III., sl. 15., onda VI. Bericht 1866, tab. II., sl. 2. i 3. Slični buzdovani od tisovine od Meilena i Robenhausena.

slika 423.) od borovice, onda sprava s narebrenim šiljkom od rgove *(tabla XLII., slika 427.)*, koja je valjda služila kao svrdao. Ali ima i više na površini vrlo istrošenih malih sprava, stranom od jelovine *(tabla XLI., slika 404.)*, a stranom od tisovine *(tabla XLII., slika 425.)*, koje su valjda služile za glagjenje.

Od kućnih sprava vrijedno je spomenuti ulomak vrču slične posude *(tabla XLI., slika 405.)* od hrastovine, s premjerom od 10·2 *cm*, onda dva tanjura od hrastovine, od kojih je jedan *(tabla XLI., slika 397.)* posve splošteno eliptičan, te ima premjer od 21·5 *cm* i 18 *cm*, dok je drugi s obrubom i po svoj prilici takogjer eliptički tanjur *(tabla XLI., slika 398.)*, imao premjer od 44 *cm*.

U kućne sprave valja nam nadalje računati dvije lopate, od kojih je jedna *(tabla XLI., slika 396.)* od hrastovine lopata od 43 *cm* dužine i 24 *cm* širine, dok nam je druga, ovoj oblikom slična, od jasenovine očuvana samo u jednom fragmentu. Treća od hrastovine gragjena lopata *(tabla XLI., slika 406.)*, kojoj je držak prelomljen, ima posve ravnu plohu, te se čini, kao da je imala oblik naših pekarskih lopata.

Kućnom spravom, i to brkljačom smatrao sam ja isprva i onaj na *tabli XLII., slika 415.* prikazani predmet, dug 16 *cm* od borovice, koji se posve podudara s jednom drvenom spravom iz sojenice kod Robenhausena na Pfaeffičkom jezeru u Švicarskoj[1]). Dônji mu je kraj ravno odrezan, a gornji kraj, i tri su ručice od pet, koliko ih je isprva bilo, odlomljene.

Dr. Keller javlja megjutim[2]), da takve drvene sprave u Švicarskoj ribari i danas upotrebljuju pod imenom arpion kao ostvine, kojima iz vode vade spuštene u vodu duge konope, za koje su u izvjesnim razmacima privezane udice, pa je dakle vjerojatno, da je i gore spomenuta stvar iz Ripča služila kao ribarska sprava.

Nagjeni su nadalje različiti drugi drveni rukotvori, kojim je svrha problematična. Tako n. pr. čunjasta sprava od hrastovine *(tabla XLI., slika 407.)*, sa 5 *cm* odnosno 4 *cm* u premjeru i nalik na čep, onda rezani plosnati predmet *(tabla XLII., slika 417.)* od bukovine, i okrugli predmet *(tabla XLII., slika 422.)*, kome se materijal nije mogao odrediti.

Probušena plojka od hrastovine *(tabla XLII., slika 414.)*, onda ona *(tabla XLII., slika 420.)* od javorovine kao i treća slična plojka od bukove kore biće da su služile kao dječije igračke, i to možda kao kotačići od kolica.

Osim ovih navedenih predmeta nagjena je još velika množina rezanih ili kalanih komada drveta, fragmenata različitih sprava, nažeženih okruglih komada drveta, možda materijal za posvjet, i to većinom od borovice.

[1]) Isp. Keller: „Pfahlbauten“, V. Bericht, tab. X., sl. 7. i 8., onda G. de Mortillet: „Musée préhistorique“, tab. LXI., sl. 594.

[2]) Isp. Keller: „Pfahlbauten“, VI. Bericht., str. 253.

Najposlije je vrijedno spomenuti mnoge, većinom okrugle komade uglja od jasenovine, hrastovine i jelovine, koje su pošljednje dvije vrste drva uopće najobičajnija gragja te naseobine.

Rukotvori od drugih biljevnih tvari.

Predmeti od biljevne gragje mogli su se samo onda do nas sačuvati, ako su pougljeni, ali ih je pri tom većina izgubila oblik i sklop. Takih rukotvora za to ima malo, a najznamenitiji je megju njima lijepo opletena zdjela od neke vrste slame, spletene likom, od koje su mnogi dijelovi nagjeni u kulturnom sloju ukraj održanog dijela skele *br. 3 (tabla I.).* Dno i jedan dio boka prikazan je na *tabli XLII., slika 408.* i *413.*

Nadalje bijaše u jednoj ilovastoj posudi više komada debele, pletene uzice *(tabla XLII., slika 409.* i *410.)* od lika.

Rasuto po kulturnom sloju nagjeno je osim toga još: od loze *(Clematis Vitalba)* savijen vijenac *(tabla XLII., slika 411.),* i ulomak drvene uprtnjače *(tabla XLII., slika 412.),* kojoj jezgra bijaše ogranak ljeskovače *(Corylus Avellana* L.), a ovoj od žilja neke omorike ili bora. Najposlije nagjeno je još poviše fragmenata konopa, različitih uzlova i t. d. od divlje loze i lika, kao i nekoliko što surovih, što priregjenih komada gube *(Polyporus).*

*

U tabelarnom prijegledu, što ovdje slijedi, popisani su u Ripču nagjeni rukotvori i koliko je koga nagjeno.

Vrsta rukotvora.

Željezo.

	Broj
Palstabi	2
Sulice i kopljani šiljci	1
Streličini šiljci	18
Srpovi	2
Oštrice od noževa	63
Dvostruki noževi s usukanim drškom	2
Sjekira	1
Čelici za kresivo	2
Dvostruke udice	1
Rimski ključevi	3
Komadić fina lančića	1
Stremenka od fibule	1
Mnoštvo sprava i fragmenti iz različitog doba.	

Bakar.

	Broj
Toka	1

Bronc.

	Broj
Šivaće igle	4
Kelt, zakržljao u ljevanju	1
Streličin šiljak, trokril	1
Halštatske fibule na obluk	4
Fibule s dvostrukom špiralom s osmicom kao svezom	2
Fibule s privješenom iglom ili lančićem	6
Rimske fibule	3
Fragmenat špiralne toke	1
Bočke, djelomice pregnute	28
Špiralna narukvica	1

	Broj
Prsteni	4
Kolut	1
Plosnati kolutovi	3
Toka pozlaćena	1
Dugmeta s jezičcem	2
Privjesci	8
Špiralne cjevčice	4
Komadići lančića	5
Komadići žice, na oblik špirale namotani	2
Uteg rimske funte (libra)	1
Mnogi fragmenti i zajedno staljeni komadi.	

Srebro.

	Broj
Privjesak	1

Olovo.

	Broj
Mnogi ljeveni komadi, kruglje i pojedini fragmenti.	
Pritaljen, debeo komad tenećeta	1

Novci.

	Broj
Rimski broncani i bakreni novci	7
Noviji srebrni i bakreni novci	7

Proizvodi taljenja.

	Broj
Pogača od olovne glegji sa zrncima bronca	1

Kamen.

	Broj
Kalufi od keltova, kopljanih šiljaka, kolutova i bočki	13
Ulašteno šuplje dlijeto	1
Tesani noževi	3
Streličin šiljak bez drška	1
Kamenito orugje od vapnenog lapora, većinom strugalice, ali i noževi, šila, svrdlovi i dlijeta	238
Hamajlije (?)	2
Kameniti utezi raznog oblika, probušeni	7
Probušeni kameniti komadi	3
Kamenita ploča, neprobušena	1
Kamenite ploče, probušene	6
Kamenita ploča, na dva mjesta na periferiji narovašena	1
Brusovi, neprobušeni	86
Brusovi, probušeni	2
Brusovi, s tragovima bronca na njima	1
Kamenje za glagjenje raznog oblika	79
Obluci za udaranje	10
Žrvnjevi	29
Ploče za trvenje	2
Obluci za drobljenje	13
Komadi željeznog crljenca	31
Posuda rimska	1
Kamenite kruglje razne veličine, sredovjeke (?)	2
Mnogo komada paljenog vapnenca, iverja i naneseni bjelusi.	

Ilovača.

	Broj
Ljudske podobe	7
Životinjska podoba	1
Ilovaste posude gragjene rukom, nagjene cijele ili rekonštruirane	123
Ilovasti poklopci gragjeni rukom i rekonštruirani	6
Ilovaste posude, gragjene na točilo, rimske	3
Ilovasti poklopac	1
Veliki utezi, piramidalni	93
Mali utezi, piramidalni	105
Veliki utezi, čunjasti	32
Mali utezi, čunjasti	3
Pršljenovi	212
Mosuri	17
Kolutovi	4
Pečene kruglje razne veličine	8
Bobice, probušene	2
Privjesak na oblik *S*	1
Plohe	4
Rešetasto isprobijene plohe	3
U sredini probušene plohe	5
Neprobušene plojke, djelomice rezane iz rbina	4
Mala kocka, probušena	1
Pravokutna plojka, na četiri kraja probušena	1
Sprave na oblik nakovnja	3
Množina rbina od sugja, gragjenog rukom i komadi lijepa sa duvarova, onda mnoge rimske rbine i ulomci žmurnjaka s krova.	

Staklo.

	Broj
Modra gmiza, žuto emaljirana . . .	1
Mnoštvo rbina od sugja.	

Kost.

	Broj
Probušeni veprovi zubi, većinom od *Sus sc. palustris*	6
Privjesak od slonove kosti	1
Privjesci i drugi nakitni komadi od rebara i kosti	6
Ružica od jelenova roga, probušena .	1
Plojka s pojasa, ornamentirana . .	1
Bobica	1
Kopljani šiljak (?)	1
Dlijeto	1
Noževi	15
Šivaće igle	10
Šilo i mala šila, djelomice od sjekutića	39
Velika šila	36
Svrdlovi	9
Okrugle sprave za glagjenje od parožaka	7
Sprave raznog oblika za glagjenje .	8
Sprave za glagjenje na oblik lopatice	100
Riblja udica	1
Čivija za ruho	1
Češljaste tkalačke (?) sprave . . .	3
S obje strane ravno odrezane cjevčice	2
Koštane sanjuge (?)	6
Ulomak koštanog drška, ornamentiran	1
Razne sprave	6

Ljušture od conchylija.

	Broj
Probušena ljuštura od ostrige . . .	1
Obrezana ljuštura *cyprae*-e	1

Drvo.

	Broj
Buzdovan	1
Razne male sprave, kao klinci, zagvozde, strijele, svrdlovi, sprave za glagjenje, čivije za ruho, probušene plojke, valjkasti komadi i t. d.	314
Žlijeb za vodu	1
Vrču slična posuda	1
Tanjura	2
Ribarska sprava slična brkljači (?) .	1
Lopate	3
Množine kolja, okruglog i bridastog drvlja, potrgane letve, rascijepane daske i t. d.	

Druge biljevne tvari.

Mnogi ulomci pletene zdjele od slame i lika.
Mnoštvo komada jake, pletene uzice od lika. Savijen vijenac od divlje loze, ulomak opletene uprtnjače od ljeskvine i omorike ili bora, komadi od uzica, uzlovi i t. d. od divlje loze i lika, onda nekoliko komada gube.

Osim ovdje nabrojenih rukotvora nagjeno je u sojenici ripačkoj još različitih predmeta, koji mogu da nam osvijetle podobu, način života i ukupno kulturno stanje nekadašnjih stanovnika te sojenice. To su nekoje ljudske kosti, mnoštvo živinskih kosti, jelenskih rogova i životinjskih zubi, različite ljušture, oveća množina žitnog sjemena i životinjsko gjubre.

Odregjivanje i raspravljanje ljudskih ostanaka preuzeo je gosp. primarij dr. Leopold Glück u Sarajevu, životinjskih kosti gosp. sveučilišni profesor dr. Ivan Woldřich u Pragu, a žitnog sjemena gosp. kustos dr. Günther vitez Beck pl. Managetta u Beču, dok je odregjivanje ljuštura ovršio gosp. dr. Rudolfo Sturany kod dvorskog muzeja u Beču.

Ja se s toga osjećam ugodno obvezan, da svoj ovdje spomenutoj gospodi za njihovu veliku pripravnost izrečem svoju najusrdniju blagodarnost.

Rasprave gg. dra. Glücka o ljudskim ostancima, dra. Woldřicha o životinjskim ostancima i dr. pl. Becka o žitnom sjemenu slijede u dodatku.

Ljušture.

Nagjene ljušture pripadaju mahom vrstama, koje danas još žive, te nam valja razlikovati slatkovodne i morske konhilije. Od slatkovodnih konhilija odredio je gosp. dr. Sturany slijedeće vrste:

a. Puževi.

1. *Neritina danubialis* C. Pfr., var. *carinata* (Kok) F. Schm.
2. *Lithoglyphus pygmaeus* Frnfld.
3. *Lithoglyphus prasinus* (Kok) F. Schm.
4. *Melania Holandri* Fér.
5. *Melanopsis avicularis* Fér.
6. *Melanopsis Esperi* Fér.
7. *Planorbis marginatus* Drap.
8. *Zua lubrica* Müll.

b. Školjke.

9. *Unio batavus* Lam.
10. *Pisidium amnicum* Müll.

S pogledom na broj individua bile su obje vrste ljuštura mnogo jače zastupane, nego puževi, ali ni na kojoj od tih slatkovodnih ljuštura nije primijećeno, da je bušena, ili inače kako obragjivana. Očevidno tadašnji stanari sojenice domaće vrste konhilija zbog njihove množine nijesu cijenili, pa ih za to nijesu ni za nakit upotrebljavali. Isto tako bile su, izuzevši „unije“, premalene za jelo. Ali ni mnoge ljušture od unija nijesu ni na kome mjestu sojenice bile tako nagomilane, da bi se mogle smatrati kuhinjskim ostancima.

Mnogo su zanimljivije nagjene morske conchylije, megju kojima je dr. Sturany konštatirao jednoga puža i dvije vrste ljuštura. To su ove vrste:

1. *Cypraea* sp?
2. *Ostraea lamelosa* Bron.
3. *Cardium Lamarcki* (= *edule* L.) Roc.

Cypraea je zastupana samo u jednom jedincatom eksemplaru, te je kao nakit već spomenuta megju rukotvorima. Ona je bijela i 1·7 *cm* duga, velika je dakle kao *Cypraea moneta* ili kauri-puž, koji u centralnoj Africi danas još služi kao običnI novac.

Od ostrige nagjeno je šest dônjih ljuštura do 13 *cm* dužine i sedam gornjih poklopaca do dužine od 8·4 *cm*. Jedna je od manjih dônjih ljuštura, kako već znamo, probušena, te je dakle služila kao nakitni privjesak. Pri malome broju nagjenih eksemplara biće da su ljušture od oštrige uopće samo za to služile u sojenici, da se izragjuju za nakitne predmete.

Od Cardiuma najposlije nagjena je samo jedna polovica ljušture, pa ma da nije probušena, čini se vjerojatno, da su i srcolike ljušture u Ripču upotrebljavane kao nakit.

Svakako nam megjutim nahogjenje tih morskih conchylija dokazuje, da su stanari sojenice već podržavali sveze s primorjem.

Gjubre.

Na raznim je mjestima u kulturnom sloju nagjena mrka, žilava, s biljevnim tvarima vrlo izmješana masa u većim partijama, koju po cijelom njenom habitu mislim da mi valja smatrati živinskim gnojem.

Pri pobližem ispitivanju pojedinih komada našao je gospodin direktor Karaman u njima jelovog i bjelogoričnog uglja, iverja od jelovine i bjelogorice, razne ostriške od kore, peteljke i druge fragmente raznih trava, prosinog zrnja, ljusku od sjemenke *Staphylaea pinnata* (klokoči) i nešto organičkih supstancija.

Zaglavne primjedbe.

Ne može više biti sumnje o tome, da je okolina ripačka već u prehistoričko doba jako bila naseljena, pa sam već imao prilike, da opišem 27 gradina i naseobina po polju u kotaru bihaćkom[1]).

Od tih gradina doduše nikoja još nije pobliže pretražena, ali već po predmetima nagjenim na površini, kao rbine od sugja gragjena rukom, keltovi, kalufi, ilovasti utezi i pršljeni, možemo zaključiti, da su u broncano doba već morale postojati. Gdjekoje analogije nahogjaja iz bihaćkih gradina s onima god. 1891. pretražene Čungar-gradine u susjednom cazinskom kotaru, gdje je bilo i neolitičkih rukotvorina od kamena i kosti, kao i ilovaste posude s gajtanastim ornamentom i kostima neolitičkih životinja[2]) dopuštaju nam pače izreći mnijenje, da su gradine ripačkog kraja većinom valjda već u neolitičkoj perijodi nastale.

Pa se čini, da su svekolike dugog vijeka bile, te se može biti održale do onog vremena, kada je počelo nastupati rimsko gospodstvo, jer smo kod njih našli dva razna načina sahranjivanja.

Kod trinaest tih gradina nagjeno je naime gomila po 72 na okupu, u kojima su, koliko nam je dosele poznato, kao i u mnogobrojnim grobovima susjednog petrovačkog kotara, kosturi. Nasuprot nagjeni su kod dviju gradina, Sokóca i Izačića ravni grobovi sa žarama i mrtvačkom paljevinom.

[1]) Isp. „Glasnik“ 1893., str. 37. i d. i 1894., str. 697. i d., onda „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 39. i d.
[2]) Isp. „Glasnik“ 1894., str. 495. i d.

Po nahogjajima nekropole na Jezerinama poznato nam je megjutim da je sahranjivanje lešina u bihaćkom kraju stariji način, koji je još u halštatsko doba gotovo jedini bio običajan, te je istom u la-tenskoj perijodi sve više uzmicao pred novijim spaljivanjem mrtvaca, tako da je već u vrijeme rimskog gospodstva spaljivanje bilo glavni način sahranjivanja.

Ako se sad zapitamo: u koje je vrijeme postala sojenica kod Ripča i dokle li se je održala, onda nam prijegled nagjenog materijala kaziva, da je i ta sojenica dugo morala stajati.

Jer mi tu nalazimo mnogih sprava, koje moramo pribrajati naprednijoj neolitičkoj perijodi, a djelomice starijem broncanom vremenu, naime ulašteno šuplje dlijeto *slika 70.*, tesano iverje od noža *slika 71.*, kamenitu strijelu *slika 73.*, kamenit streličin šiljak *slika 74.*, množinu kamenitog orugja od vapnenastog lapora *slika 88.—100.* i *102.*, kopljani šiljak (?) od jelenovog roga *slika 377.*, koštano orugje i sprave *slika 327., 335.—394.*, probušene kamenite utege, *slika 77.—80.*, ilovaste idole, *slika 116.—119.*, u neobičnoj množini nagjene ilovaste posude s gajtanastim ornamentom, *slika 138., 141.—144., 146., 162., 163., 180., 234., 236., 242., 247., 260., 262., 268.* i *270.—272.*, kao s raznolikim nastavcima ili priječkama, *slika 280., 282.—290.*, onda *297.—300.* Rešetasto isprovrtane posude, *slika 231.—233.*, ilovasti utezi, *slika 205.—211.* i *220.*, pršljenovi, *slika 212.—219.* i *221.—225.*, ilovasti mosurovi, *slika 128., 133., 134.* i *137.*, ilovasti kolutovi, *slika 226.*, najposlije od nakitnih predmeta ilovaste bobice, *slika 135.* i *136.*, ilovasti privjesak na oblik *S*, *slika 132.*, pa možda i koštana bobica, *slika 370.*, onda koštani privjesci, *slika 326., 328.* i *334.*, kao i probušene veprove klice, *slika 331.—333.*

Nasuprot broncanoj perijodi neosporno pripadaju kameniti kalufi, *slika 63.—69.* i *76.*, pri lijevanju zakržljali broncani kelt, *slika 62.*, kao rogaste i različitim nastavcima ukrašene ručice od sugja, kao *slika 246., 250.—252., 256.* i *257.*, onda krugljaste ilovaste posude s ispupčenim dnom, kao *slika 164.*

Broncanom, ili i halštatskom vremenu pripada nadalje privjesak od slonove kosti, *slika 324.*, nekoliko broncanih privjesaka, kao *slika 57.*, broncana špiralna narukvica, *slika 43.* i broncana šivaća igla, *slika 21.—23.*

Stalno halštatskim formama valja nam smatrati broncane fibule, *slika 19., 20., 29.* i *30.*, broncana dugmeta s centralnim jezičcem, *slika 55.*, broncane bočke, *slika 32., 33., 40.* i *41.*, broncanu kuku od zaponca, *slika 58.*, trokrili broncani strelični šiljak *slika 61.*, te tome vremenu po svoj prilici pripada i fragmenat drška, *slika 325.*, i toka, *slika 329.*, oboje od kosti s urezanim koncentričkim kolobarima.

Kasnijem halštatskom, ili već la-tenskom vremenu valja nadalje pribrojiti željezne srpove, *slika 1.* i *2.*, željezne noževe oštrice, *slika 3.* i *5.*, broncane fibule s privješenom iglom ili s lančićem, *slika 95.—27.*, i većinom pregnute broncane bočke, *slika 34.—39.* i *42.* I modra, žuto emaljirana gmiza može da potječe iz halštatskog ili la-tenskog doba[1]), pošto su n. pr. u halštatskim gomilama, kod Viza u Štajerskoj nagjene posve slične gmize.

La-tenskoj perijodi najposlije neosporno pripadaju one dvije željezne otke sa zaliscima po stranama, koji zahvataju jedan preko drugog, *slika 7.* i *8.*, onda zagasitim crtama našarane posude, kao *slika 279.*, i po svoj prilici takogjer željezna dvostruka udica, *slika 11.*, kao i narebreni srebrni privjesak, *slika 60.*

Ti tipski nahogjaji halštatske i la-tenske perijode nijesu doduše mnogobrojni, ali pošto su se desili stranom u tmastom kulturnom sloju, stranom neposredno na očuvanim ostancima skelã sojenice, to ih pri odregjivanju vremena našoj sojenici ne smijemo pustiti iz vida.

Megju ripačkim su dakle nahogjajima zastupane sve prehistoričke perijode počevši od mlagjeg kamenitog doba, te smo s toga ovlašteni zaključiti, da je ripačka sojenica nastala u neolitičkoj perijodi i da je trajala do u la-tensko doba. Ali tečajem ove zadnje perijode biće, da joj je došao kraj, jer u vrijeme rimskog gospodstva mora da su na tom ripačkom ostrvu, koje je megjutim postalo, već stajale čvrsto zidane rimske zgrade, kako nam to dokazuju razvaline kule i naročito još u velikoj množini onuda rasuti rimski crijep.

Pobliže prilike ostalih, već ustanovljenih sojenica u Uni kod Golubića, Ribića, Kralja i Brekovice, nijesu pobližim pretraživanjem još objašnjene, ali po ilovastim rbinama nagjenim na tim mjestima, možemo već sada uzeti, da su te četiri sojenice vrlo vjerojatno nastale u neolitičkoj perijodi, a svakako, da su u broncano doba već postojale.

Možemo dakle zabilježiti zanimljivu činjenicu, da je u okolici bihaćkoj prehistoričko ljudstvo bilo naseljeno i po polju i u sojeničkim selima.

Već smo spomenuli, da je taj svijet svoje mrtve sahranjivao koje pod gomilama, a koje u ravnim grobovima, ali je dosele sistematski pretražena samo nekropola ravnih grobova na Jezerinama kod Pritoke.

Kako je poznato, nastala je nekropola u Jezerinama tek u naprednijoj halštatskoj perijodi, ali se je upotrebljavala kroz cijelo la-tensko doba do kasno u vrijeme rimskog gospodstva. Ona je dakle puno kasnije postala, nego sojenica kod Ripča, koja je osnovana već u neolitičkoj perijodi.

[1]) Isp. Dr. Tischler., Gurina od dra. A. Mayera., Dražgjani 1885., str. 77.

Tečajem halštatske i la-tenske perijode postajala je ipak sojenica i nekropola jedna uz drugu, pa u istinu izmegju kasnijih nahogjaja ripačkih i ranijih jezerinskih možemo konštatovati dosta analogija.

Tako na obadva mjesta od broncanih predmeta nalazimo šivaću iglu sa nisko probušenom ušicom („Jezerine“, tab. III., sl. 19., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 127., sl. 333.), halštatsku fibulu s jednom stremenkom od petalja od žice („Jezerine“, tab. IV., sl. 11., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 95., sl. 175.), dvostruku špiralnu fibulu sa svezom u vidu osmice („Jezerine“, isp. naočaraste špiralne toke, tab. XVI., sl. 1. i 2., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 123., sl. 307. i str. 159., sl. 482.), fibuli slični nakiti s iglom ili bez nje ili s privješenim lančićem („Jezerine“, tab. XIII., sl. 1.—10. i tab. XIV., sl. 1.—3., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 92., sl. 163.; str. 102., sl. 201.; str. 110., sl. 236.; str. 113., sl. 254.; str. 142., sl. 394. i str. 159., sl. 484.), bočke stranom s ornamentiranim, stranom s usukanim glavicama i često pregnute („Jezerine“, tab. XV., sl. 9.—12., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 75., sl. 94.; str. 89., sl. 159.; str. 115., sl. 267. i str. 168., sl. 527.), lančići („Jezerine“, tab. XVI., sl. 6. i 7., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 80., sl. 122. i str. 83., sl. 132.), špiralna narukvica („Jezerine“, tab. XVIII., sl. 5., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 140., sl. 387.), trouglasta kuka za spone („Jezerine“, tab. XXIII., sl. 24., „Wissensch. Mitth.“, str. 162., sl. 501.), privjesci („Jezerine“, tab. XXIII., sl. 21. i 25., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 107., sl. 224. i str. 114., sl. 263.), onda bodljikava dugmeta („Jezerine“, tab. XXIII., sl. 3., „Wissensch. Mitth.“ 1895., str. 113., sl. 255.).

Nadalje je narebreni srebrni privjesak iz Ripča posve sličan srebrnim bobicama sa „Jezerina“ (tab. XXV., sl. 6. i 7., „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 66., sl. 57. i str. 181., sl. 590.).

Isto se tako ilovaste posude i njihova ornamentika na oba nahodišta u mnogom podudaraju, tako trbušasti ćupovi („Jezerine“, tab. XXXIV., sl. 1.—3., „Wissensch. Mitth.“ str. 102., sl. 202., onda str. 103., sl. 204. i 205.), zdjele sa oštro utegnutim grlom („Jezerine“, tab. XXXVI., sl. 1., „Wissensch. Mitth.“, str. 69., sl. 69.), jednoruki i dvoruki vrčevi („Jezerine“, tab. XLVI., sl. 1. i 14., „Wissensch. Mitth.“, str. 93., sl. 170. i str. 63., sl. 49.), zdjelice bez ručica i jednoruke („Jezerine“, tab. XLVI., sl. 9. i 4., „Wissensch. Mitth.“, str. 144., sl. 409. i str. 149., sl. 433.), piknjičavi obruči („Jezerine“, tab. XLI., sl. 1., 3. i 4., „Wissensch. Mitth.“, str. 93., sl. 122., str. 114., sl. 258. i str. 170., sl. 533.), pravokutni nastavci s roščićima i bez njih na vrhu („Jezerine“, tab. XXXIV., sl. 1. i 3., onda tab. XXXVI., sl. 3. i tab. XLVIII., sl. 7. i 8., „Wissensch. Mitth.“ III., 1895., str. 102., sl. 202. str. 103., sl. 204., str. 160., sl. 489., str. 188., sl. 595. i 506.), nastavci na

ručicama („Jezerine“, tab. XLIX., sl. 4., 10. i 11., „Wissensch. Mitth.“, str. 136., sl. 365., str. 194., sl. 614. i 615.), zaparani i koso šrafirani trokuti („Jezerine“, tab. XLVI., sl. 19. i tab. L., sl. 1., Wissensch. Mitth.“, str. 86., sl. 146. i str. 167., sl. 517.) i najposlije šaranje mrkim linijama („Jezerine“, tab. XLV., sl. 1., 4., 5. i 7.—10.; „Wissensch. Mitth.“, str. 90., sl. 160.; str. 99., sl. 193.; str. 103., sl. 195.; str. 110., sl. 237.; str. 113., sl. 247.; str. 116., sl. 272. i str. 136., sl. 366.).

Najposlije valja još napomenuti kao na oba mjesta zajedničke: modre, žuto emaljirane gmize („Jezerine“, tab. XXIX., sl. 19., „Wissensch. Mitth.“, tab. III., sl. 19.) i probušene veprove klice („Jezerine“, tab. XXXII., sl. 3., 5. i 6., „Wissensch. Mitth.“, str. 96., sl. 181.; str. 168., sl. 528. i str. 172., sl. 547.).

Ripač je od Jezerina 4 *km* daleko, pa ja za to ne mislim, da je na Jezerinama bilo groblje ripačke sojenice. Mnogo mi se vjerojatnije čini, da su stanovnici sojenice kod Golubića, koja je sasvim blizu Jezerina, u kasnije vrijeme opstanka te sojenice, a još kasnije stanovnici rimske naseobine, koja je nastala u Golubiću, svoje mrtve sahranjivali na Jezerinama.

Pošto se megjutim može pretpostaviti, da su prilike golubićke sojenice onima ripačke sojenice jednake, ili bar vrlo slične, to mi se je činilo, da mi valja istaknuti mnogostruke analogije izmegju nahogjaja na Jezerinama i onima u ripačkoj sojenici.

Neobičnom pojavom valja mi to označiti, gdje u Ripaču megju ostancima neolitičkog doba nagjosmo toliko orugja i sprava, nasuprot tako malo oružja. Jer pravim oružjem iz toga doba mogu se samo smatrati: drveni buzdovan, *slika 400.*, kamenit streličin šiljak, *slika 74.*, i možda kopljani šiljak od jelenovog roga, *slika 377.* Pa ipak nam nagjene kosti i koštani rukotvori dokazuju, da su neolitički žitelji sojenički bili ne samo pastiri, nego i prilježni lovci, pa da im je oružje trebalo i u mirno doba za lovačke svrhe.

Lakše nam je protumačiti nestašicu oružja iz metaličkih perijoda, od koga imamo samo šuplji kelt, *slika 62.*, trokrili streličin vrh, *slika 61.*, od bronca, i dvije otke, *slika 7.* i *8.*, od željeza, pošto je nagjeno samo malo orugja, sprava i nakita od kova. Nagjenih pet kalufa za kelte i triju kalufa za streličine šiljke dokazuju nam povrh toga, da se je u broncano doba broncano oružje u Ripču više ljevalo. Ali pošto je naša sojenica preživjela broncano doba, to može biti, da su u kasnije željezno doba broncano oružje, što ga je bilo, pretalili u nakit i razne sprave. Taj broncani nakit i željezno oružje biće da su zadnji stanovnici, kad su ostavili sojenicu, sa sobom ponijeli kao vlasništvo, koje ima neku vrijednost, pa je s toga za nas vrlo malo ostalo.

Isto je tako spomena vrijedna ta okolnost, što se u ripačkoj sojenici dosele nije našlo traga jantaru, ma da je u nekropoli na Jezerinama baš jantara nagjena množina, i što je ondje osim mnoštva jantarevih bobica, nataknutih na stremenkama od fibula ili na mingjušima, još nagjeno osim 7, većinom rezanih plojki i 1281 prostih bobica od jantara razne veličine i oblika[1]).

Isto tako jantar u švicarskim sojenicama nije rijedak, jer se je bobica od tog stranog materijala našlo ne samo u onim jezerskim naseobinama, koje su se održale daleko do u broncano doba, pa djelomice i duže, kao u Wollishofenu na Züriškom jezeru, u Sutzu i Möringenu na Bielskom jezeru, u Motellieru na Murtenskom jezeru, u Cortaillodu i Estavayeru na Neuenburškom jezeru i u Forchu na Genevskom jezeru, nego i u sojeničkim selima, koja su propala na domaku neolitičkog doba, kao sojenica kod Meilena na Züriškom jezeru.

I ma koliko to najposlije zamamno bilo, da se sada već, na osnovu nahogjaja, udesi kulturna slika stanovnika ripačke sojenice u raznim kulturnim perijodama njena opstanka, to opet mislim od toga za sada odustati, pošto veći dio sojenice još valja pretražiti, te je bez sumnje opravdana nada, da će nam produženje prekopavanja još mnogo štošta razjasniti.

Po tim novim podacima bez sumnje ćemo moći prikazati mnogo potpuniju životnu sliku stanovnika sojenice ripačke, nego što se to može po dojakošnjim rezultatima prekopavanja.

[1]) Isp. „Jezerine“, „Glasnik“ 1893., tab. 4., sl. 7.; tab. V., sl. 1.; tab. VIII., sl. 6.; tab. IX., sl. 13. do 16.; tab. X., sl. 1.—9.; tab. XI, sl. 1.—5.; tab. XII., sl. 1.—4.; tab. XVII., sl. 2., 4.—6. i 8; tab. XXIV., sl. 8.; tab. XXV., sl. 16.—22.; tab. XXVI., sl. 1.—17.; tab. XXVII, sl. 1.—20. i tab. XXVIII., sl. 1.—4.; onda „Wissensch. Mitth.“ III, 1895, str. 62., sl. 45. i 46; str. 64., sl. 55.; str. 66., sl. 58.; str. 67., sl. 62.; str. 78, sl. 112.; str. 80., sl. 123.; str. 81., sl. 127.; str. 83., sl. 133.; str. 86, sl. 148.; str 88, sl. 153.—156.; str. 93., sl. 173.; str. 95., sl. 174. i 177.—179; str. 96., sl. 182.; str. 98., sl. 188.—190.; str. 99., sl. 191. i 192.; str. 101, sl. 200.; str. 107., sl. 217. i 225.; str. 108., sl. 226.; str. 115., sl. 266.; str. 117., sl. 280.; str. 122., sl. 306.; str. 124, sl 311.; str 127, sl. 328. i 329.; str. 128., sl. 340. i 341.; str. 130., sl. 347., 378., 415. i 463.; str. 132., sl. 355.; str. 135, sl. 364.; str. 138., sl. 375. i 377.; str. 140., sl. 386.; str. 141., sl. 392.; str. 143., sl. 349.; str. 145., sl, 412. i 415.; str. 150., sl. 440.; str. 154., sl. 458.; str. 155., sl. 464.; str. 157., sl. 474.; str. 158., sl. 478.; str. 162., sl. 498. i 499.; str. 163., sl. 504.; str. 165., sl. 509. i 510.; str. 167., sl. 521.; str. 168., sl. 523. i 524.; str. 171., sl. 538.; str. 172., sl. 542.; str. 175., sl. 558.; str. 177., sl. 568.—570., 572. i 574.—576.; str. 178., sl. 578.; str. 179., sl. 583. i str. 181., sl. 591.

Primjedba. *Zbog nagomilanog materijala štampaće se u ovome članku spomenute rasprave gospode: primarnog liječnika dr. Glücka, univerzitetskog profesora dr. Woldřicha i c. kr. kustosa dr. pl. Becka o ljudskim i životinjskim kostima i biljevnim ostancima iz ripačke sojenice u 1. svesku godišta 1896.* *Uredništvo.*

Spisak slika.

A. U tekstu.

B. Table.

Tabla	Slika	
XX.	57.	Broncani privjesak.
	58.	Broncana kuka od zaponca.
	59.	Broncani uteg rimske funte.
	60.	Srebrni privjesak s tragovima pozlate.
	61. *a* i *b*	Broncan trokril streličin šiljak.
	62. *a* i *b*	U kalufu zakržljali broncani šuplji kelt.
		Kameniti nahogjaji.
XXI.	63.	Kaluf za glavicu bočke od pješčenjaka.
	64.	Kaluf za igle od pješčanog lapora.
	65.	Kaluf za kopljani šiljak od pješčanog lapora.
	66.—67.	Kalufi za keltove od pješčenjaka.
	68.	Kaluf za igle ili za peterozubu ostvu od pješčenjaka.
	69.	Kaluf za kelt od pješčenjaka.
	70.	Fragmenat ulaštenog šupljeg dlijeta od zelenkasto-sivog, otvrdlog ilovastog škriljevca.
	71.	Iver noža od zelenkasto-sivog, otvrdlog ilovastog škriljevca.
	72.	Iver od ilovastog škriljevca s milovkom.
	73.	Strelica od žućkasto-sivog bjelutka.
	74.	Streličin šiljak bez drška od lugastog vapnenca.
	75.	Uteg od pješčenjaka.
XXII.	76.	Kaluf za kolut od pjeskovitog lapora.
	77.	Probušen komad vapnenca. Uteg.
	78.	Plosnat uteg od sivog vapnenca.
	79.	Probušen kubički uteg od pješčenjaka.
	80.	Narovašena plojka od otvoreno-žutog lapora.
	81.	Plojka od otvoreno-žutog lapora.
	82.—83.	Probušene plojke od mrkog i otvoreno-žutog lapora.
	84.	Cjelovita plojka od pješčenjaka.
	85.	Hamajlija (?) od crvenog verfenskog pješčanog škriljevca.
	86.	Svrdao od zelenog vapnenastog lapora.
	87.	Četverouglasta kamenita plojka od otvoreno-sivog vapnenastog lapora.
	88.	Svrdao od sivog vapnenastog lapora.
	89.—91.	Sprave od sivog vapnenastog lapora na oblik strugalice.
	92.	Svrdao od sivog vapnenastog lapora.
XXIII.	93.—95.	Sprave od sivog vapnenastog lapora na oblik strugalice.
	96.	Sprave za kalenje od sivog vapnenastog lapora.
	97.	Nožu slična sprava od sivog vapnenastog lapora.
	98.—100.	Sprave od sivog vapnenastog lapora na oblik strugalice.
	101.	Kamen za drobljenje od sivog vapnenca.
	102.	Sprava na oblik strugalice od sivog vapnenastog lapora.
	103.	Kamen za glagjenje od žućkastog vapnenca.
	104.	Kamen za glagjenje od smegje jašme.
	105.	Kamen za glagjenje od sive jašme.

Tabla	Slika	
XXIII.	106.	Brus od pješčenjaka.
	107.	Kamen za glagjenje od crnkastog bjelutka.
	108.	Kamen za glagjenje od otvoreno-sivog vapnenca.
	109.	Kamen za glagjenje od crvene jašme.
	110.	Probušen brus od pješčenjaka.
	111.	Brus od pješčenjaka.
	112.	Kamen za glagjenje od zagasito-sive jašme.
	113.	Brus od pješčenjaka.
	114.	Kamen za glagjenje od lugastog vapnenca.
	115.	Brus od pješčenjaka.
		Ilovasti nahogjaji.
XXIV.	116.—119.	Idoli.
	120.	Živinska podoba.
	121.	Na uglovima probušena četverouglasta plojka.
	122.	Nakovalu sličan predmet.
	123.	Ovalan uteg (?).
	124.	Čepu sličan predmet s plojkom na vrhu, valjda poklopac od neke posude.
	125.	Cjelovita, od ilovaste rbine izrezana plojka.
	126.—127.	Kruglje.
	128.	Mosur.
	129.	Probušena mala kocka.
	130.—131.	Probušene plojke, rezane od rbina.
	132.	Probušen privjesak.
	133.—134.	Mosuri.
	135.—136.	Bobice.
	137.	Mosur.
		Ilovaste posude.
XXV.	138.	Žàri slična posuda, žućkasto-siva, dvoruka.
	139.	Lonac, siv.
	140.	Žàri slična posuda, crna, dvoruka.
	141.	Žàri slična posuda, crna, jednoruka.
	142.	Žàri slična posuda, crna, dvoruka.
XXVI.	143.	Žàri slična posuda, sjajno crna, dvoruka.
	144.	Žàri slična posuda, mrka, dvoruka.
	145.	Žàri slična posuda, mrka.
	146.	Žari slična posuda, crna, dvoruka.
	147.	Žari slična posuda, siva
	148.	Lonac, crn, jednoruk.
	149.	Lonac, smegj, jednoruk.
	150.	Lonac, smegj.
	151.	Lonac, crn, dvoruk.
	152.	Žàri slična posuda, sjajno crna, mrka.
	153.	Lonac, smegji, jednoruk.
XXVII.	154. *a* i *b*	Dvostruk lonac, siv, dvoruk.

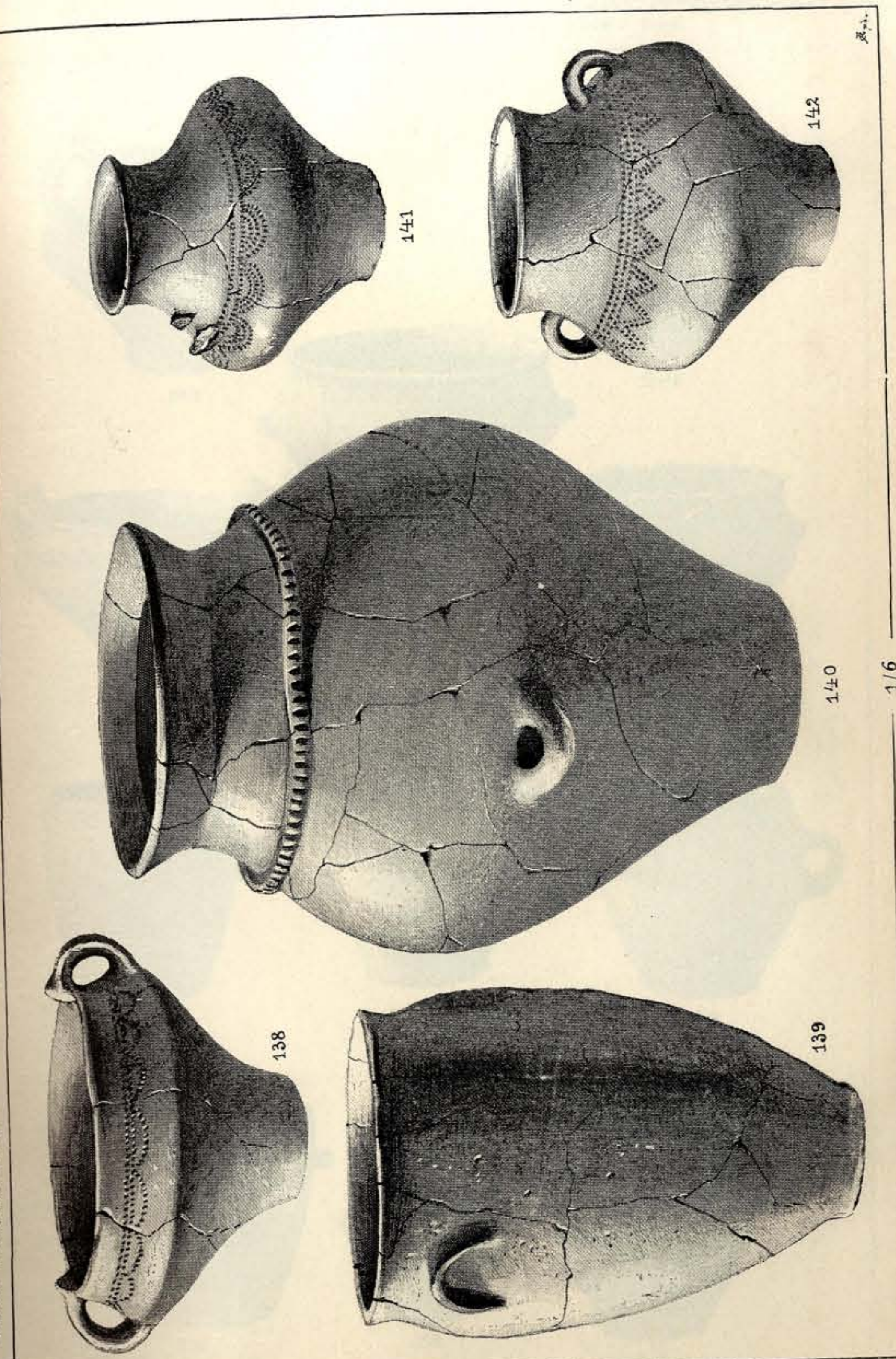
Tabla	Slika	
XXVII.	155.	Zdjelica, crna.
	156.	Lonac, crn, jednoruk.
	157.	Lonac, smegj, jednoruk.
	158.	Lonac, crn, jednoruk.
	159.	Lonac, mrk, jednoruk.
	160.	Vrč, sjajno crn.
	161.	Lonac, mrk, jednoruk.
XXVIII.	162.	Žàri slična posuda, mrka, jednoruka.
	163.	Žàri slična posuda, crna, jednoruka.
	164.	Vrč sa čunjastim dnom, mrk.
	165.	Lonac, otvoreno siv, jednoruk.
	166.	Lonac, mrk, jednoruk.
	167.	Lonac sa žljebićem, crn, jednoruk.
	168.—169.	Zdjela, crna.
	170.	Zdjelica, mrka.
	171.	Poklopac posude, siv.
	172.	Zdjelica.
	173.	Vrč.
	174.	Zdjela, crna.
	175.	Vrč, crn.
	176.	Zdjela, mrka.
	177.	Zdjelica, mrka.
XXIX.	178.	Vrč, crn, jednoruk.
	179.	Vrč, sjajno mrk, jednoruk.
	180.	Zdjelica, sjajno crna, jednoruka.
	181.	Zdjelica, crna, jednoruka.
	182.	Vrč, mrk, jednoruk.
	183.	Zdjelica, zagasito siva, jednoruka.
	184.	Zdjelica, siva, jednoruka.
	185.	Zdjelica, siva, s neprobušenom ručicom.
	186.	Vrč, mrk, s pupčastim dnom.
	187.	Vrč, sjajno crn.
	188.	Poklopac posude, žut, s visokom ručicom.
	189.	Poklopac posude, siv, s ručicom.
	190.	Vrč, crn, sa žljebićem.
	191.	Zdjelica, mrka.
	192.	Vrč, mrk, s pupčastim dnom, sa dvije ručice.
	193.	Vrč, mrk, sa dvije ručice.
	194.	Vrč, siv, sa dvije ručice.
	195.	Dônji dio žuto-sivog vrča sa stalkom, rimski.
	196.	Lonac s valovitim ornamentom, crn, rimski.
	197.	Poklopac, zagasito siv, rimski.
	198.	Vrč, smegj, rimski.
	199.	Uteg, mrk.
	200.	Taljika (?) sivo-smegja, rimska.

Tabla	Slika	
XXIX.	201.	Fragmenat crne lopate.
	202.	Šupalj, crn držak neke posude,
	203.	Mrka sprava, valjda ploča za glagjenje.
	204.	Smegje sivo, masivno držalo neke posude.
		Sprave od ilovače.
XXX.	205.—206.	Kusasto piramidalni utezi.
	207.—208.	Čunjasti utezi.
	209.—211.	Piramidalni utezi, ornamentirani.
	212.—219.	Pršljeni.
	220.	Piramidalan uteg.
	221.—225.	Pršljeni.
		Sprave i rbine od ilovače.
XXXI.	226.	Kolut, crn.
	227.	Na više mjesta probušena ploča, zagasito siva.
	228.	Poklopac, žućkasto-siv.
	229.	Poklopac, mrk.
	230.	Poklopac, smegj.
	231.	Proreśetana rbina, mrka.
	232.	Fragmenat poklopca, smegjo-siv.
	233.	Proreśetana rbina, smegja.
	234.	Dno neke posude s gajtanastim ornamentom, crno.
	235.	Dno neke posude s uspravljenim centralnim šiljkom, žuto-smegje
	236.	Dno neke posude s gajtanastim ornamentom, crno.
		Rbine ilovastih posuda.
XXXII.	237.	Crno dno neke posude s okrajcem.
	238.	Smegje dno neke posude sa dva šiljka po stranama.
	239.	Crno dno neke posude s pupkom.
	240.	Crn okrajak s nastavkom.
	241.	Mrk okrajak s nastavkom.
	242.	Crn okrajak s ručicom.
	243.	Mrk okrajak s ručicom.
	244.	Mrk okrajak s gužvama.
	245.	Smegje-siv okrajak s ručicom.
	246.	Mrk okrajak s ručicom.
	247.—248.	Crni okrajci s ručicom.
	249.	Mrk fragmenat ručice.
XXXIII.	250.	Mrk okrajak s ručicom.
	251.	Žuto-smegj okrajak s ručicom.
	252.	Mrk okrajak s ručicom.
	253.	Mrka ručica.
	254.	Crna ručica.
	255.	Žuto-smegja ručica.
	256.—258.	Mrka ručica.

Tabla	Slika	
XXXIII.	259.	Smegje-siva ručica.
	260.	Mrka ručica.
	261.	Sjajno crna ručica.
		Ornamentirane ilovaste rbine.
XXXIV.	262.—263.	Sivo-smegje rbine s urezanim gajtanastim ornamentom.
	264.	Mrka rbina s utisnutim gajtanastim ornamentom i s tragovima crnog firnisa.
	265.	Mrka rbina s pravim gajtanastim ornamentom.
	266.	Crna rbina s urezanim gajtanastim ornamentom.
	267.	Mrka rbina s urezanim gajtanastim ornamentom.
	268.	Crna rbina s pravim gajtanastim ornamentom.
	269.	Mrka rbina, ornamentirana brazdama.
	270.	Smegje-žuta rbina s utisnutim gajtanastim ornamentom.
	271.	Crna rbina s pravim gajtanastim ornamentom.
	272.	Crna rbina s utisnutim gajtanastim ornamentom.
XXXV.	273.—274.	Sive rbine sa zaparanim trokutima.
	275.	Mrka rbina sa zaparanim trokutima.
	276.	Smegja rbina sa zaparanim nareckanim linijama.
	277.	Crna rbina.
	278.	Siva rbina s plitkim brazdama.
	279.	Rgjasta rbina našarana crnim linijama.
	280.	Žuto-siva rbina s urezanom priječkom.
	281.	Smegje-siv okrajak sa tri urezane linije.
	282.	Žuto-siva rbina s piknjičavom priječkom.
	283.	Smegje-siva rbina s upravno narovašenom priječkom.
	284.	Smegj okrajak s urezanom priječkom.
	285.	Smegja rbina s koso narovašenom priječkom.
	286.	Žućkasto-siv okrajak s glatkom priječkom.
	287.	Mrk okrajak s glatkom priječkom.
XXXVI.	288.	Crn okrajak s ukrašenom priječkom.
	289.	Smegje-siva rbina s ukrašenom priječkom.
	290.	Otvoreno smegj okrajak s rogatim nastavkom.
	291.	Crvena rbina s rogatim nastavkom.
	292.	Mrka rbina sa dva horizontalna, oblučasta nastavka.
	293.	Crna rbina s horizontalnim oblučastim nastavkom.
	294.	Crna rbina s cilindričnom gukom.
	295.	Smegja rbina s kratkom, duboko nabrazdanom priječkom.
	296	Sivo-žuta rbina s horizontalnim, glatkim nastavkom.
	297.	Crn okrajak s jezičastim nastavkom.
	298.	Mrka rbina s potkovastim nastavkom.
	299.	Zagasito siv, oblučast nastavak.
	300.	Crna rbina s udubljenim bradavičastim nastavkom.
	301.	Zagasito siva rbina s rogatim nastavkom.
	302.	Smegja rbina s rogatim nastavkom.

Tabla	Slika	
		Rimske ilovaste rbine.
XXXVII.	303.	Žućkasto-siva rbina s valovitim ornamentom.
	304.	Mrk okrajak s valovitim ornamentom.
	305.	Siva rbina s valovitim ornamentom.
	306.	Žuto-siva rbina nekog dna s okrajcem i kolutastim ornamentom.
	307.	Crvenkasto-žuta rbina s utisnutim ornamentom.
	308.	Smegje-siv okrajak s valovitim ornamentom.
	309.	Mrk dônji dio posude s utisnutim ornamentom.
	310.	Crn okrajak sa žljebićem.
	311.	Rbina crvenog dna s okrajcem.
	312.	Crven poklopac s ornamentiranim okrajkom.
	313.	Žućkasto-siv okrajak s tragovima boje.
	314.	Bijel, zeleno kalajsan komad ručice.
	315.	Rgjasta ručica s utisnutim ornamentom.
	316.	Našarana plojka stalka neke posude.
	317.	Zagasito zelena ručica.
	318.	Crvena trakolika ručica.
	319.	Našarana ručica.
	320.	Fragmenat našarane ručice.
	321.—323.	Našarane rbine.
		Koštani i rožnati nahogjaji.
XXXVIII	324.	Probušen privjesak od slonove kosti.
	325.	Probušen fragmenat drška, ornamentiran.
	326.	Probušen privjesak.
	327.	Dljetasta sprava.
	328.	Probušen i izrezuckan privjesak.
	329.	Šiljasta eliptička toka, ornamentirana.
	330.	Dvostruk probušen predmet.
	331.—333.	Probušene veprove klice.
	334.	Probušena koštica.
	335.—338.	Nož od rebara.
	339.—340.	Nazubljene sprave od rebara.
	341.—342.	Nož od rebara.
	343.—345.	Šivaće igle.
	346.—353.	Šiljaste sprave. Male strelice i šila.
XXXIX.	354.—368.	Lopatičaste sprave za glagjenje.
	369.	Okrugla sprava za glagjenje.
	370.	Bobica.
	371.—373.	Lopatičaste sprave za glagjenje.
	374.	Udica.
	375.	Čivija.
	376.	Okrugla sprava za glagjenje.
XL.	377.	Šiljasta sprava od jelenovog roga, možda kopljani šiljak.
	378.—380.	Okrugle sprave za glagjenje od parožaka.
	381.—384.	Strelice.

Tabla	Slika	
XL.	385.	Svrdao od srnećeg roga.
	386.	Strelica.
	387.	Probušena jelenova ružica.
	388.	S obje strane odrezana cjevčica.
	389.	Svrdao.
	390.	S obje strane odrezana cjevčica.
	391.—394.	Saoničasta kost (?).
		Drveni nahogjaji.
XLI.	395.	Čivija od tisovine.
	396.	Lopata od hrastovine.
	397.	Plitak tanjur od hrastovine.
	398.	Plitak tanjur s okrajkom od hrastovine.
	399.	Isječen žlijeb od jasenovine.
	400.	Buzdovan od jelovine.
	401.	Zagvozda od bukovine.
	402.	Zagvozda od bukovine.
	403.	Čivija od grabovine.
	404.	Sprava za glagjenje (?) od jelovine.
	405.	Zdjelica od hrastovine.
	406.	Ravna lopata (?) od jasenovine.
	407.	Čunjasta sprava. Hrastovina.
		Nahogjaji od drveta i biljevnih tvari.
XLII.	408.	Dijelovi pletene zdjele od slame, opletene likom.
	409.—410.	Komadi od lika opletenog konopa.
	411.	Vijenac savijen od obične divlje loze.
	412.	Ulomak stremenke (?) od ljeskovih grančica.
	413.	Dio pletene zdjele od slame, opletene likom.
	414.	Kotačić od hrastovine.
	415.	Vrkljači slična ribarska sprava (?) od jelovine i borovine.
	416.	Čivija od borovine i jelovine.
	417.	Ravna sprava od bukovine.
	418.	Čekić od bukovine.
	419.	Klinac od tisovine.
	420.	Tanka probušena plojka od javorovog drveta.
	421.	Klinac od tisovine.
	422.	Okrugao predmet od drveta, koje se nije moglo odrediti.
	423.	Strelica od borovine.
	424.	Klinac od tisovine.
	425.	Sprava za glagjenje (?) od tisovine.
	426.	Klinac od tisovine.
	427.	Svrdlu slična sprava od rgovine *(ostrya carpinifolia* = Hopfenbuche).

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1895. VII. 4. **Tabla XXV.** Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Tabla XXVI.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

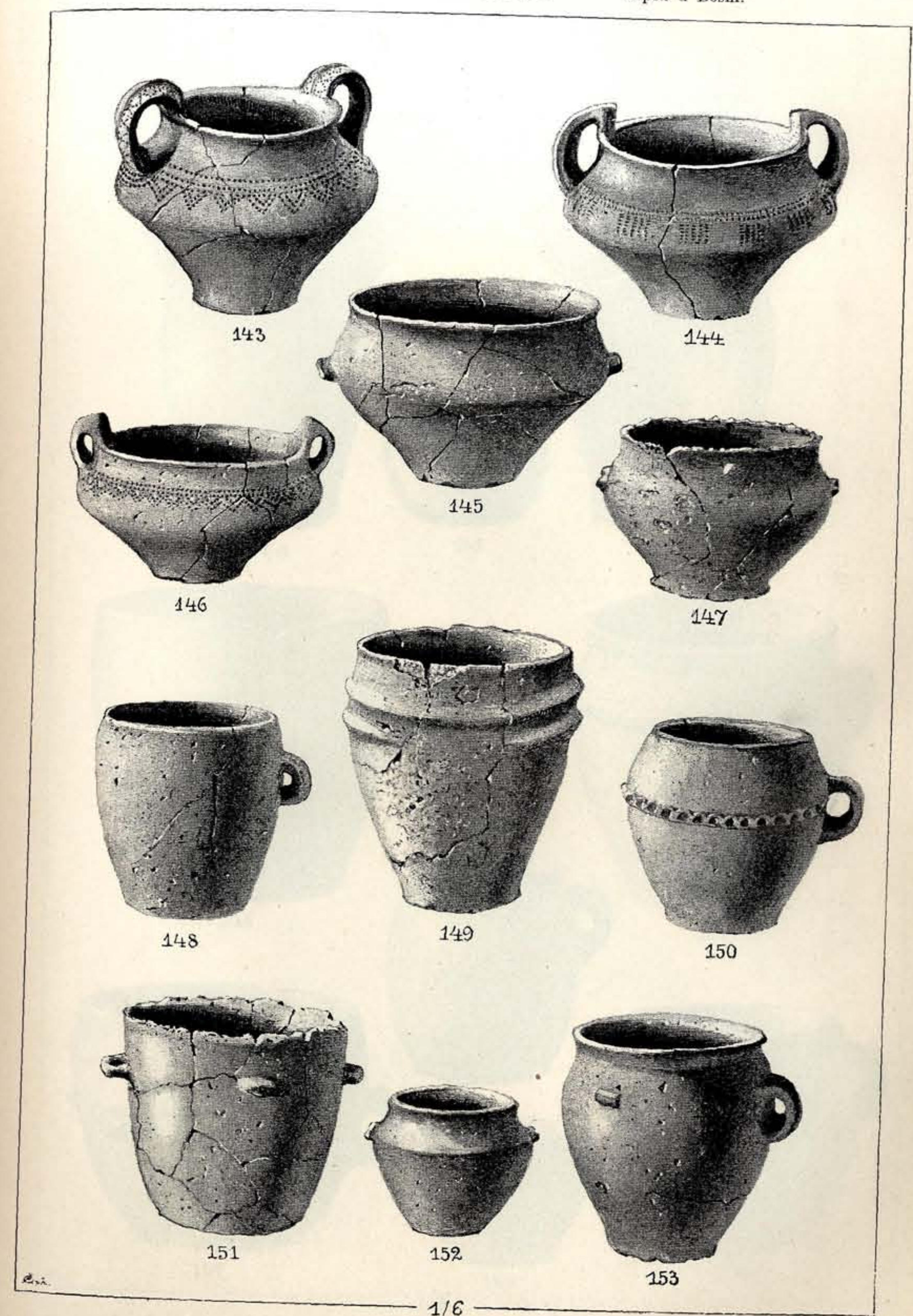

Tabla XXVII.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

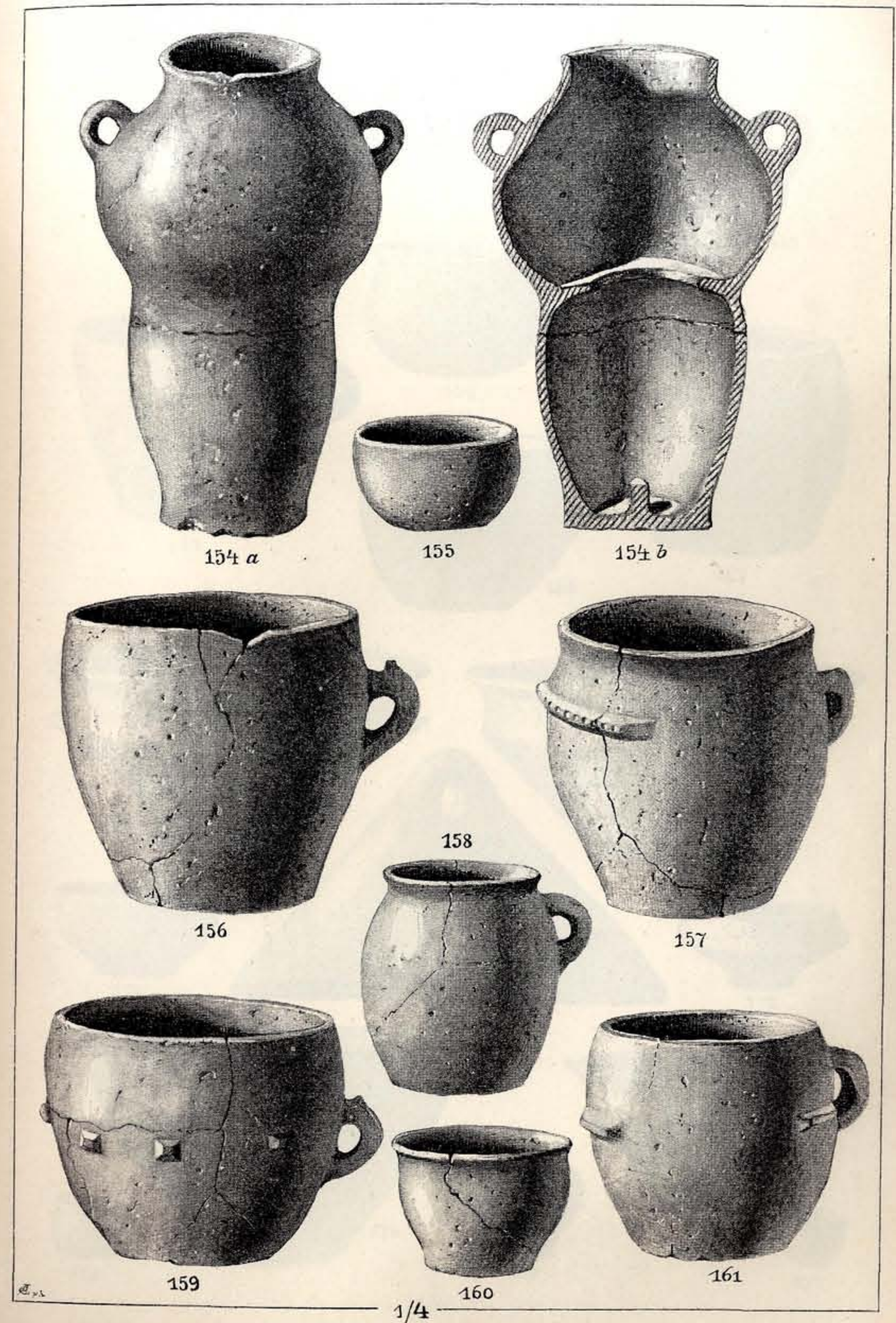

Tabla XXVIII.

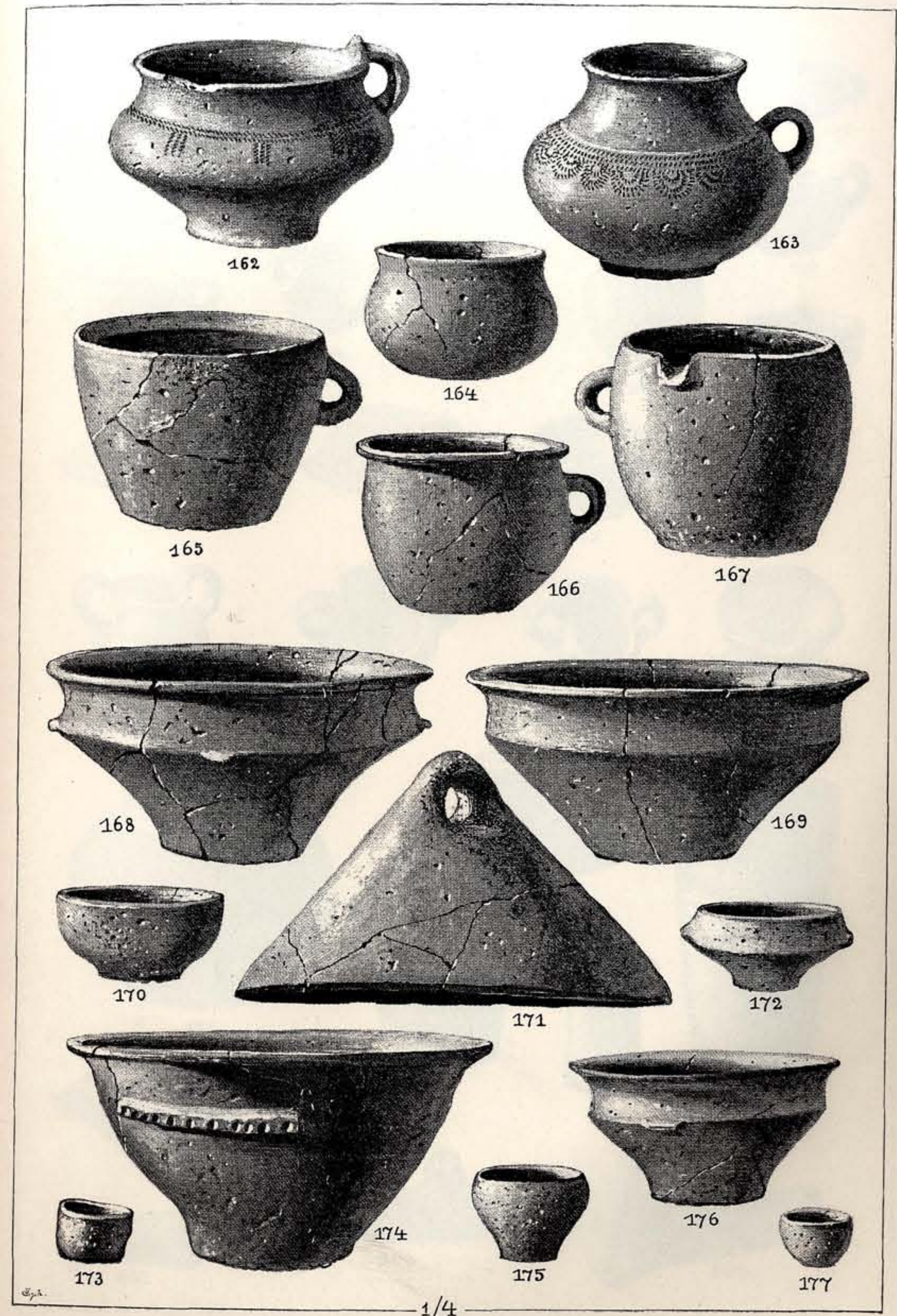
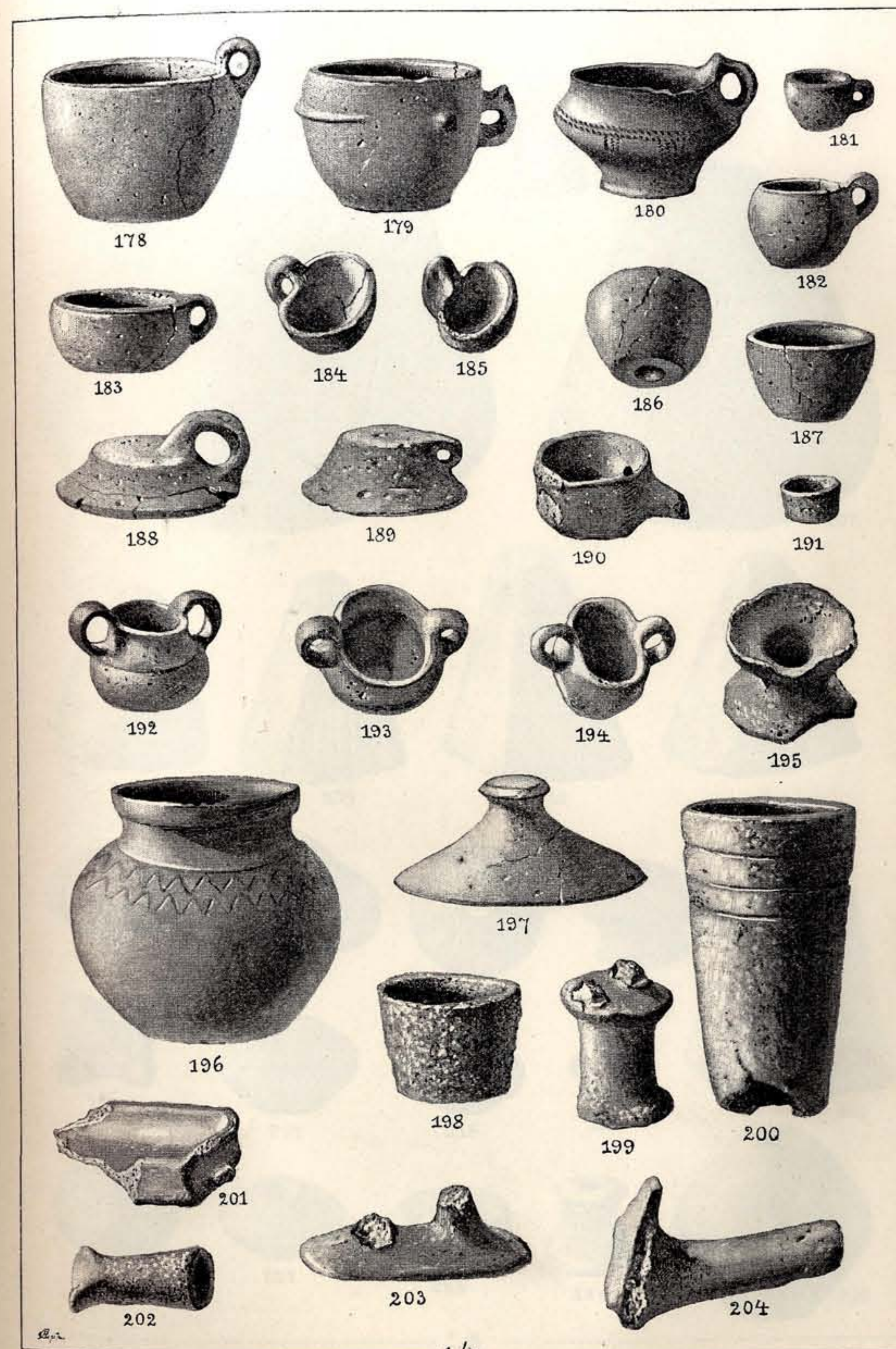

Tabla XXIX.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Tabla XXX.

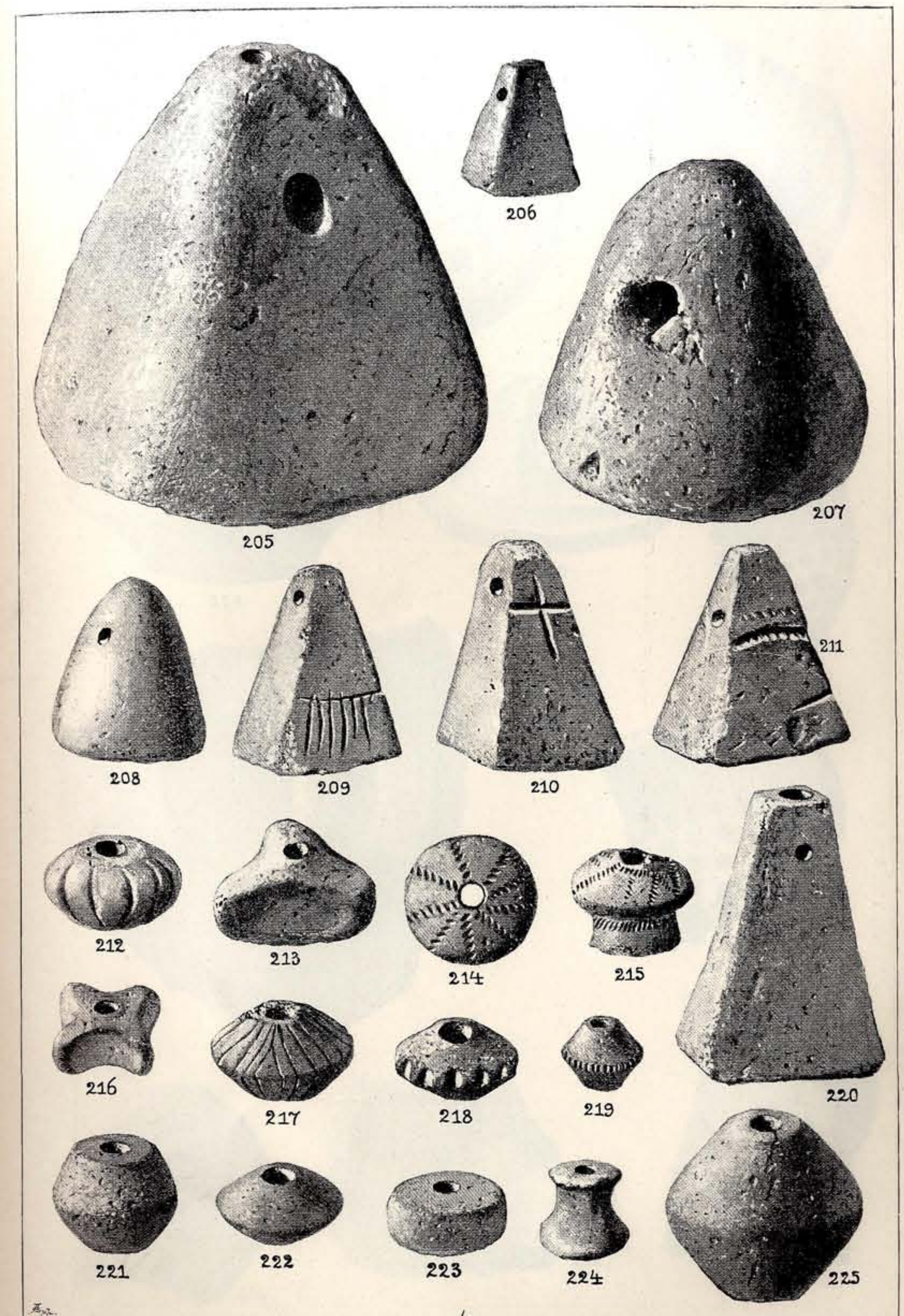

Tabla XXXI.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

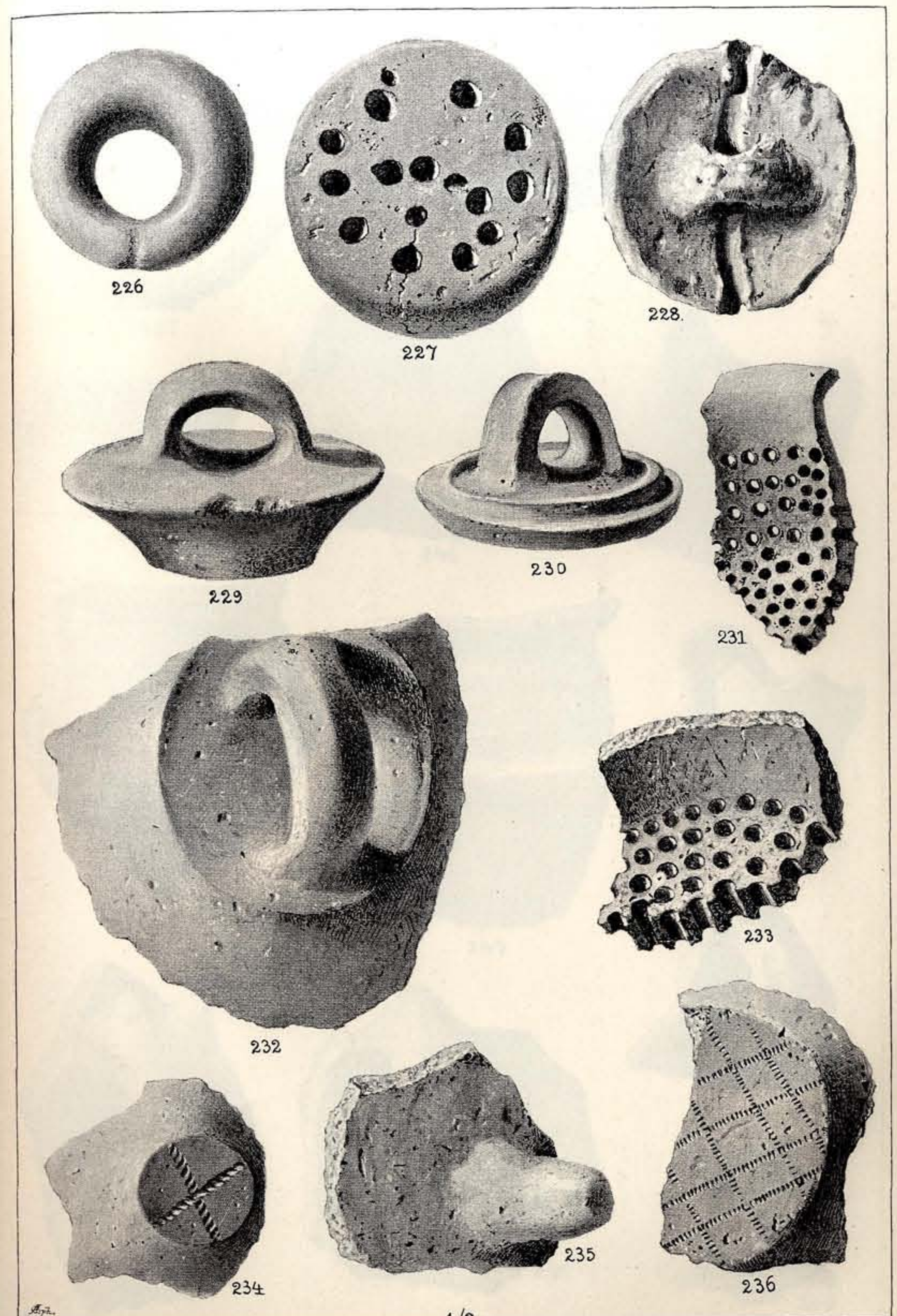
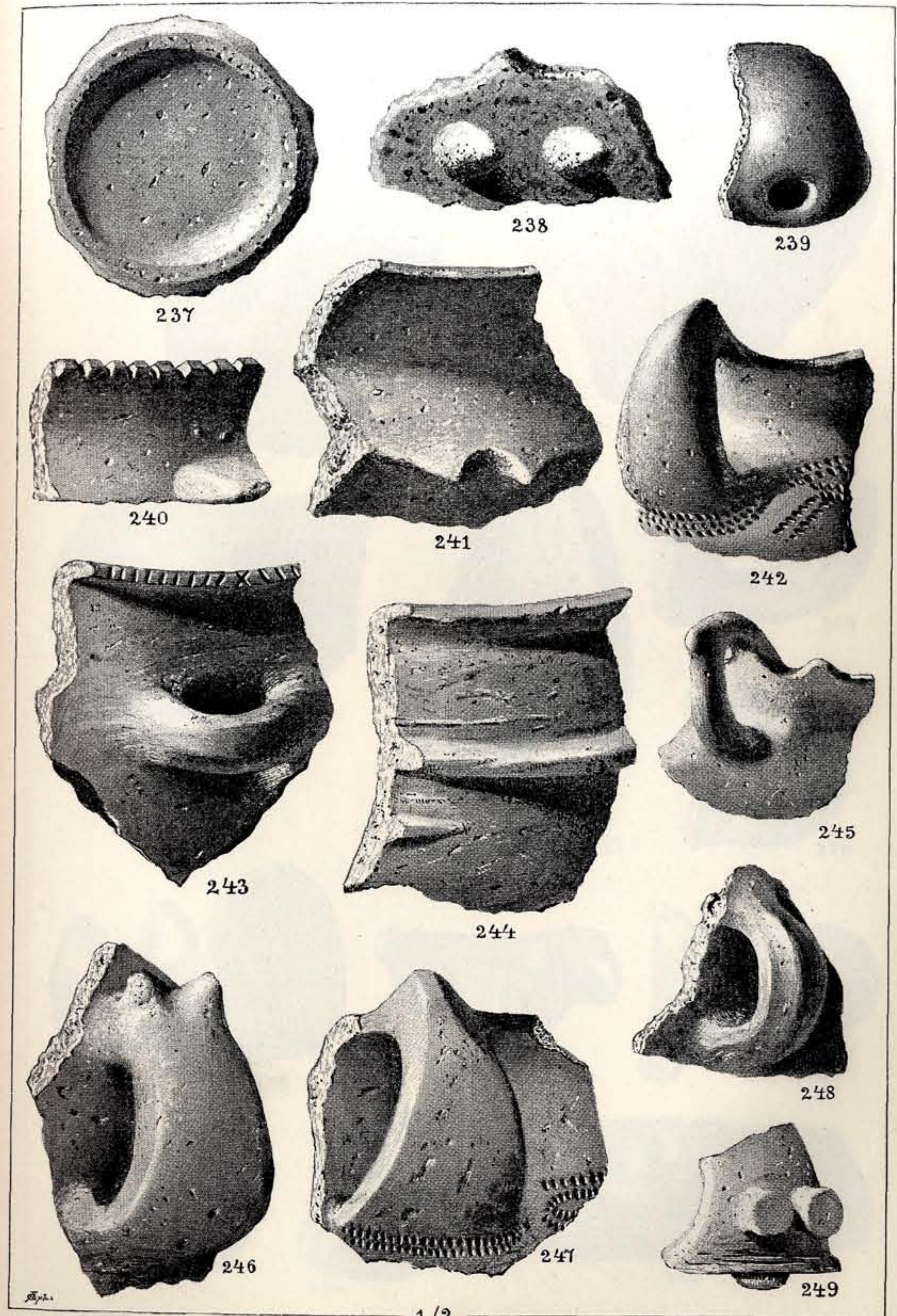

Tabla XXXII.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Tabla XXXIII.

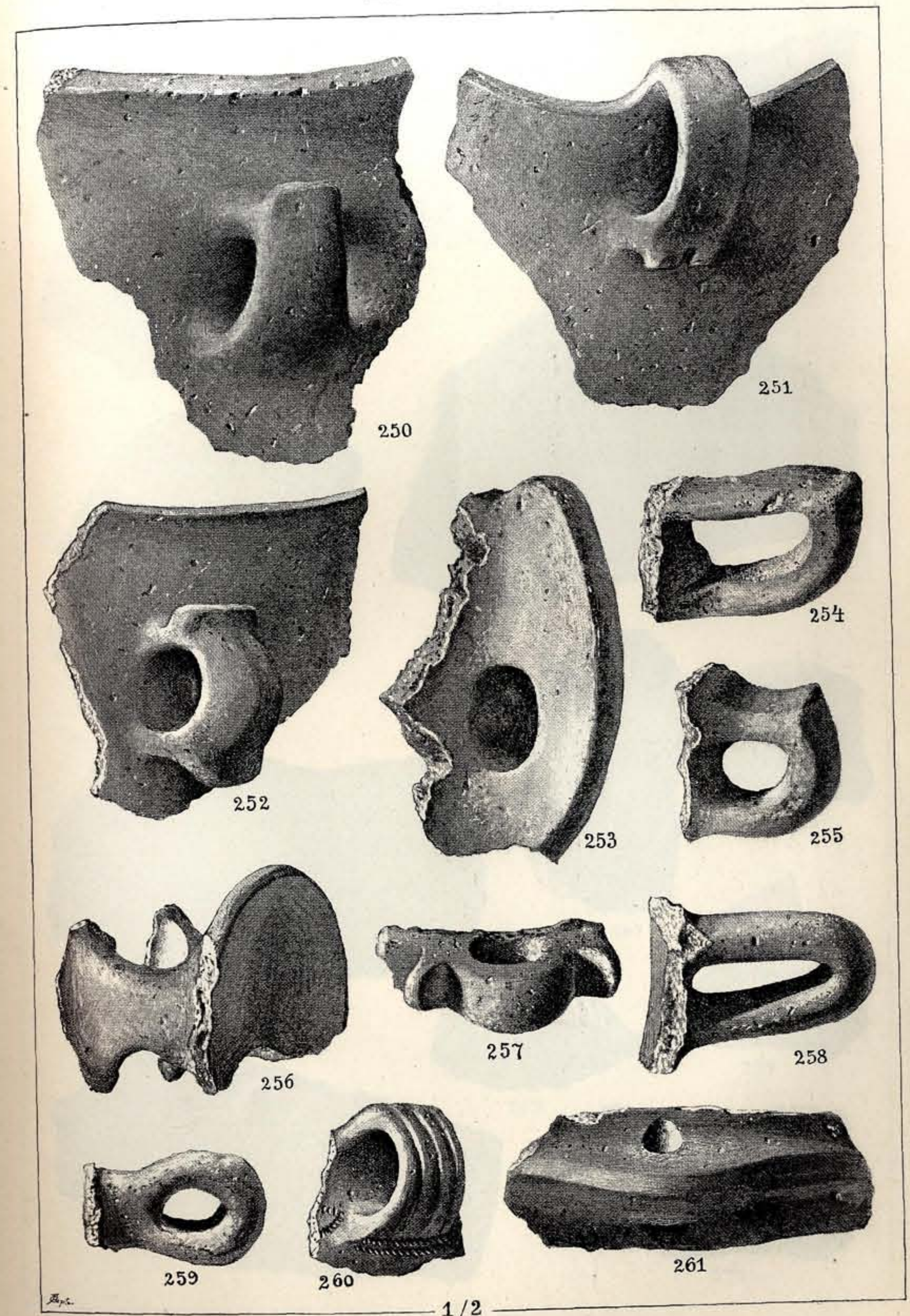

Tabla XXXIV.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

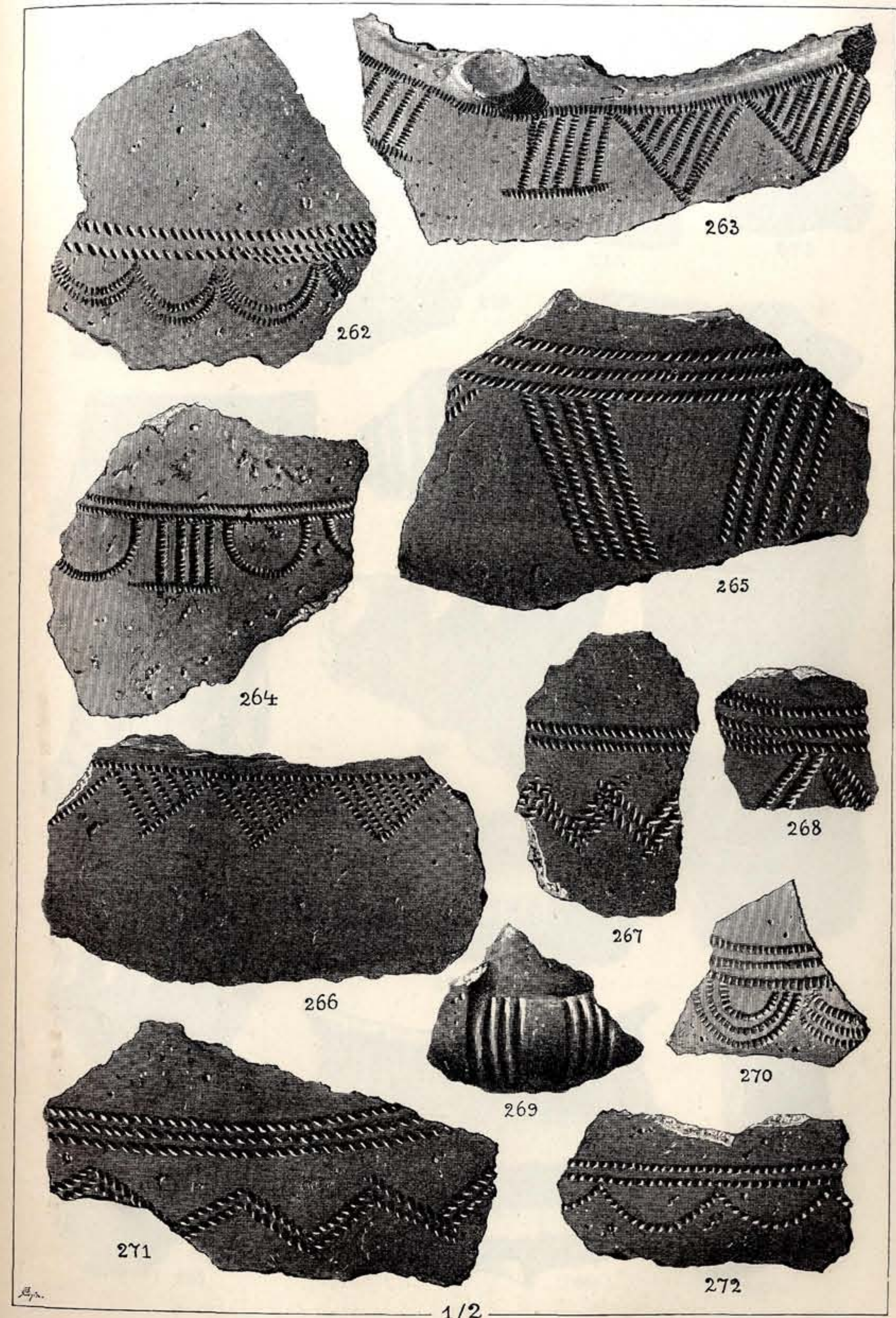
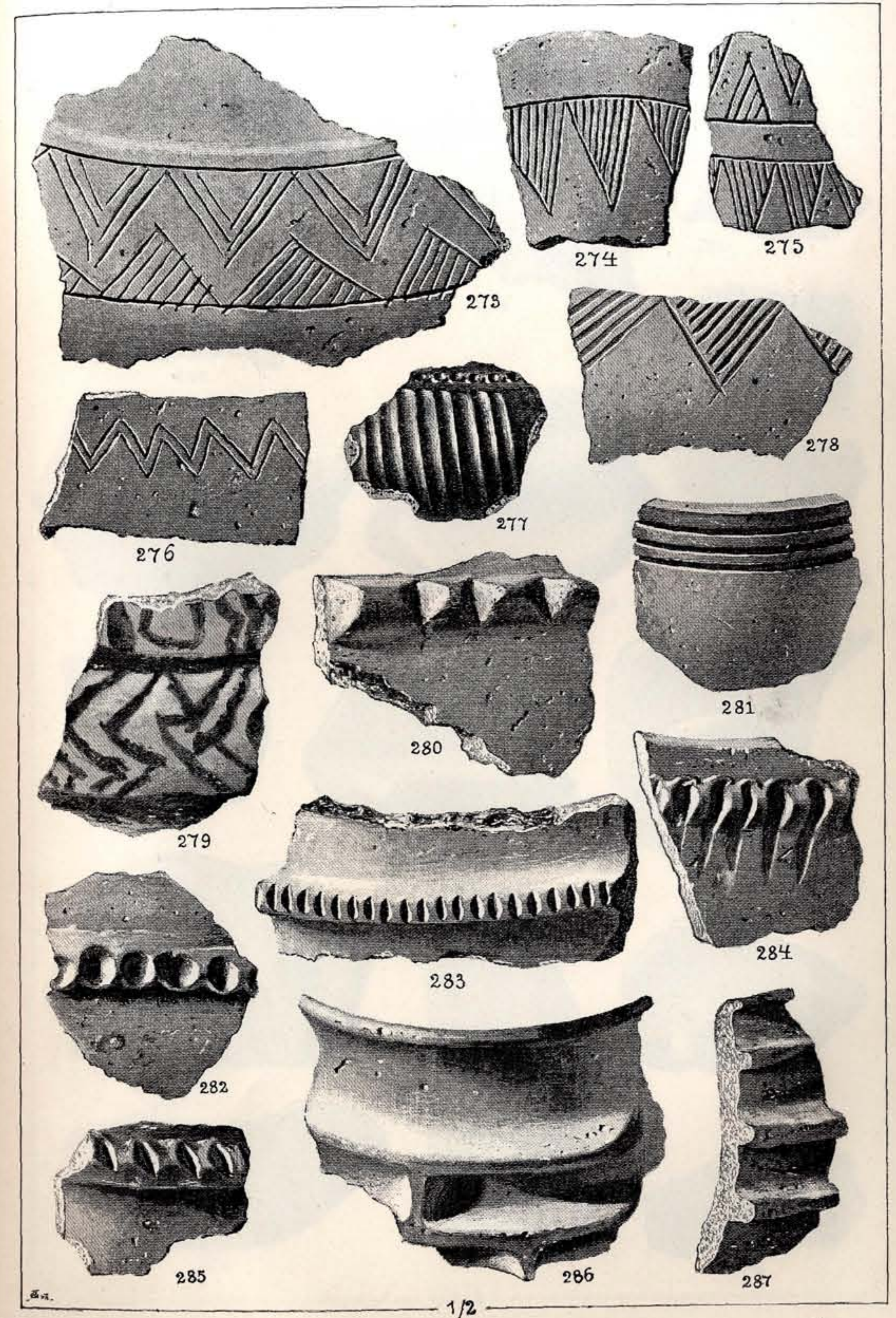

Tabla XXXV.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

C*

Tabla XXXVI.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

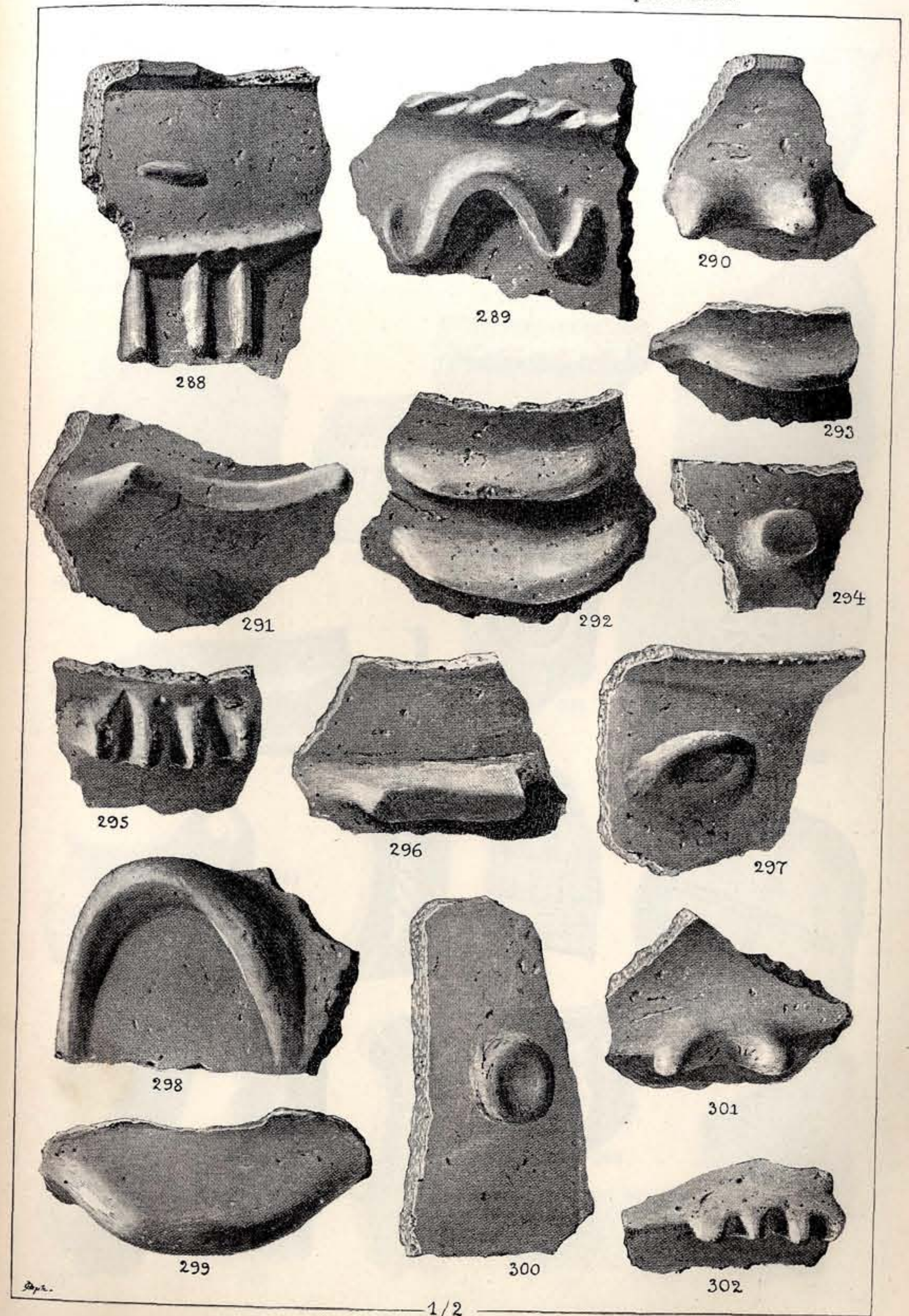

Tabla XXXVII. Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

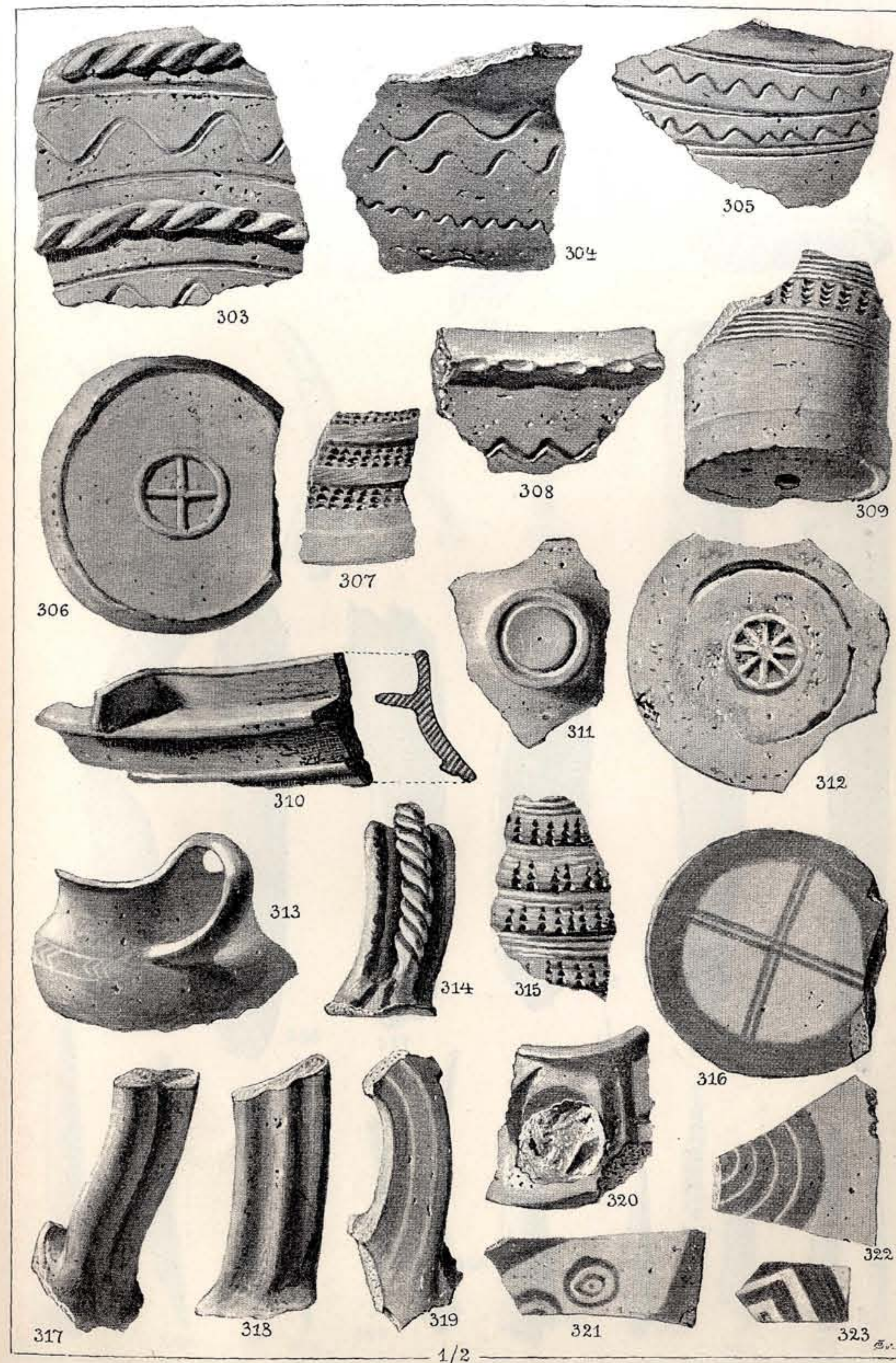

Tabla XXXVIII.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

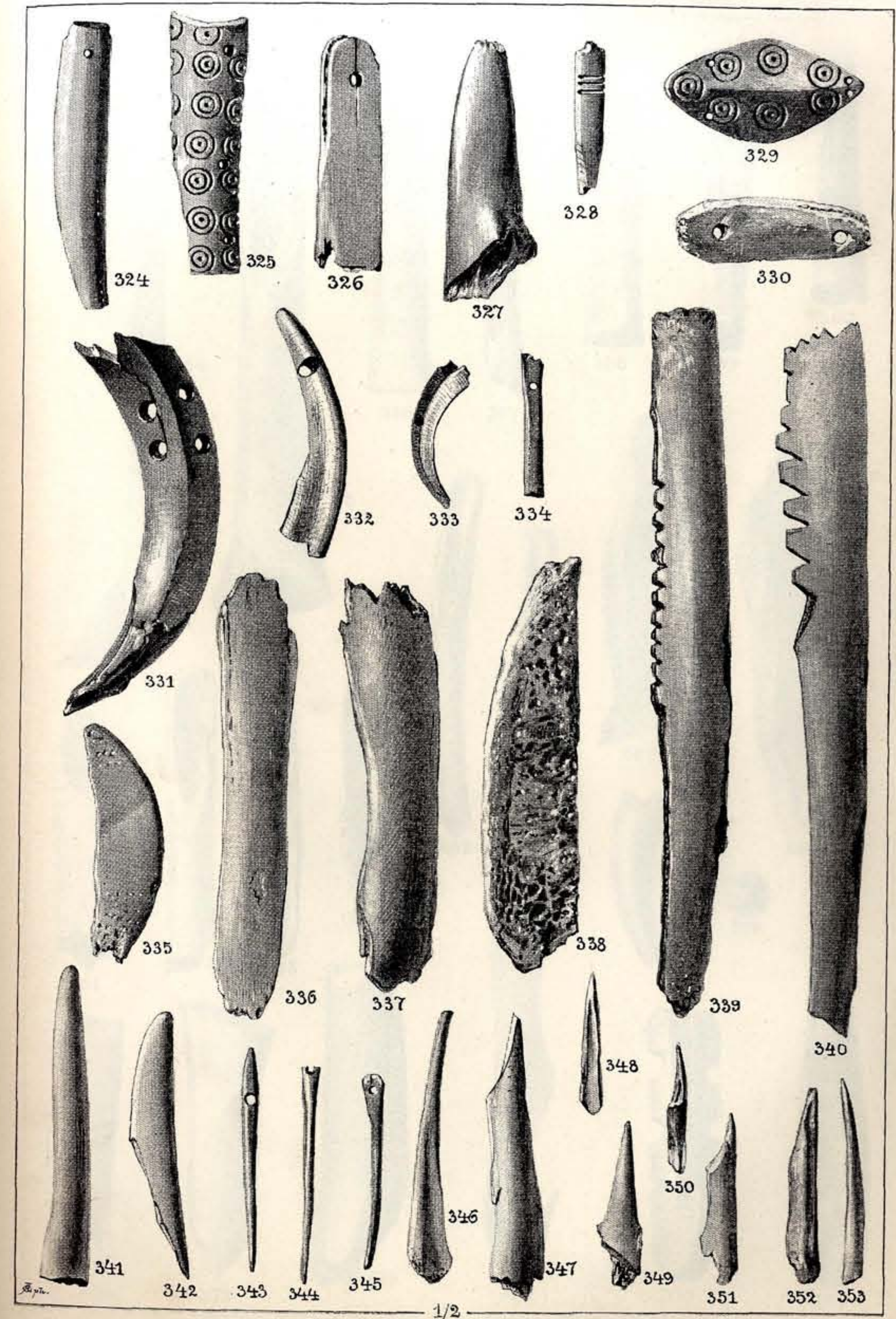
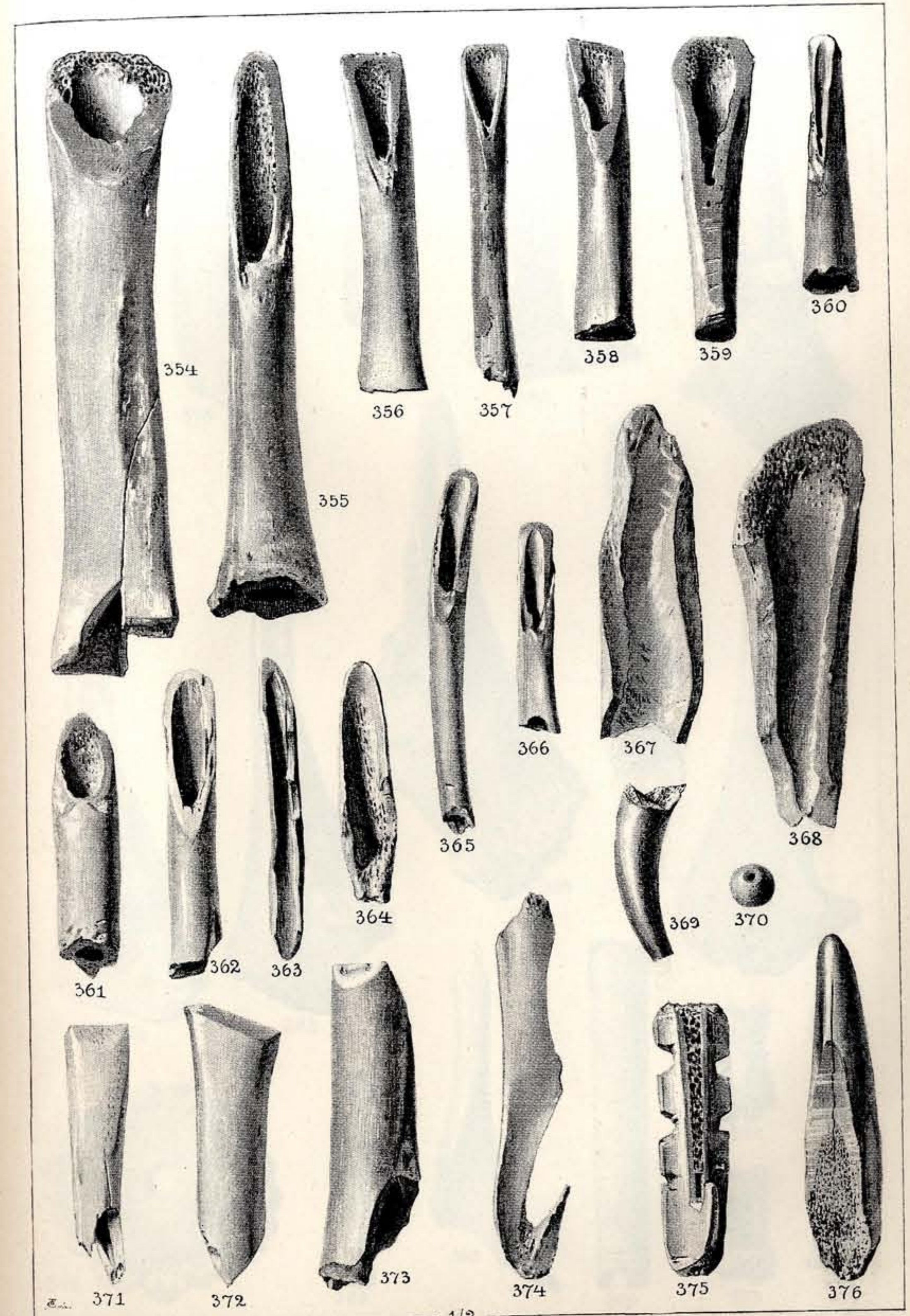

Tabla XXXIX.

354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
1/2

Tabla XL.

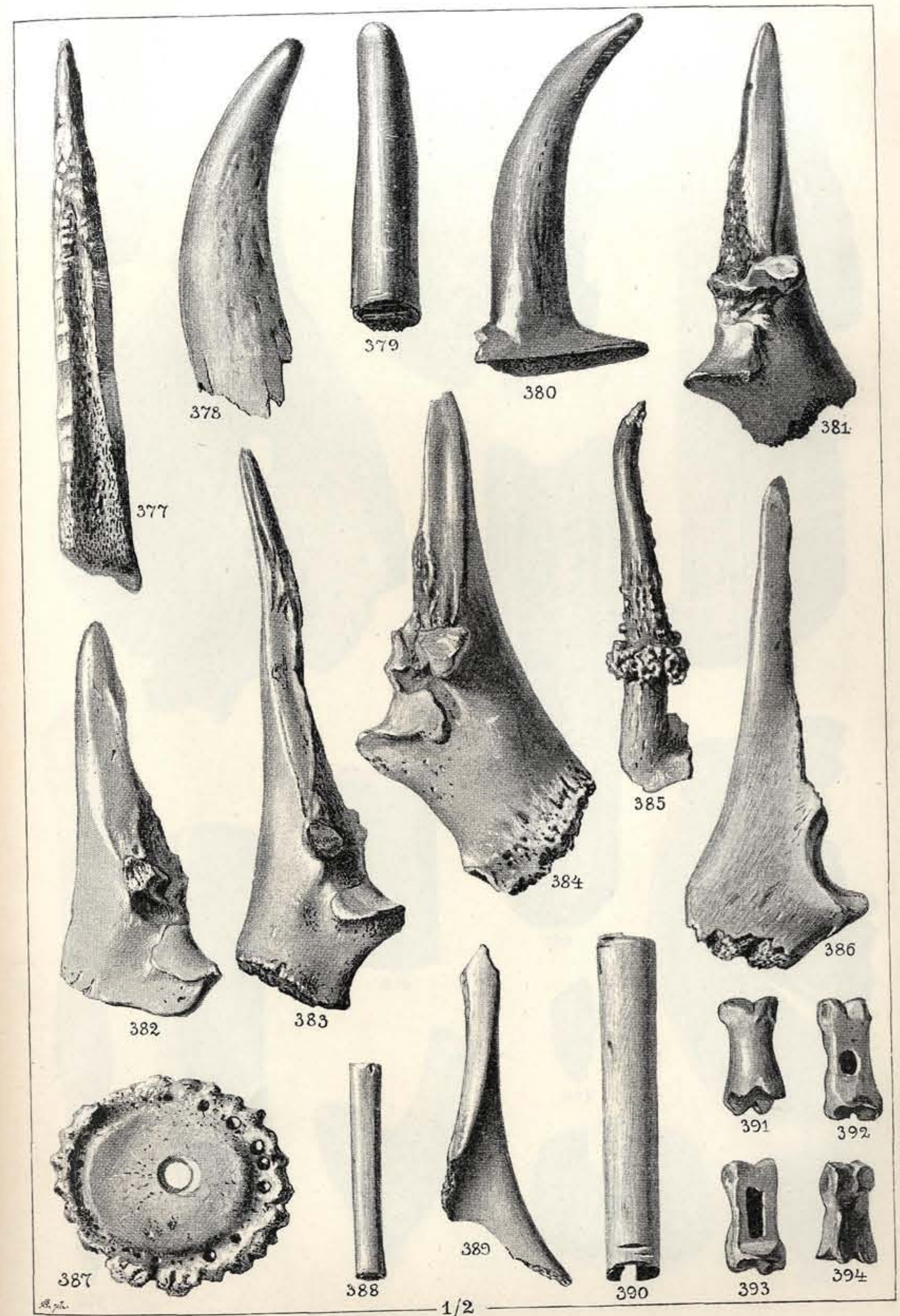

377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
1/2

Tabla XLI.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

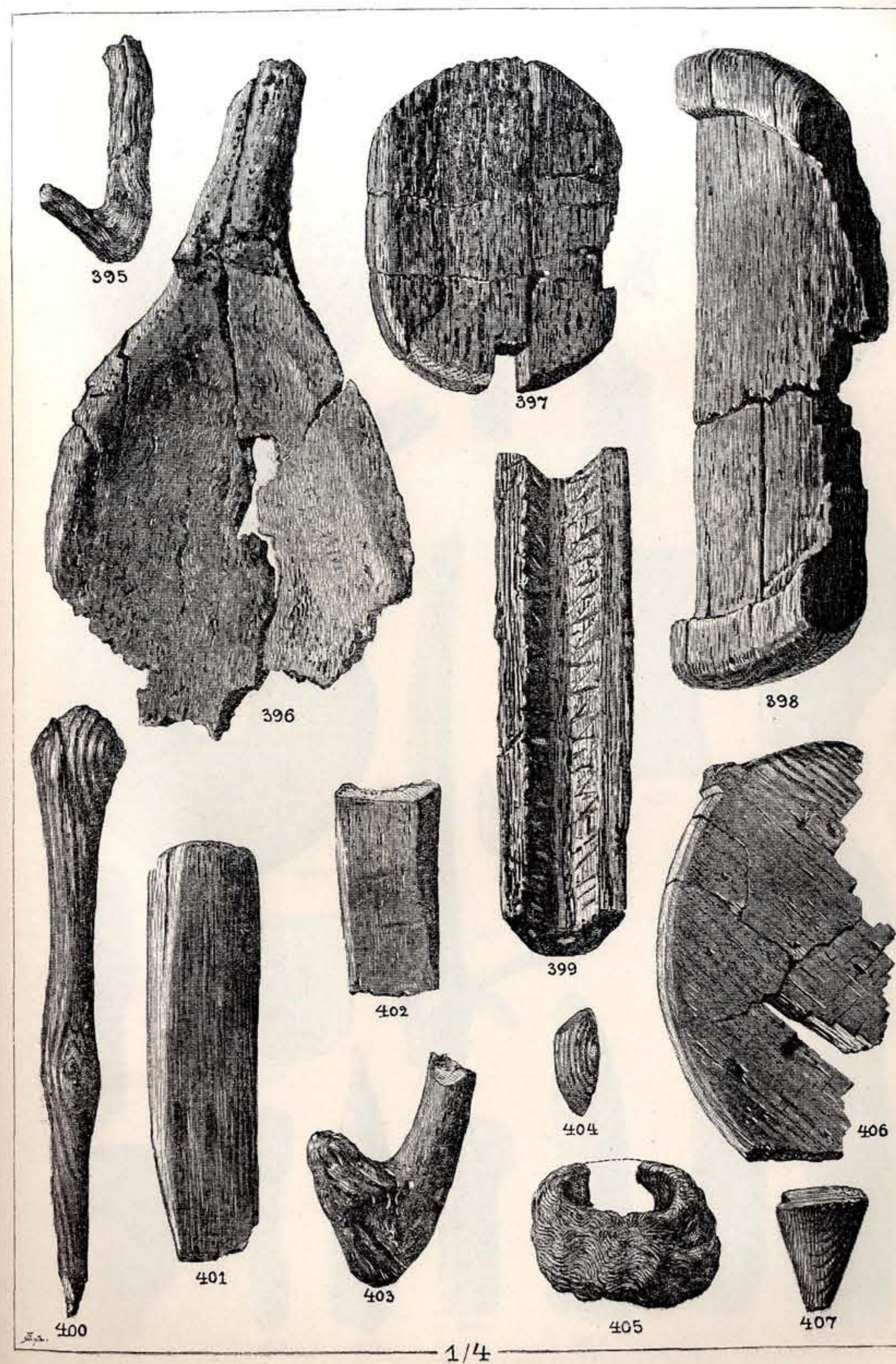
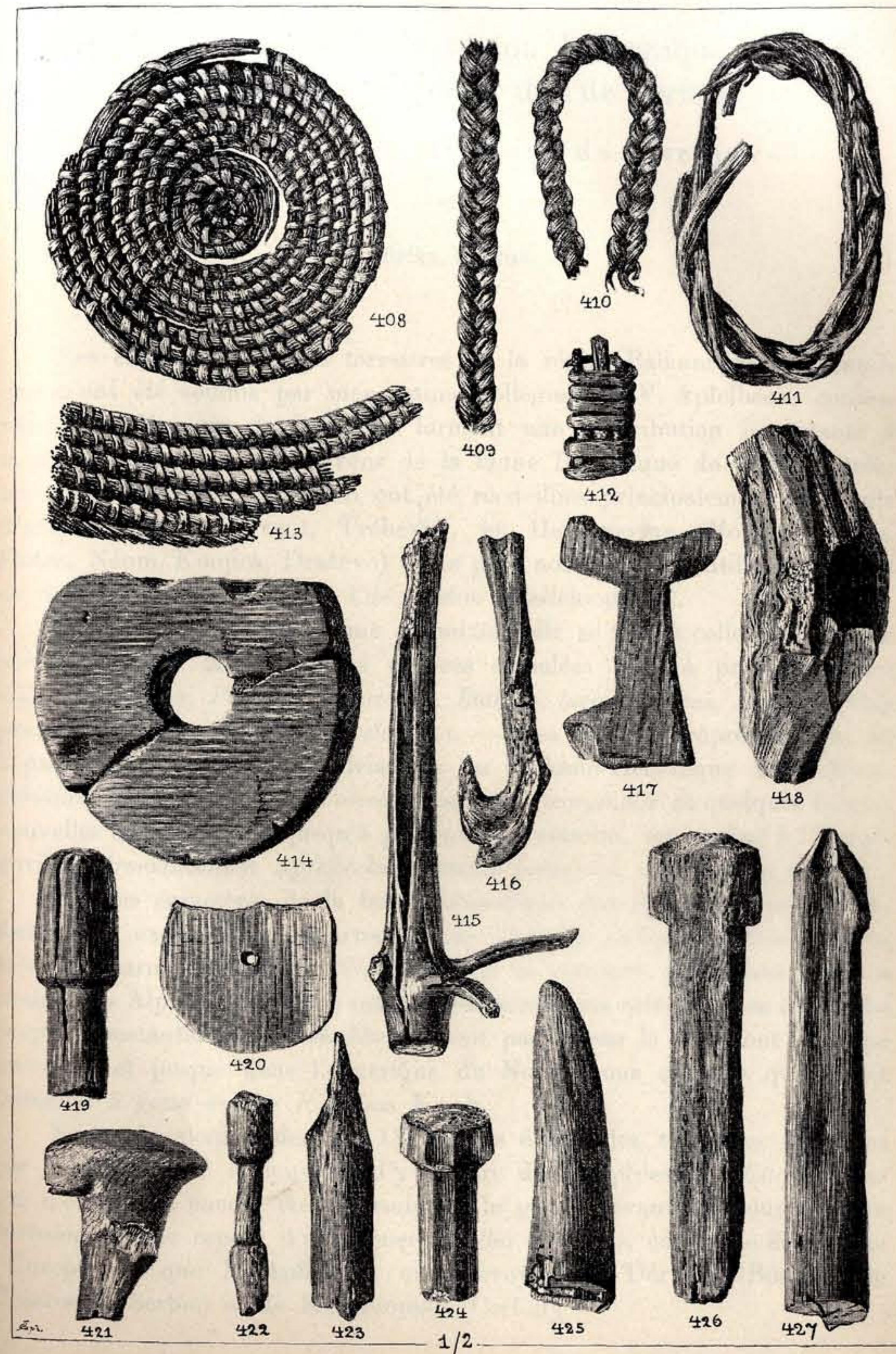

Tabla XLII.

Radimský: Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni.

Isopodes terrestres de la région Balkanique (Bosnie, Hercégovine, Serbie et de l'île Corfou).

Appartenant au Muséum de Sarajévo.

Par

Adrien Dollfus.

Les crustacés Isopodes terrestres de la région Balkanique occidentale qui m'ont été soumis par mon estimé collègue, M. V. Apfelbeck, conservateur au Muséum de Sarajévo, forment une contribution importante à la connaissance que nous avons de la faune Isopodique de cette contrée; les espèces de cette collection ont été recueillies principalement en Bosnie (Sarajévo, Ivan, Dervent, Trébévić), en Hercégovine (Mostar, Gacko, Stolac, Néum, Konjica, Dračévo) et un petit nombre d'échantillons provient de Serbie (Požarevac) et de l'île Corfou (Kalichiopoulo).

Le caractère de cette faune est mixte; elle se relie à celle de l'Europe occidentale par la moitié des espèces signalées jusqu'à présent: *Armadillidium vulgare, Porcellio Ratzeburgi, Rathkei, laevis, politus, Metoponorthus pruinosus, Philoscia muscorum, elongata.* — Les espèces propres ou qui ne dépassent pas les parties Adriatique ou Balkano-Hellénique sont *Armadillidium Klugii, versicolor, Porcellio bistriatus, marginalis* et quelques formes nouvelles dont l'habitat, jusqu'à présent très-restreint, est confiné à l'Hercégovine: *Armadillidium Apfelbecki, Porcellio puberulus, marmoratus, piceus.*

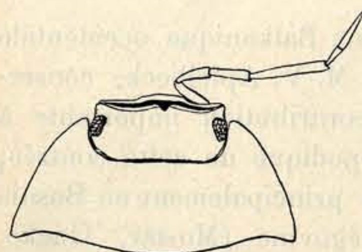
Un des caractères de la faune Isopodique des Balkans, c'est l'abondance des exemplaires appartenant aux *Porcellio quinque-trachéates* (rares ailleurs); parmi ceux-ci *Porcellio Ratzeburgi* se retrouve aussi dans toute la chaîne des Alpes, *P. bistriatus* est, au contraire, plus oriental et se rencontre jusqu'à Constantinople, *P. Rathkei* se voit par ci par là dans tout l'Europe moyenne et jusque dans l'Amérique du Nord; nous croyons qu'on doit rattacher à cette espèce *P. affinis* Koch.

Nous signalons ci-dessous 17 espèces d'Isopodes terrestres envoyées par M. Apfelbeck; il convient d'y joindre deux espèces de *Metoponorthus* qui n'ont point encore été déterminées, le genre devant être soumis à une révision, et une espèce d'eau douce: *Asellus aquaticus,* commune dans toute l'Europe, et que M. Apfelbeck m'a envoyée de Dervent (Bosnie), de Požarevac (Serbie) et de Kalichiopulo (Corfou).

1. ***Armadillidium Klugii*** Brandt.
Bosnie (sans localité déterminée).
Mostar (Hercégovine).
Stolac (Hercégovine).
Néum (Hercégovine).
Kalichiopoulo (Corfou).

[La couleur de cette espèce varie beaucoup; elle présente dans le type une bande marginale rougeâtre et des taches blanches ou jaunâtres. — Une variété à marge blanche a été trouvée à Mostar, une variété sans marge à Kalichiopulo et une variété sans taches à Stolac. Toutes ces variétés *ex colore* se trouvaient avec le type.]

2. ***Armadillidium Apfelbecki,*** *nova species.*

Cephalon et prémier segment pereial.

Cephalon, vu en dessous (épistome etc.).

Cinquième segment pleonal, pleotelson et uropodes.

Description. *Corps bien convexe, peu large, très-finement ponctué-sétacé, avec quelques granulations presqu'imperceptibles sur la partie antérieure. Cephalon: ligne frontale sinueuse,* à marge dédoublée, *présentant au milieu une fossette assez profonde; prosépistome à écusson dépassant le front; lobes antennaires médiocres, arrondis; yeux assez grands; fouet des antennes à premier article plus court que le second. Pereion: sinuosité postéro-latérale du premier segment bien marquée. Pleon, telson: Pleotelson triangulaire, au moins aussi large que long, à côtés droits, à sommet obtus-arrondi; uropodes trapèzoïdant, remplissant exactement l'intervalle entre le pleon et le pleotelson; endopodite égalant le pleotelson. Couleur: grise, plus ou moins tachée de clair. Dimensions: 10 × 5 millimètres.*
Stolac (Hercégovine).
Dračévo (Hercégovine).

3. ***Armadillidium vulgare*** Latreille *(Armadillo).*
Sarajévo (Bosnie).
Ivan (Bosnie).
Gacko (Hercégovine).
Stolac (Hercégovine).

4. ***Armadillidium versicolor*** Stein.
Sarajévo, Kozija ćuprija (Bosnie).
Gacko (Hercégovine).

5. ***Porcellio Ratzeburgi*** Brandt.
Sarajévo, Kozija ćuprija (Bosnie).

Dervent (Bosnie).
Ivan (Bosnie).

6. ***Porcellio Rathkei*** Brandt.
Sarajévo, Kozija ćuprija (Bosnie).
Dervent (Bosnie).
Požarevac (Serbie).

[Il nous paraît bien difficile de distinguer *Porcellio Rathkei* Br. et *P. affinis* Koch. Les nombreux exemplaires que nous avons reçus de l'Europe orientale nous font croire qu'il ne s'agit là que d'une seule et même espèce.]

7. ***Porcellio bistriatus*** Budde-Lund.
Bosnie, localité indéterminée.
Ivan (Bosnie).
Trébévić (Bosnie).
Gacko (Hercégovine).
Konjica (Hercégovine).

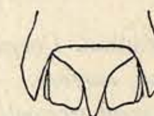
8. ***Porcellio obsoletus*** Budde-Lund.
Stolac (Hercégovine).
Kalichiopoulo (Corfou).

9. ***Porcellio marginalis*** Budde-Lund.
Mostar (Hercégovine).

10. ***Porcellio piceus,*** *nova species.*

Cephalon et prémier segment pereial.

Cephalon, vu en dessous.

Cinquième segment pleonal, pleotelson et uropodes.

Description. *Corps ovale allongé, peu convexe, presque lisse et muni seulement sur chaque segment pereial d'une ligne transversale de granulations obtuses. Cephalon: lobes latéraux du front petits quadrangulaires-arrondis, lobe médian très-peu distinct; prosépistome convexe, avec un tubercule obtus; yeux grands; antennes ? Pereion: premier segment à bord postérieur peu sinueux latéralement. Pleon, telson: les processus latéro-postérieurs des segments pleonaux sont assez déprimés et à pointe aiguë; pleotelson aussi large que long, à face supérieure un peu concave, à pointe subaiguë; uropodes à base fendue latéralement dans leur moitié postérieure; exopodites et endopodites ? Couleur: d'un brun de poix, avec les angles postérieurs des segments roux. Dimensions: 11 × 5 millimètres.*

Gacko (Hercégovine) un exemplaire ♀.

11. ***Porcellio marmoratus***, *nova species.*

Cephalon et prémier segment pereial.

Cephalon, vu en dessous.

Cinquième segment pleonal, pleotelson et uropodes.

Description. *Corps ovale, assez convexe, presque lisse et finement granulé sur les côtés. Cephalon: lobes latéraux du front petits, arrondis; lobe médian nul; prosépistome lisse, un peu convexe, mais sans tubercule; yeux grands; antennes ? Pereion: premier segment à bord postérieur peu sinueux latéralement. Pleon, telson: derniers segments du pleon à angles aigus et divergents; pleotelson plus long que large, se prolongeant en pointe effilée, à sommet très-aigu, dépassant la base des uropodes et l'angle postérieur du cinquième segment pleonal; uropodes à base fendue latéralement sur les deux tiers de la longueur; endopodites atteignant le sommet de la pointe du pleotelson, exopodites ? Couleur: fauve marbré de brun foncé. Dimensions: 12 × 6 millimètres.*

Dračévo (Hercégovine) un exemplaire ♀.

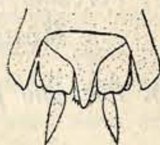
12. ***Porcellio puberulus***, *nova species.*

Cephalon et prémier segment pereial.

Cephalon, vu en dessous.

Cinquième segment pleonal, pleotelson et uropodes.

Description. *Corps ovale, peu convexe, très-obtusément granulé et finement pubérulent sur toute sa surface. Cephalon: lobe latéraux du front arrondis-obliques, lobe médian court, largement arrondi; prosépistome muni d'un petit tubercule peu distinct; yeux petits, formés d'un petit nombre d'ocelles; antennes ? Pereion: premier segment à bord postérieur peu sinueux. Pleon, telson: derniers segments du pereion divergents; pleotelson plus long que large, prolongé en pointe plane, longue et obtuse au sommet; uropodes à base fendue latéralement dans son quart postérieur; exopodites courts, lancéolés; endopodites n'atteignant pas tout-à-fait l'extrémité de la pointe du pleotelson. Couleur: gris-clair, uniforme. Dimensions: 8 × 4 millimètres.*

Dračévo (Hercégovine) un exemplaire ♂.

[Les trois espèces nouvelles décrites ci-dessus appartiennent à la section des *Porcellio* bitrachéates.]

13. ***Porcellio laevis*** Latreille.
Mostar (Hercégovine).
Stolac (Hercégovine).
Kalichiopoulo (Corfou).

14. ***Porcellio politus*** Koch.
Sarajévo, Kozija ćuprija (Bosnie).
Ivan (Bosnie).

15. ***Metoponorthus pruinosus*** Brandt *(Porcellio)*.
Mostar (Hercégovine).
Stolac (Hercégovine).

16. ***Philoscia muscorum*** Scopoli *(Oniscus)*.
Dračévo (Hercégovine).

17. ***Philoscia elongata*** Dollfus.
Dračévo (Hercégovine).
Kalichiopoulo (Corfou).

Il est certain que des recherches spéciales amèneront la découverte de nouvelles espèces dans la région Balkanique. Il serait intéressant de recueillir en nombre les Isopodes, souvent de très-petite taille, qui vivent dans les forêts, sous la mousse et les écorces, ainsi que ceux qui, dans les zones plus chaudes, se réfugient sous les pierres et parfois dans les fourmilières.

Копнене исоподе балканског појаса (Босна, Херцеговина, Србија и острво Крф)

земаљског музеја у Сарајеву.

Написао

Адриен Долфус (Dollfus).

Копнене исоподе западног балканског појаса, које ми је послао мој цијењени колега, господин В. Апфелбек, пристав сарајевског музеја, драгоцјен су прилог познавању фауне исопода тих крајева; врсте те збирке прикупљене су нарочито у Босни (Сарајево, Иван-планина, Дервент, Требевић) и у Херцеговини (Мостар, Гацко, Столац, Неум, Коњиц, Драчево), мален број ексемплара потјече из Србије (Пожаревац) и са острва Крфа (Калихиопуло, Kalichiopoulo).

Карактер је те фауне мјешовит, она се наслања на западно-европску с половицом овдје објављених врста: *Armadillidium vulgare, Porcellio Ratzeburgi, Rathkei, laevis, politus, Metoponorthus pruinosus, Philoscia*

muscorum, elongata. Ендемичке врсте, или оне, које не прелазе преко јадранског или грчко-балканског подручја, јесу: *Armadillidium Klugii, versicolor, Porcellio bistriatus, marginalis* и неколи нови облици, којима је домовина доселе врло тијесна и Херцеговином ограничена: *Armadillidium Apfelbecki, Porcellio puberulus, marmoratus, piceus.*

Један је од карактера фауне исопода у балканским крајевима обиље индивидуа петеротрахејичних *Porcellio* (иначе рјеђи); од ових се у цијелом алпинском ланцу находи *Porcellio Ratzeburgi,* насупрот *P. bistriatus* више припада истоку, те се простире до Цариграда. *P. Rathkei* находи се тамо амо по свој средњој Европи и до Сјеверне Америке; ми мислимо, да ту врсту ваља сјединити са *P. affinis* Koch.

Ниже спомињемо 17 врста копнених исопода, припосланих по госп. Апфелбеку; томе придолазе 2 врсте *Metoponorthus,* које се нијесу могле одредити — док се род не подвргне ревизији — надаље једну слатководну врсту: *Asellus aquaticus,* обичну по свој Европи, коју ми је госп. Апфелбек послао из Дервента (Босна), из Пожаревца (Србија) и из Калихиопула (Крф).

1. ***Armadillidium Klugii*** Brandt.
Босна (без одређеног мјеста).
Мостар (Херцеговина).
Столац (Херцеговина).
Неум (Херцеговина).
Калихиопуло (Крф).

[Шар те врсте врло варира, он показује тип црвенкасте маргиналне пруге и бијеле или жућкасте пјеге. Једна варијетета с бијелим обрубом нађена је у Мостару, једна варијетета без обруба у Калихиопулу и једна варијетета без пјега у Стоцу. Све те варијете по шару находе се с типом заједно.]

2. ***Armadillidium Apfelbecki,*** нова врста.

Опис. *Corps bien convexe, peu large, très-finement ponctué-sétacé, avec quelques granulations presqu'imperceptibles sur la partie antérieure. Cephalon: ligne frontale sinueuse,* à marge dedoublée, *présentant au milieu une fossette assez profonde; prosépistome à écusson dépassant le front; lobes antennaires médiocres, arrondis; yeux assez grands; fouet des antennes à premier article plus court que le second. Pereion: sinuosité postéro-latérale du premier segment bien marquée. Pleon, telson: Pleotelson triangulaire, au moins aussi large que long, à côtés droits, à sommet obtus-arrondi; uropodes trapèzoïdant, remplissant exactement l'intervalle entre le pleon et le pleotelson; endopodite égalant le pleotelson. Couleur: grise, plus ou moins tachée de clair. Dimensions: 10 $\times$ 5 millimètres.*

Столац (Херцеговина).
Драчево (Херцеговина).

3. ***Armadillidium vulgare*** Latreille *(Armadillo).*
Сарајево (Босна).
Иван (Босна).

Гацко (Херцеговина).
Столац (Херцеговина).

4. ***Armadillidium versicolor*** Stein.
Сарајево, Козија ћуприја (Босна).
Гацко (Херцеговина).

5. ***Porcellio Ratzeburgi*** Brandt.
Сарајево, Козија ћуприја (Босна).
Дервент (Босна).
Иван (Босна).

6. ***Porcellio Rathkei*** Brandt,
Сарајево (Босна).
Дервент (Босна).
Пожаревац (Србија).

[Чини нам се врло тешко разликовати *Porcellio Rathkei* Br. и *P. affinis* Koch. По многим ексемпларима, које смо добили из источне Европе, мислимо, да је то једна те иста врста.]

7. ***Porcellio bistriatus*** Budde-Lund.
Босна, неодређено мјесто.
Иван (Босна).
Требевић (Босна).
Гацко (Херцеговина).
Коњиц (Херцеговина).

8. ***Porcellio obsoletus*** Budde-Lund.
Столац (Херцеговина).
Калихиопуло (Крф).

9. ***Porcellio marginalis*** Budde-Lund.
Мостар (Херцеговина).

10. ***Porcellio piceus,*** нова врста.

Опис. *Corps ovale allongé, peu convexe, presque lisse et muni seulement sur chaque segment pereial d'une ligne transversale de granulations obtuses. Cephalon: lobes latéraux du front petits quadrangulaires-arrondis, lobe médian très-peu distinct; prosépistome convexe, avec un tubercule obtus; yeux grands; antennes ? Pereion: premier segment à bord postérieur peu sinueux latéralement. Pleon, telson: les processus latéro-postérieurs des segments pleonaux sont assez déprimés et à pointe aiguë; pleotelson aussi large que long, à face supérieure un peu concave, à pointe subaiguë; uropodes à base fendue latéralement dans leur moitié postérieure; exopodites et endopodites ? Couleur: d'un brun de poix, avec les angles postérieurs des segments roux. Dimensions: 11 $\times$ 5 millimètres.*

Гацко (Херцеговина) један ♀ ексемплар.

11. ***Porcellio marmoratus,*** нова врста.

Опис. *Corps ovale, assez convexe, presque lisse et finement granulé sur les côtés. Cephalon: lobes latéraux du front petits, arrondis; lobe médian nul; prosépistome lisse, un peu convexe, mais sans tubercule; yeux grands; antennes ? Pereion: premier segment*

à bord postérieur peu sinueux latéralement. Pleon, telson: derniers segments du pleon à angles aigus et divergents; pleotelson plus long que large, se prolongeant en pointe effilée, à sommet très-aigu, dépassant la base des uropodes et l'angle postérieur du cinquième segment pleonal; uropodes à base fendue latéralement sur les deux tiers de la longueur; endopodites atteignant le sommet de la pointe du pleotelson, exopodites ? Couleur: fauve marbré de brun foncé. Dimensions: 12 × 6 millimètres.

Драчево (Херцеговина) један ♀ експемплар.

12. ***Porcellio puberulus***, нова врста.

Опис. *Corps ovale, peu convexe, très-obtusément granulé et finement pubérulent sur toute sa surface. Cephalon: lobe latéraux du front arrondis-obliques, lobe médian court; largement arrondi; prosépistome muni d'un petit tubercule peu distinct; yeux petits, formés d'un petit nombre d'ocelles; antennes ? Pereion: premier segment à bord postérieur peu sinueux. Pleon, telson: derniers segment du pereion divergents; pleotelson plus long que large, prolongé en pointe plane, longue et obtuse au sommet; uropodes à base fendue latéralement dans son quart postérieur; exopodites courts, lancéolés; endopodites n'atteignant pas tout-à-fait l'extrémité de la pointe du pleotelson. Couleur: gris-clair, uniforme. Dimensions: 8 × 4 millimètres.*

Драчево (Херцеговина) један ♂ експемплар.

[Ове три овдје описане нове врсте припадају групи двотрахејичних *Porcellio.*]

13. ***Porcellio laevis*** Latreille.
Мостар (Херцеговина).
Столац (Херцеговина).
Калихиопуло (Крф).

14. ***Porcellio politus*** Koch.
Сарајево, Козија ћуприја (Босна).
Иван (Босна).

15. ***Metoponorthus pruinosus*** Brandt *(Porcellio).*
Мостар (Херцеговина).
Столац (Херцеговина).

16. ***Philoscia muscorum*** Scopali *(Oniscus).*
Драчево (Херцеговина).

17. ***Philoscia elongata*** Dollfus.
Драчево (Херцеговина).
Калихиопуло (Крф).

Нема сумње, да ће се шпецијалним истраживањем наћи нове врсте у балканском појасу. Било би занимљиво, исподе сабрати у већем броју, нарочито оне мале форме, које у шумама живе под маховином и под кором, као и оне, које у топлијим крајевима бораве под камењем, а кадшто и у мрављим колонијама.

Rezultati pretraživanja prehistoričkih gromila na Glasincu godine 1895.

Piše

Franjo Fiala, muzejski pristav.

Uvod.

Pretraživanje gromila na Glasincu bilo je god. 1895. ograničeno u jednu ruku na okoliš Rusanovića, u drugu na okolicu kotarske varoši Rogatice. U samom Rusanoviću gotovo je dovršeno lanjske godine otpočeto prekopavanje nekropole. U okolici raskopane su manje nekropole kod Planja, Brezija, i veća na Gosinj-planini. Oko Rogatice nagjene su i znanstveno pretražene gromile kod Osova, Gučeva, Plješevice i Zagorice. Najposlije je još prigodom ekskurzije „Bečkog antropološkog društva" na Glasincu raskopano više gromila u okolici Sokolac-Taline, koje su preostale od prekopavanja u prijašnjim godinama.

Tim je načinom program god. 1892.: da se pretraživanje Glasinca obavlja u paralelnim zonama od zapada na istok gotovo izvršen, te će za buduću godinu u ovom kraju ostati samo nešto pabirčenja. Pri pretraživanju sudjelovao je i gospodin preparator Vejsil Ćurčić s lijepim uspjehom.

Rusanović.

Gromila I.

Visina 0·75 *m*, premjer 7·5 *m;* od kamena i zemlje, travom obrasla. U sredini od zapada na istok orijentiran kostur s jednim brusom i fragmentom noža; tik uz jugoistočni kraj ostanci nespaljene lešine s broncanom fibulom na obluk sa dvije petlje, sa četverouglastom plohastom nožicom. Čestice mrtvačke paljevine bile su rasute po svoj gromili.

Gromila II.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje, gola. U sredini nagjeni su ostanci nespaljene lešine.

Gromila III.

Premjer 11·8 *m*, visina 0·65 *m*; od kamena i zemlje, slabo ledinom obrasla. U sredini lešina, orijentirana od istoka na zapad, ukraj kosti lubanje ulomci počelice. U ruševini rbine ilovastih posuda.

Gromila IV.

Premjer 8·8 *m*, visina 0·45 *m*; ledinom obrasla. U sjeverozapadnom kvadrantu četiri nespaljene lešine, jedna je bila od juga na sjever, druga od sjevera na jug orijentirana, a za druge dvije se orijentiranje više nije moglo konštatovati. Od rukotvora nagjeno je ovo: Ukraj kostura, orijentiranog od juga prama sjeveru nagjena su dva željezna kopljana šiljka, ukraj obratno orijentiranog dva broncana privjeska na oblik šljive, ulomak broncane ukosnice i broncan prsten, nadalje nekoliko ornamentiranih rbina od ilovastih posuda, ukraj trećeg četiri broncane bobice, broncana špiralna žica, tri jantareva zrna i najposlije ukraj četvrtog ulomak olovne narukvice, fragmenti broncane fibule na obluk, broncana čunasta fibula i jedan broncani privjesak. U jugozapadnom kvadrantu ležao je jedan kopljani šiljak i ulomak malešne narukvice s gukom.

Gromila V.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·4 *m*; od kamena i zemlje, obrasla šikarom. U južnom dijelu nagjene su na dva mjesta ljudske kosti, malen nakitni kolut i emaljno zrno.

Gromila VI.

Premjer 9·5 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje, djelomice obrasla šikarom. U zapadnoj polovici dvije od zapada na istok orijentirane lešine. Ukraj prvog kostura bijaše broncana fibula na obluk sa dvije petlje, jedna broncana bočka, jedan broncani nakitni kolut, jedan ulomak dvostruke špiralne fibule, jedno bačvasto i jedno okruglo broncano zrno. Ukraj drugog kostura bijaše željezno koplje, veliko broncano zrno, fragmenat broncanog zaponca, obluk broncane oblučaste fibule i broncani privjesak na oblik dvostruke bradve.

Gromila VII.

Premjer 8 *m*, visina 0·65 *m*; od zemlje i kamena, ledinom obrasla. Jedan kostur, orijentiran od zapada na istok, drugi u ostancima.

Gromila VIII.

Premjer 11 *m*, visina 1 *m*; od zemlje i kamena, ledinom obrasla. Jedna lešina, orijentirana od juga prama sjeveru, u južnom dijelu s ovim prilozima: jantarevo zrno, tri komada broncanih špiralnih cjevčica i fragmenti ilovastih posuda. U sjeverozapadnom kvadrantu ostanci kostura s ulomkom broncane oblučaste fibule i šesterobrid pršljen; ukraj toga mrtvačka paljevina sa 12 djelomice fragmentarnih kvrgastih fibula, 13 broncanih nakitnih koluta, četiri željezna nakitna koluta, ostanci broncane gmize i rbine od ilovastog sugja.

Gromila IX.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje. Prazna.

Gromila X.

Premjer 7·7 *m*, visina 0·65 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Dva kostura, jedan orijentiran od zapada na istok, drugi od istoka na zapad. Od priloga bijaše: jedan broncani zaponac, jedna broncana pinceta, jedan brus sa broncanim drškom i željezni nož.

Gromila XI.

Premjer 13 *m*, visina 0·9 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Nešto broncanih fragmenata.

Gromila XII.

Premjer 5·7 *m*, visina 0·65 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XIII.

Premjer 6·1 *m*, visina 0·7 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XIV.

Premjer 5·6 *m*, visina 0·7 *m*; od kamena i zemlje, zarasla. Prazna.

Gromila XV.

Premjer 7 *m*, visina 0·7 *m*; od kamena i zemlje, zarasla. Prazna do jednog ljudskog zuba.

Gromila XVI.

Premjer 8 *m*, visina 0·5 *m*; ledinom obrasla. Nešto govegjih kosti.

Gromila XVII.

Premjer 9·3 *m*, visina 0·6 *m*; ledinom obrasla. U jugozapadnom dijelu mrtvačka paljevina; pri njoj broncani fibulni obluk i broncano ispupčeno dugme sa zarezima.

Gromila XVIII.

Premjer 9·8 *m,* visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Pri jugoistočnom okrajku ostanci od tri kostura. Od priloga nagjene su dvije broncane fibule s jabučicama, dvije broncane čunaste fibule, jedna dvopetljasta broncana oblučasta fibula s četverouglastom, na dva mjesta probušenom plohastom nožicom sa četiri kolutića od fibula, 20 broncanih nakitnih koluta, četiri broncana privjeska na oblik dvostruke bradve, dva trouglasta broncana privjeska, jedan broncani privjesak, *slika 1.,* $^1/_1$ nar. vel., i fragmenti željeznih noževih oštrica.

Slika 1.

Gromila XIX.

Premjer 7 *m,* visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, posve prazna.

Gromila XX.

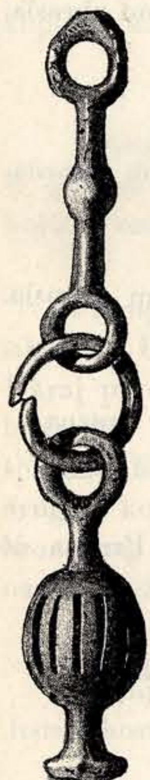
Premjer 6·5 *m,* visina 0·5 *m;* gola, od zemlje i kamena. Dva kostura, jedan od zapada na istok, drugi od istoka na zapad orijentiran.

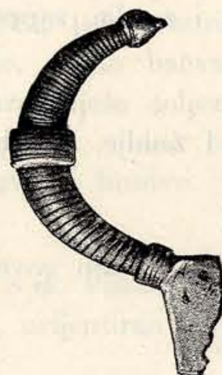
Gromila XXI.

Premjer 8 *m,* visina 0·65 *m;* gola, od kamena i zemlje, prazna.

Gromila XXII.

Premjer 11·4 *m,* visina 0·5 *m;* šumom obrasla. Od kamena i zemlje. U južnom dijelu na dva mjesta mrtvačka paljevina, u sjevernom dijelu od zapada na istok orijentiran skelet. Pri rečenom kosturu brus i fragmenti dvaju željeznih kopljanih šiljaka; uz paljevinu ulomci broncanih lančića, sedam broncanih nakitnih koluta, četiri broncane bobice na oblik dvostruke bradve, sedam okruglih broncanih bobica, jedna koštana bobica, sedam broncanih privjesaka na oblik šljive, jedan fragmenat broncane čunaste fibule, jedna broncana fibula s glavicom, *slika 3.,* $^1/_1$ nar. vel., fragmenti od tri broncane oblučaste fibule, broncane špiralne cjevčice, osam broncanih privjesaka na oblik naočara, dva spojena privjeska, jedan na oblik naočara, drugi na oblik šljive, *slika 2.,* $^1/_1$ nar. vel., velika okrugla bobica, probušena plojka od crvenog tinjevčevog škriljevca i tri fragmenta ilovastog sugja.

Slika 2.

Slika 3.

Gromila XXIII.

Premjer 10 *m,* visina 0·6 *m;* od kamena i zemlje, šumom zarasla. U sredini mrtvačka paljevina s dvije broncane, dvopetljaste oblučaste fibule, 2 broncana privjeska na oblik šljive, broncana špiralna žica i fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule; u istočnoj polovici kostur sa dvije broncane pincete i željeznom troskom.

Gromila XXIV.

Premjer 12 *m,* visina 0·5 *m;* od zemlje i kamena, lijeskom obrasla. U sjevernom kraju kostur od zapada k istoku s broncanom počelicom, dvije masivne broncane gmize, dvopetljasta oblučasta fibula od bronca, broncana jednopetljasta fibula s dugom nožicom, broncana naočarasta špiralna fibula i ilovaste rbine. U sjeveroistočnom kvadrantu mrtvačka paljevina sa željeznim kopljem. U materijalu ruševine željezni rimski ključ i ilovaste rbine.

Gromila XXV.

Premjer 6 *m,* visina 0·5 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, gola. Prazna.

Gromila XXVI.

Premjer 5 *m,* visina 0·5 *m;* od zemlje i kamena, gola. Prazna.

Gromila XXVII.

Premjer 5 *m,* visina 0·4 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena, gola. Prazna.

Gromila XXVIII.

Premjer 11 *m,* visina 1 *m;* od kamena i zemlje, travom obrasla. U gromili ostanci od više kostura i rbina. U nasutom materijalu rimska opeka.

Gromila XXIX.

Premjer 8·5 *m,* visina 0·7 *m;* od zemlje i kamena, ledinom obrasla. U sjevernoj polovici 2 kostura, orijentirana od sjevera k jugu; od priloga jedna špirala od broncane žice sa dva špiralna diska na krajevima, željezni nož i ilovaste rbine.

Gromila XXX.

Premjer 5 *m,* visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Kostur, orijentiran od sjevera k jugu, nešto rbina od ilovastog sugja.

Gromila XXXI.

Premjer 5 *m,* visina 0·6 *m;* od kamena i zemlje. Osim nekoliko govegjih kosti prazna.

Gromila XXXII.

Premjer 9 *m*, visina 0·8 *m*; od kamena i zemlje, gola. Ostanci od dva kostura s broncanim kvrgastim fibulama, dvije jantareve bobice, jedan brus, dva fragmenta ilovastih posuda i fragmenti sploštene broncane narukvice.

Gromila XXXIII.

Premjer 11·2 *m*, visina 0·8 *m*; od kamena i nešto zemlje, lijeskom obrasla. Jedan broncani kolutić i ilovaste rbine uz ostanke kostura.

Gromila XXXIV.

Premjer 9 *m*, visina 0·5 *m*; hrastićima obrasla. Ostanci kostura i mrtvačka paljevina, ilovaste rbine.

Gromila XXXV.

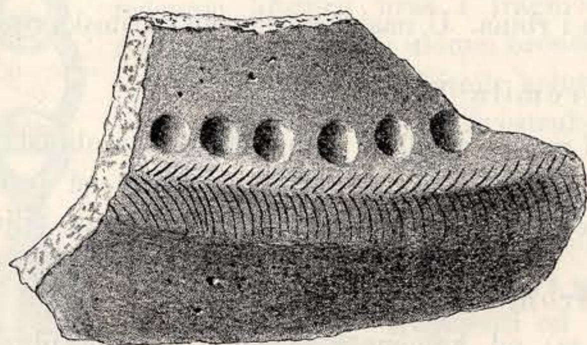
Premjer 5·5 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje, prazna.

Osovo.

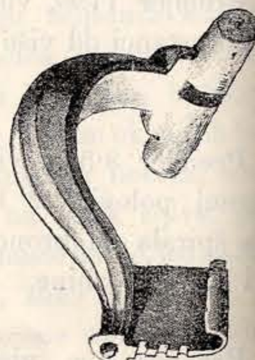
Mjesto Osovo leži 8 kilometara sjeverno od kotarske varoši Rogatica. Gromile su na jednoj livadi niže mahale „Pod Mednicom“.

Gromila I.

Premjer 11·8 *m*, visina 1 *m*; od prikupljenog kamena i zemlje, ledinom obrasla. Na živcu leže u sjevernom dijelu gromile tri od zapada na istok orijentirana kostura, osim toga još spaljene ljudske kosti. Od prilike 0.5 *m*

Slika 4.

Slika 5.

iznad živca bile su tri kasnije sahranjene lešine, od kojih dvije bijahu od zapada prama istoku orijentirane; uz ove nije bilo nikakih priloga. Uz lešine na živcu bijahu po dvije grivne od broncane žice, dva privjeska na oblik šljive (šuplje ljeveni od bronca), četiri pasja kutnjaka, mala jantareva i modra emaljna zrna, veliko žuto emaljno zrno s modrim, bijelo okvirenim očima, malen, probušen kamenit privjesak, fragmenti špiralnog koluta od cinka, više rbina od ilovastog sugja, megju ovima jedna, *slika 4.*, $^1/_1$ nar. vel., s ornamentom na oblik riblje kosti. Broncana rimska pregnuta fibula, *slika 5.*, $^1/_1$ nar. vel., koja je nagjena pri južnom okrajku, čini se da pripada kasnije sahranjenim lešinama.

Gromila II.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·8 *m*; od šljunka, kamena i zemlje, ledinom obrasla. Po gromili rasute čitave i spaljene kosti. Od priloga nagjena je željezna dvostruka špiralna fibula (fragmentarno) i fragmenti ilovastog sugja.

Gromila III.

Premjer 19 *m*, visina 1 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Samo je načeta. Nagjena je ilovasta bobica, željezni nakitni kolut i rbine ilovastog sugja.

Gučevo.

Rečeno je mjesto 6·1 kilometra sjeverozapadno od kotarske varošice Rogatice; ono malo gromila, koje su raskopane, u šumi su, blizu naseobine.

Gromila I.

Premjer 10·3 *m*, visine 1 *m*; od kamenja, šljunka i zemlje, pet sahranjenih kostura nasred gromile, sve su od istoka na zapad orijentirane. Ukraj dva skeleta nagjena su po dva dugmeta od broncanog tenećeta tik do lubanja, osim toga jedna špiralna cjevčica i dva pasja zuba. U jugoistočnom kvadrantu bijaše izolovan jedan srebrni naušnjak, *slika 6.*, $^1/_1$ nar. vel., tip iz doba seobe naroda.

Slika 6.

Gromila II.

Premjer 9 *m*, visina 0·65 *m*; od kamena, šljunka i zemlje. Osim nekoliko ostanaka od kostura prazna.

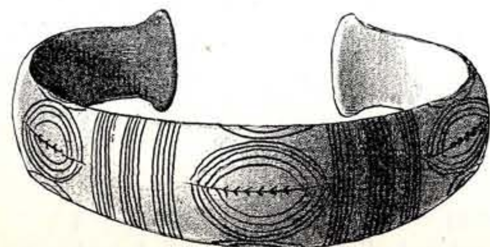
Gromila III.

Premjer 7 *m*, visina 0·75 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla, prazna.

Gromila IV.

Eliptične osi temelja 10 *m* i 8 *m*, visina 0·6 *m*; od lomljenog kamena, prikupljenog kamenja i zemlje. U sredini gromile nagjene su spaljene i

nespaljene ljudske kosti od dvije sahranjene lešine. Od priloga nagjeno je 13 broncanih dugmeta s ušicama (teneće), tri komada broncane špiralne uzice, dva jantareva zrna, jedan špiralni prsten od broncane žice, jedna tanko ljevena narukvica od bronca s jasno izraženim okrajcima, na kojima su usavaćeni ornamenti, *slika 7.*, $^1/_1$ nar. vel., fragmenti broncanih dugmeta i okovica i rbine ilovastog sugja s valovitim ornamentima.

Slika 7.

Gromila V.

Premjer 6 *m*, visina 0·7 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, djelomice ledinom obrasla, prazna.

Gromila VI.

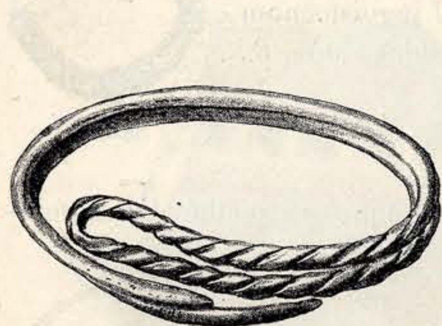
Premjer 4·5 *m*, visina 1 *m;* od kamena i zemlje, prazna.

Plješevica.

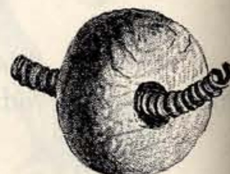
Selo je od prilike 4 kilometra sjeverno od kotarske varoši Rogatice pri podnožju 1011 *m* visoke Crvanj-planine. Raskopane gromile sve su bile po livadama.

Gromila I.

Premjer 11 *m*, visina 1·3 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Po svoj gromili nagjeni su ostanci nespaljenih lešina na živcu, 0·5 *m* i 0·2 *m* pod površinom. Priloga nagjeno je samo uz kosti na živcu, i to osam

Slika 8.

Slika 9.

Slika 10.

narukvica od djelomice tordirane broncane žice, *slika 8.*, $^1/_1$ nar. vel., duge špiralne korice od broncane žice sa špiralnim diskima na oba kraja; broncana toka na oblik tutula, *slika 9.*, broncani špiralni koričasti gajtan, broncana toka sa zarezima, tri broncana nakitna koluta, dvije broncane bobice,

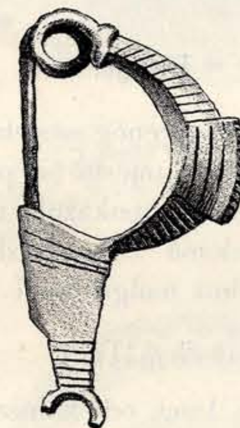
jedna bobica od kristalovanog vapnenca, nanizana na broncanoj špiralnoj žici, *slika 10.*, $^1/_1$ nar. vel., fragmenti pendeloqua od broncane žice, fragmenat broncane oblučaste fibule, jednostavno ljevene, špiralni disk od broncane žice i privjesak od broncanog tenećeta na oblik koluta s probušenim drškom. U ruševini jedan kratak željezni nož i dva čelika za kresivo.

Gromila II.

Premjer 9 *m*, visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje. Ostanci kostura i mrtvačka paljevina po svoj gromili rasuta. Od priloga nagjene su dvije broncane bobice, fragmenti dviju narukvica od broncane žice, naočarasta špiralna fibula od broncane žice i rbine ilovastog sugja.

Gromila III.

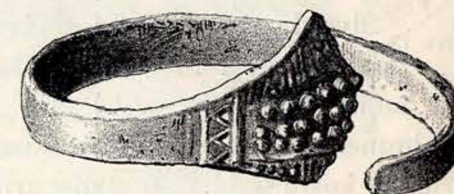
Premjer 8·5 *m*, visina 1·2 *m;* od kamena i zemlje. Konstatovano je sedam nespaljenih kostura, od kojih dva bijahu orijentirana od istoka na zapad; položaj ostalih nije se mogao utvrditi. Pri jednom kosturu nagjena je broncana dvopetljasta oblučasta fibula sa četverouglastom nožnom plojkom i pet privješenih nakitnih koluta, kraj jednog drugog dvije broncane čunaste fibule s krilastim nastavkom na stremenki, *slika 11.*, $^1/_1$ nar. vel. Inače su u nasutom materijalu još nagjena dva ilovasta pršljena, jedan kameniti privjesak, fragmenti željeznog noža, dva konjska zuba i ilovaste rbine, *slika 11. a*, $^1/_1$ nar. vel.

Slika 11.

Slika 11. *a*

Gromila IV.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje. Tri nespaljene lešine. Ukraj jedne, orijentirane od istoka na zapad, nagjene su dvije fragmentarne, od kositera ljevene gmize, *slika 12.*, $^1/_1$ nar. vel., broncani privjesak na oblik oinohoe, i jedna mala jednopetljasta oblučasta fibula sa dva nakitna koluta

Slika 12.

(bronc). Blizu oba druga kostura nagjeni su samo fragmenti od željeznih noževa, jedna ilovasta bobica i ilovaste rbine.

Slika 13.

Gromila V.

Premjer 13·5 *m*, visina 0·95 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, ledinom obrasla. Skeletni ostanci po svoj gromili. Od rukotvora nagjeno je tik do jugoistočnog okrajka šest gmizi od djelomice tordirane broncane žice, šest na pola otvorenih koluta od broncane žice, na jednom kraju udebljanih, možda naušnjaci — i broncana špiralna cjevčica. U sjeveroistočnom kvadrantu ležala je 155 *mm* duga bočka, od ljevenog bronca, *slika 13.,* 1/1 nar. vel. Uz sjeverni kraj gromile bili su ostanci kostura, ukraj njih jedan broncani zaponac, fragmenti nakitnih koluta od broncane žice i ilovaste rbine.

Gromila VI.

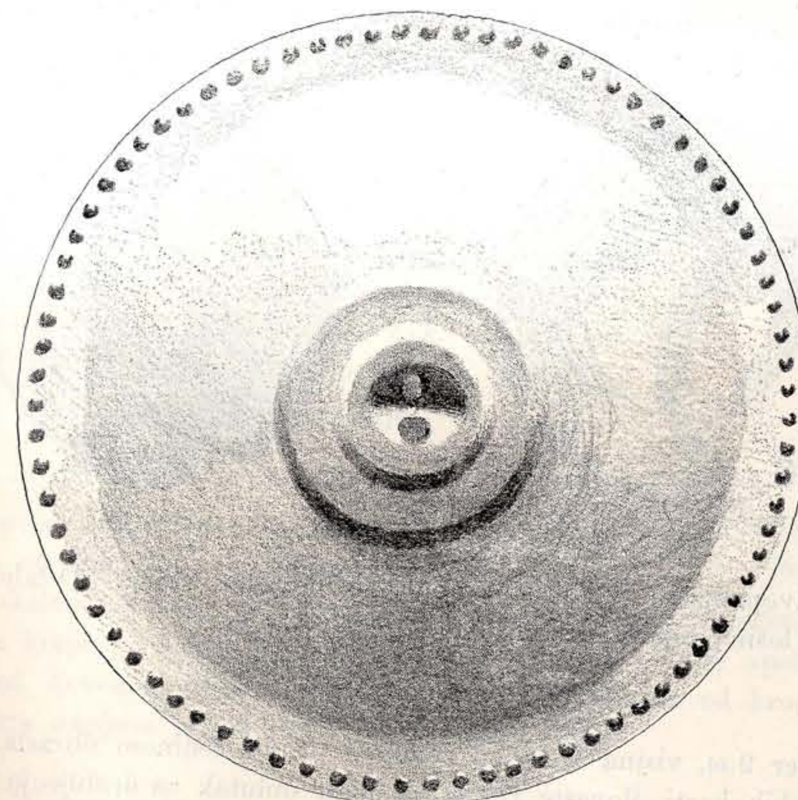
Premjer 12 *m*, visina 0·65 *m;* od zemlje i prikupljenog kamenja, ledinom obrasla. Ostanci više nespaljenih lešina i fragmenti triju dugmeta od broncanog tenećeta.

Planje.

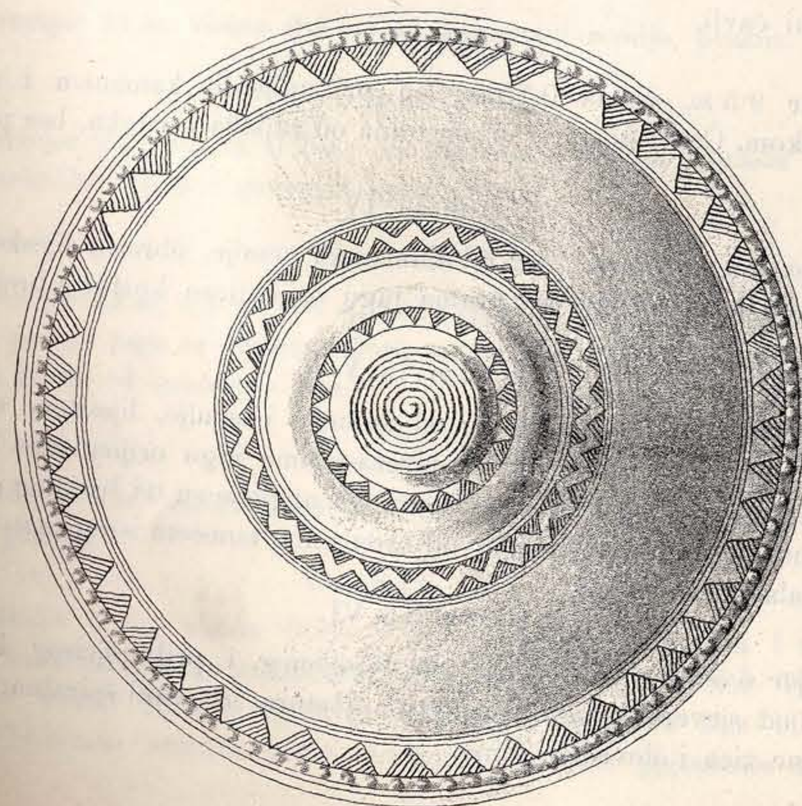
Gromile su bile oko kuća rečenog seoceta i na jednom pristranku, koji se prostire jugoistočno od mjesta, a prama jugozapadu strmo opada. Taj kraj na sve strane pokazuje tragove stare naseobine, tako ostanci okruglog bedema od suhozidine kod Gazija, stari bunari i sredovjeki nadgrobni nadgrobnici izmegju Planje i Brezije.

Gromila I.

Premjer 9·3 *m*, visina 1 *m;* od kamena i zemlje, borovicom obrasla. Osam od istoka prama sjeveru orijentiranih kostura. Uz prvi falera, iskucana od broncanog tenećeta, s ušicom, 155 *mm* u premjeru, sa usavaćenim i na odskok ispisanim ornamentima; u dva kružnata traka šrafirani trokut, u jednom nareckana dvostruka linija, koja kroza nj prolazi, u najgornjem kružnatom polju špirala kao motiv dekoracije, *slika 14.,* 2/3 nar. vel.; nadalje 16 ispupčenih dugmeta od broncanog tenećeta i naočarasta špirala od broncane žice. Ukraj jednog drugog kostura bile su dvije grivne od broncane špiralne žice, pet broncanih špiralnih cjevčica, jedna falera od broncanog tenećeta, 75 *mm* u premjeru, savaćena, šrafirani trokuti i lanac od šrafiranih romba kao motiva, *slika 15.,* 2/3 nar. vel., i jedna falera od broncanog tenećeta, 70 *mm*

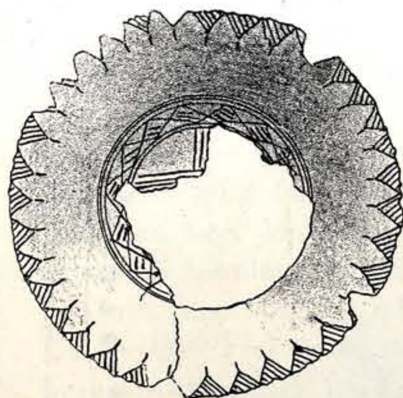
Broncana falera, nutarnja strana.

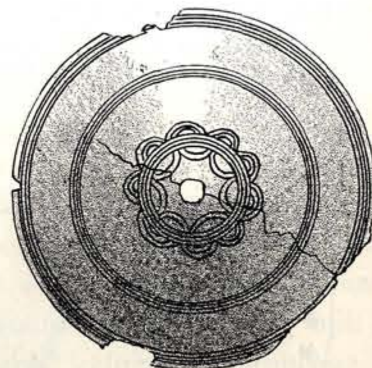

Broncana falera, vanjska strana.

Slika 14.

u premjeru, sa priprosto usavaćenim i isto tako izvedenim krivuljastim urnekom, *slika 16.*, $^3/_4$ nar. vel. Ukraj trećeg kostura ležali su fragmenti

Slika 15.

Slika 16.

željezne, dvopetljaste oblučaste fibule i ilovaste rbine. Ostale ondje sahranjene lešine bijahu bez priloga.

Gromila II.

Premjer 9 *m*, visina 1 *m*; od zemlje i pruda, ledinom obrasla. Fragmenti ljudskih kosti, ilovaste rbine, kamenit oblutak za drobljenje i sredovjeki željezni čavli.

Gromila III.

Premjer 9·5 *m*, visina 0·75 *m*; od prikupljenih kamenica i zemlje, obrasla lijeskom. Četiri kostura, orijentirana od zapada k istoku, bez priloga.

Gromila IV.

Premjer 9·5 *m*, visina 1 *m*; od kamena i zemlje, obrasla lijeskom. U južnom dijelu jedan od sjevera prama jugu orijentiran kostur s broncanim novcem.

Gromila V.

Premjer 11·7 *m*, visina 1·2 *m*; od kamena i zemlje, lijeskom obrasla. Pet od zapada prama istoku, tri od sjevera prama jugu orijentirana kostura i ostanci jednog dječijeg kostura. Od priloga nagjene su tri špiralne cjevčice od broncane žice, ilovasti pršljen, od broncanog tenećeta ispupčeno kovano dugme i mala jedna zdjelica.

Gromila VI.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·7 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, gola. Dva od sjevera k jugu orijentirana kostura, uz svaki špiralna cjevčica od broncane žice i ilovastih rbina.

Gromila VII.

Premjer 8·2 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje. Dva od sjevera prama jugu orijentirana kostura; uz jedan broncano dugme i ilovaste rbine.

Gromila VIII.

Premjer 5 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje, gola. Od sjevera prama jugu orijentiran kostur sa špiralnim kolutom od broncane žice, koja je na jednom kraju savijena u malu špiralu, *slika 17.*, $^1/_1$ nar. vel., i rbine ilovastog sugja.

Slika 17.

Gromila IX.

Premjer 7 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Tri od sjevera prama jugu orijentirana skeleta. Ukraj jednog počelica od broncanog tenećeta, na oba zašiljena kraja po jedan špiralni disk kao nastavak, dvije upola otvorene gmize od ljevenog bronca i jedna naočarasta špirala od broncane žice. Osim toga nagjeno je još rbina od ilovastog sugja.

Gromila X.

Premjer 11 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje, prazna.

Gromila XI.

Premjer 6 *m*, visina 0·7 *m*; od kamena i zemlje, obrasla borovicom. Osim nekoliko rbina i govegjih kosti prazna.

Gromila XII.

Premjer 11 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje, gola. Četiri od sjevera prama jugu orijentirana kostura, uz njih tri špiralne cjevčice i jedan špiralni kolut od broncane žice.

Gromila XIII.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena i zemlje, prazna.

Gromila XIV.

Premjer 11 *m*, visina 0·8 *m*; od prikupljenog kamena i zemlje. U južnom kutu od zapada prama istoku orijentiran dječiji kostur. Ukraj njega na živcu kostur sa dva špiralna koluta od broncane žice blizu glave, nadalje broncani nakitni kolut, broncana špiralna gajtanasta žica i žuta

gmiza. Nad tim kosturom ležale su u dva različita horizonta dvije kasnije sahranjane lešine bez priloga.

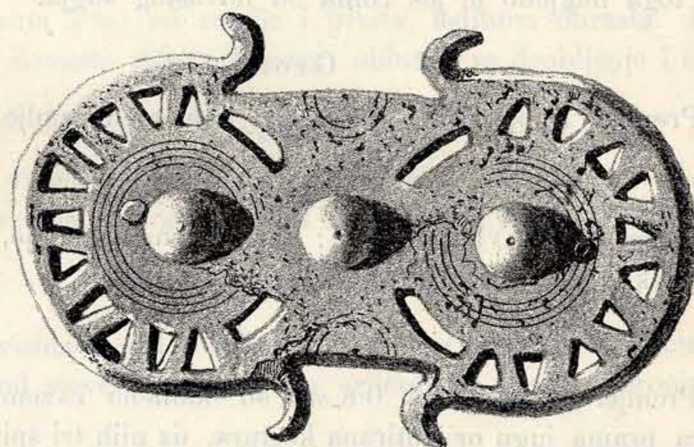
Gromila XV.

Premjer 6 *m*, visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, obrasla borovicom. Osim nekolicine ilovastih rbina prazna.

Brezije.

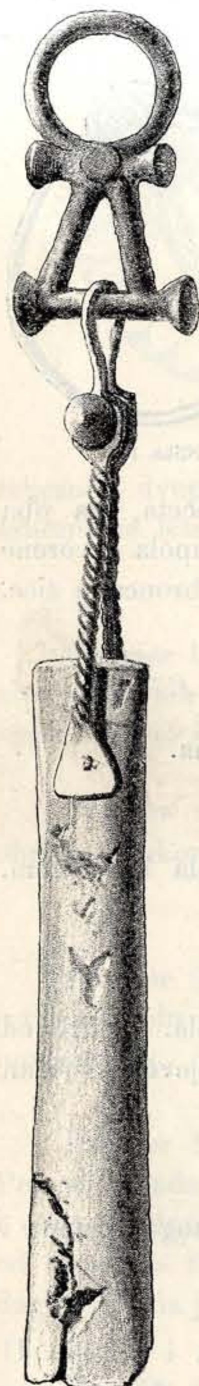
Tursko je mjesto Brezije 3 kilometra zapadno od Rusanovića u kotaru rogatičkom. Ukraj seoskog puta, nazvanog „Majdan", koji u svom produženom pravcu vodi u susjedno mjesto Planje, uzdiže se na malom turskom groblju gorostasna gromila, kojoj na južnom okrajku ima turski nadgrobni kamen iz srednjeg vijeka. U okrajke gromile zadiru se obični turski grobovi.

Premjer 18 *m*, visina 1·5 *m;* ledinom obrasla, od prikupljenog, lomljenog kamena i zemlje. U sjeveroistočnom su kvadrantu ostanci kostura sa zdjelicom za piće od

Slika 18.

broncanog tenećeta, na oblik grčke patere, 128 *mm* premjera u zjalu i 53 *mm* visine, dva broncana zaponca s vijencem od lapora, s jednim cilindričkim i jednim prizmatičkim probušenim brusom, s ulomcima od željeznih kopljanih šiljaka i jedna oštrica željeznog mača sa zvonolikim balčakom i zalisnim nastavcima na dršku[1]). Na oštrici i na kopljanim fragmentima ostanci tkanine. U jugozapadnom kvadrantu nagjena je patera od broncanog

Slika 19.

[1]) „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina." III. sv. Beč 1895 str. 16., sl. 41.

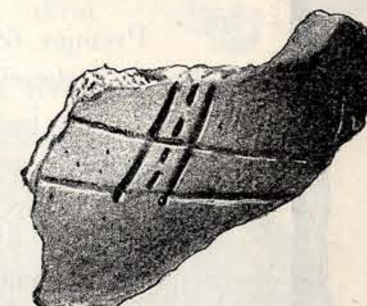
tenećeta, 170 *mm* u premjeru, 53 *mm* visine, isto taka od 160 *mm* premjera i 50 *mm* visine, dva broncana zaponca sa zalisnatim vijencem, fragmenat željezne naočaraste špiralne fibule, dvije broncane plohaste fibule, *slika 18.*, $^1/_1$ nar. vel., četiri broncane dvopetljaste oblučaste fibule s četverouglastom, gore i dolje u polukrug izrezanom nožnom plojkom, velika okrugla broncana bobica, oko 600 malih jantarevih zrna, trouglasta emaljna bobica, mrka sa žutim okastim pjegama, u kojima su nacrtane mrke špirale, četiri broncana, zaparana privjeska (Bommeln) i 12 broncanih dugmeta na tri dijela. U sredini je nagjen kolobarast, gladak broncani zaponac, željezni svinuti nož-sjekač i brus, okviren u broncan privjesak, *slika 19.*, $^1/_1$ nar. vel.

U jugozapadnom kvadrantu i u sredini bile su posve rastrošene koštane čestice. Ilovastih rbina bilo je samo ponešto.

Sokolac-Taline.

Gromila I.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini mrtvačka paljevina i ostanci nespaljene lešine. Od priloga nagjeno je što slijedi: fragmenti željeznih kopalja i noževa, dvije broncane certoške fibule, jedna broncana okosnica, fragmenti jedne posude od ljevenog bronca, valjkasta broncana bobica, deset šarenih emaljnih bobica, probušen komad jantara 80 *mm* dug, 45 *mm* širok, 20 *mm* debeo, rozeti slično jantarevo zrno, dvije probušene kamenite plojke, ilovast pršljen, koštana bobica, probušena ljuštura, dva otvorena koluta od broncane žice i više našaranih rbina ilovastog sugja, *slika 20.*, $^1/_1$ nar. vel.

Slika 20.

Gromila II.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedan kostur orijentiran od juga prama sjeveru. Od priloga iskopani su samo ulomci gvozdenog kopljanog šiljka, fragmenti gvozdene noževe oštrice i dva zuba od kanida. Ilovaste rbine bile su rasute po svoj gromili.

Gromila III.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila IV.

Premjer 9 *m*, visina 0·65 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, ledinom obrasla; kostima ni traga. Od rukotvora broncana certoška fibula, dva mala željezna noža i jedna žuta, okasta emaljna bobica.

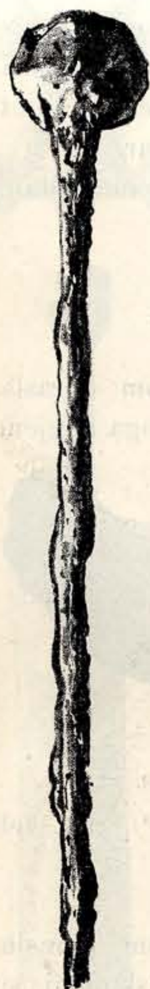
Gromila V.

Premjer 7 *m*, visina 0·8 *m*; od prikupljenog kamena i zemlje, prazna. Samo nešto konjskih kosti.

Gromila VI.

Premjer 8 *m*, visina 0·75 *m*; od prikupljenog kamena i zemlje, prazna.

Gromila VII.

Slika 21.

Premjer 10 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Mrtvačka paljevina. Nagjeni su ovi prilozi. Rešetasto dvostruko broncano dugme, dva broncana privjeska na oblik šljive, jedan nakitni kolut, jedan svinjski zub, 19 komada jantara, jedna staklena i jedna emaljna bobica, fragmenti željeznih kopalja i noževa.

Gromila VIII.

Premjer 8·7 *m*, visina 0·65 *m*; ledinom obrasla. Prazna.

Gromila IX.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·4 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Ostanci kostura s fragmentima gvozdenog noža, željezne šivaće igle i željezne bočke s okruglom glavicom, *slika 21.*, $^1/_1$ nar. vel.

Gromila X.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·4 *m*; od prikupljenog kamenja i zemlje, prazna.

Gromila XI.

Premjer 5 *m*, visina 0·75 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla, prazna.

Gromila XII.

Premjer 12 *m*, visina 0·5 *m*; temelj eliptičan. Od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Nešto kosti i ilovastih rbina.

Gromila XIII.

Premjer 4·4 *m*, visina 0·35 *m*; od kamena i zemlje, prazna.

Gromila XIV.

Premjer 4·5 *m*, visina 0·4 *m*; od kamena i zemlje, prazna.

Gromila XV.

Premjer 7·6 *m*, visina 0·95 *m*; od prikupljenog kamenja i zemlje, ledinom obrasla. Samo konjske kosti i konjski zubi.

Gromila XVI.

Premjer 8·7 *m*, visina 0·7 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XVII.

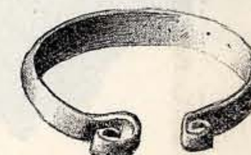
Premjer 7·8 *m*, visina 0·55 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla i djelomice zarasla. Ostanci kostura, uz to broncana fibula s tročlanom stremenkom.

Gromila XVIII.

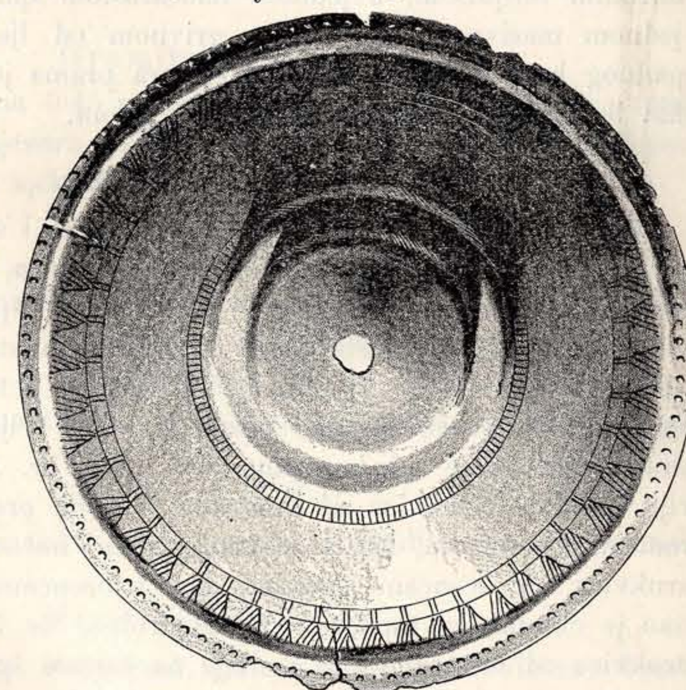
Premjer 9 *m*, visina 0·75 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedna emaljna bobica i ilovaste rbine.

Gromila XIX.

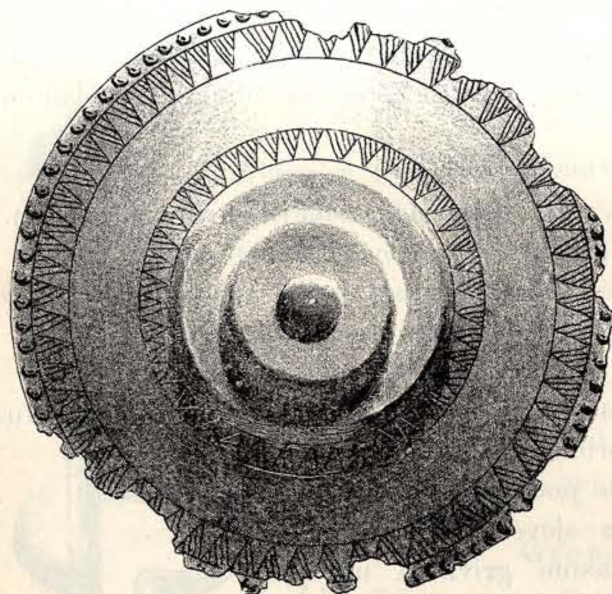
Premjer 13 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sjeverozapadnom kvadrantu od sjeverozapada prama jugoistoku orijentiran kostur, blizu glave broncan torquis i dvije broncane grivne od žice. Nešto podalje otuda ležala je druga jedna od juga prama sjeveru orijentirana lešina s jednom malom broncanom grivnom ukraj kosti lubanje, *slika 22.*, $^1/_1$ nar. vel.

Slika 22.

U sjeveroistočnom kvadrantu ležala je na živcu od sjevera prama jugu orijentirana, nespaljena lešina s broncanim torquisom, dvije naočaraste špirale od broncane žice, tri mala broncana dugmeta i dva mala broncana nakitna koluta; od prilike 15 *cm* iznad kostura nagjena je mrtvačka paljevina s ovim rukotvorima: jedna velika od broncanog tenećeta gravirana falera, 125 *mm* u premjeru s graviranim i na odskok ispisanim ornamentima, *slika 23.*, $^2/_3$ nar. vel.; druga takva 111 *mm* u premjeru s ispisanim na odskok i graviranim ukrasima (ornamenat vučijeg zuba), *slika 24.*, $^3/_4$ nar. vel., nadalje tri manje falere sa 75, 78 i 85 *mm*

Slika 23.

u premjeru, glatko dugme od broncanog tenećeta, na odskok kovano, 86 *mm* u premjeru, dvije broncane grivne sa unatrag savijenim i usukanim krajevima, *slika 25.*, $^1/_1$ nar. vel. i jedna željezna špiralna narukvica

Slika 24. Slika 25.

Sasvim blizu ove spaljene lešine ležala je isto takva druga s broncanom kvrgastom fibulom sa četiri karičice, fragmentima jedne grivne od kositera i rbinama od sugja. U južnom dijelu gromile ležao je jedan od juga prama zapadu orijentiran kostur s broncanim torquisom, s jednom naočarastom špiralom od broncane žice i jednom masivnom, otvorenom grivnom od ljevenog bronca. Tik do zapadnog kraja ležala su dva od sjevera prama jugu orijentirana kostura, jedan bez priloga, drugi s broncanom iglom.

Gromila XX.

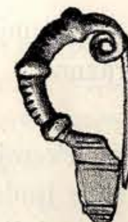
Premjer 11·3 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Šest od juga prama sjeveru orijentiranih kostura, svi u zapadnoj polovici gromile. Ukraj br. 1 dvije grivne od broncane špiralne žice i mala broncana dvopetljasta oblučasta fibula s tordiranom stremenkom i trouglastom nožnom plojkom, uz br. 2. dječiji kostur, 11 broncanih ispupčenih dugmeta, na ruci špiralna narukvica od željeza, ukraj glave dvije špiralne narukvice od broncane žice; kod br. 3. ležale su blizu glave dvije špiralne narukvice od broncane žice, na prsima jedna jednopetljasta, broncana, oblučasta fibula s trouglastom nožnom plojkom, ukraj nje narukvica od broncane špiralne žice i broncano dugme. Ukraj br. 4. ležao je oblutak za tucanje i ilovaste rbine; br. 5. imao je dvije špiralne narukvice od broncane žice i dvije naočaraste špirale od istog materijala blizu lubanje; kod br. 6. nagjen je željezni nakitni kolut i dvije male otvorene broncane karičice, možda naušnjaci. U ruševini nagjena je rbina od ilovastog sugja i jedna, možda sredovjeka noževa oštrica.

Gromila XXI.

Premjer 5 *m*, visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedna od juga prama sjeveru orijentirana nespaljena lešina bez priloga.

Gromila XXII.

Premjer 9·9 *m*, visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Dvije spaljene lešine i jedan dječiji kostur. Ukraj paljevine od prve lešine dvije male broncane kvrgaste fibule, *slika 26.*, $^1/_1$ nar. vel. i fragmenti jedne broncane naočaraste špiralne fibule, ukraj druge broncana špiralna žica, jedna broncana bobica, četiri jantareve bobice, jedan željezni kopljani šiljak i jedan broncani privjesak, ukraj dječijeg kostura dvije broncane grivne od špiralne žice, dva broncana privjeska, jedna okrugla broncana bobica i isto takva bačvasta, dvije male broncane kvrgaste fibule s karičicama i broncane cjevčice. Ukraj druge spaljene lešine nagjen je broncan privjesak na oblik lijevka, jedan pasji zub, jedan ilovasti pršljen i dva ovalna potočna oblutka.

Slika 26.

Gromila XXIII.

Premjer 6·2 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXIV.

Premjer 7·7 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedan od juga prama sjeveru orijentirani kostur. Od priloga fragmenti velikog gvozdenog noža sjekača.

Gromila XXV.

Premjer 5·5 *m*, visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXVI.

Premjer 5·5 *m*, visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXVII.

Premjer 5 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXVIII.

Premjer 5·8 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXIX.

Premjer 5·4 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXX.

Premjer 5·4 *m,* visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXXI.

Premjer 5·6 *m,* visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXXII.

Premjer 6 *m,* visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXXIII.

Premjer 5·4 *m,* visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Nešto ljudskih kosti, uz to fragmenat željeznog noža, probušena kamenita plojka i ilovaste rbine.

Gromila XXXIV.

Premjer 9·9 *m,* visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Pri sjevernom kraju od juga prama sjeveru orijentirana, nespaljena lešina s broncanom jednopetljastom oblučastom fibulom s trouglastom nožnom plojkom, broncana špiralna žica, tri broncana ispupčena dugmeta, dvije broncane karičice.

Gromila XXXV.

Premjer 5·6 *m,* visina 0·75 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini od juga prama sjeveru orijentirana lešina sa dva špiralna obruča od bronca.

Gromila XXXVI.

Premjer 9·5 *m,* visina 1·2 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Ilovaste rbine, govegje kosti i jedan fragmenat jelenjeg roga.

Crkvina kod obeliska na Glasincu.

Gromila I.

Premjer 6 *m,* visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila II.

Premjer 5·5 *m,* visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila III.

Premjer 4 *m,* visina 0·34 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila IV. (Radosavljevića bunar.)

Premjer 9 *m,* visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Mrtvačka paljevina i ostanci kostura rasuti; od priloga nagjeno je ulomaka željeznih noževa, broncana pinceta, fragmenti jedne broncane oblučaste fibule, jedna jantareva bobica i ilovaste rbine.

Gosinja planina.

Ta visoravan, koja je u kotaru rogatičkom od Rusanovića po prilici za 4 *km* u jugozapadnom pravcu udaljena, uzdiže se do poprečne visine od 1000 *m* nad morskom površinom. Prama jugu i zapadu vrlo strmo opada. Naročito se preko strmih pristranaka, koji se spuštaju u dolinu Prače, može prijeći samo uskim, prijevoru sličnim nogostupom. Gosinja planina donekle je zarasla šumom a donekle pašnjacima; ono nešto bunara, što ih onuda ima, ne drže cijelu godinu vodu, tako da ljeti dosta puta nema vode za stoku. Na jugoistočnom prikrajku, iznad sela Strane, ima gradina na oblik trapeza, koje je pisac već 1894. prikazao u „Glasniku zem. muzeja“, str. 755. Oko te gradine, kao i duž puta od Strane u Dobraču ima množina gromila, kojima pripada i ovih 40 prekopanih, o kojima će ovdje biti govor.

Gromila I.

Premjer 9 *m,* visina 0·8 *m;* od kamena i zemlje. Četiri kostura u jugoistočnom kvadrantu, orijentirana od zapada prama istoku; u sjeveroistočnom kvadrantu od zapada prama istoku orijentiran kostur i mrtvačka paljevina. Ukraj mrtvačke paljevine nagjene su rbine od tri ilovaste posude, uz jedan kostur u jugoistočnom kvadrantu jedna broncana pinceta, broncan zaponac i željezna, dvopetljasta oblučasta fibula.

Gromila II.

Premjer 9 *m,* visina 0·9 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Osim nekoliko ostanaka od kostura prazna.

Gromila III.

Premjer 16 *m,* visina 2 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamenja i šljunka. Rbine od ilovastog sugja i ulomci jednog željeznog noža.

Gromila IV.

Premjer 8·5 *m,* visina 0·65 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini ostanci od kostura i fragmenti željeznih kopljanih šiljaka.

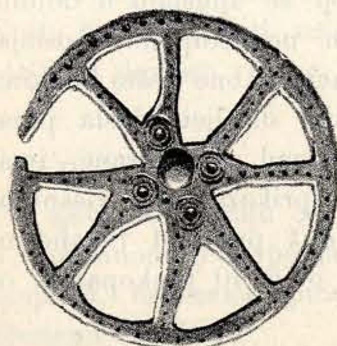
Gromila V.

Premjer 7 *m*, visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, ledinom i lijeskom obrasla. Tri kostura, orijentirana od sjeveroistoka prama jugozapadu i jedan od sjeverozapada prama jugoistoku. Uz to mrtvačka paljevina.

Ukraj prve lešine ukosnica od broncane žice, dvije okrugle broncane bobice i fragmenti željeznih kopalja i noževa. Ukraj drugog kostura nagjena je jedna broncana kvrgasta fibula, jedna broncana jednopetljasta oblučasta fibula, jedna ukosnica od broncane žice, dva broncana privjeska na podobu ptice i jedan na oblik mjehura, dva mala broncana nakitna koluta i

Slika 29.

Slika 27.

Slika 28.

Slika 30.

Slika 31.

broncana špiralna cjevčica. Ukraj trećeg, dječijeg kostura nagjene su broncane špiralne cjevčice i mala jantareva zrna. Ukraj četvrtog kostura ležao je koturast nakit od bronca, *slika 27.*, $^1/_1$ nar. vel., malen broncani nakitni kolut, tri privjeska od bronca, tri jantareva zrna, jedna broncana toka na podobu tutulusa, *slika 28.*, $^1/_1$ nar. vel., jedna izrezuckana koštana bobica, *slika 29.*, $^1/_1$ nar. vel., jedan od kosti izdjelan privjesak, *slika 30.*, $^1/_1$ nar. vel. i rbine od ilovastog sugja. Najposlije uz petu lešinu željezna oblučasta fibula, stremenka ukrašena kvržicama, jezičac u šarnijeru, *slika 31.*, $^1/_1$ nar. vel.

Gromila VI.

Premjer 12 *m*, visina 0·8 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla i djelomice zarasla.

U sredini ostanci nespaljene lešine; ukraj nje broncana dvopetljasta oblučasta fibula s trouglastom nožnom plojkom i pogrješno tordiranom stremenkom, fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule, fragment prstena od broncanog tenećeta, dvije broncane bobice i fragmenti od dva željezna noža.

Gromila VII.

Premjer 9·5 *m*, visina 1·3 *m;* od kamena i zemlje. Ostanci kostura i mrtvačka paljevina. Od priloga samo ilovaste rbine. U gromili ostanci garišta, gdje je spaljena lešina, crveno pečena zemlja i vapnenac sažežen u jetko vapno.

Gromila VIII.

Premjer 12 *m*, visina 0·9 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Nešto kosti po gromili rasutih. Rbine ilovastog sugja i broncan prsten.

Gromila IX.

Premjer 6·4 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Od priloga nagjeni su fragmenti gvozdenih noževa i kopalja, tri broncana dugmeta i fragmenti željeznog nakitnog koluta.

Gromila X.

Premjer 8 *m*, visina 0·65 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini mrtvačka paljevina s ovim prilozima: ulomci željeznog kopljanog šiljka, fragmenti koturastog nakita od bronca, fragmenti dviju dvopetljastih broncanih oblučastih fibula, fragmenti dviju manjih te ruke, ostanci od dvije broncane naočaraste špiralne fibule i dvije masivne broncane grivne. U jugoistočnom kvadrantu bila je jedna broncana bobica.

Gromila XI.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, djelomice zarasla šikarom. U sredini spaljena lešina s fragmentima od željeznih kopljanih šiljaka.

Gromila XII.

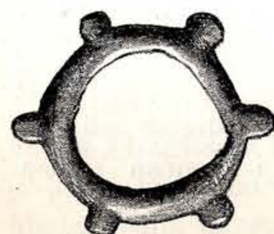
Premjer 7·7 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, u sredini zarasla šikarom. U sredini lešina, orijentirana od sjevera prama jugu, s fragmentima željeznog kopljanog šiljka.

Gromila XIII.

Premjer 8 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje. Istočna polovina ledinom, zapadna polovica šikarom obrasla. Osam kostura, orijentiranih od sjevera prama jugu, megju njima jedan djeteći. Fragmenti željeznih kopljanih šiljaka i noževa rasuti po gromili. Nagjeno: dvije broncane ljevene grivne, dvije plojke od broncanih plohastih fibula, dvije broncane dvopetljaste oblučaste fibule, dva broncana nakitna koluta, broncana bobica, dvije emaljne bobice i dva jantareva zrna, jedan dugi željezni kopljani šiljak na podobu rogozovog lista, fragmenti od četiri željezna šiljka na podobu lovorovog lista, jedan željezni kopljani šiljak i fragmenti željezne pincete.

Gromila XIV.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, djelomice zarasla. U jugozapadnom kvadrantu mrtvačka paljevina s ovim prilozima: broncan nakitni kolut sa šest zubaca s polja, *slika 32.*, $^1/_1$ nar. vel., 40 malih dugmeta od ljevenog bronca, tri broncana privjeska, jedna gmiza i tri jantareva zrna, jedan ilovast pršljen, ulomci dviju broncanih dvopetljastih oblučastih fibula, fragmenat broncane naočaraste špiralne fibule, glavica broncane ukosnice i broncana špiralna cijev. U sjevernom dijelu ostanci kostura s broncanom naočarastom fibulom i fragmenti kopalja.

Slika 32.

Gromila XV.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·65 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Mrtvačka paljevina; uz nju broncan zaponac s vijencem od zalistaka, ulomak broncane dvopetljaste oblučaste fibule, broncan privjesak na podobu naočara, broncana toka s rasporima, ulomci željeznih kopalja i noževa.

Gromila XVI.

Premjer 16 *m*, visina 1·4 *m;* od šljunka, zemlje, prikupljenog i lomljenog kamena, ledinom obrasla. Ostanci kostura i mrtvačke paljevine s ovim prilozima: broncan zaponac s vijencem od zalistaka, ulomci broncane dvopetljaste oblučaste fibule i jedne broncane naočaraste fibule i rbine ilovastog sugja.

Gromila XVII.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·65 *m;* od kamena i zemlje, djelomice ledinom obrasla. Na živcu u sjevernom dijelu od zapada prama istoku orijentiran kostur, uz koji su nagjeni ovi rukotvori: dvije broncane dvopetljaste oblučaste fibule sa četverouglastim, narovašenim nožnim plojkama, dvije masivne broncane grivne, fragmenti špiralne karike od kositera, fragmenti ilovaste zdjelice i jedan željezni fragmenat noža. U nasutom materijalu od prilike 12 *cm* ispod površine gromile nagjena je od zapada prama istoku orijentirana kasnije sahranjena lešina bez priloga.

Gromila XVIII.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla i djelomice zarasla. Uz sjeverni kraj grobnice mrtvačka paljevina s fragmentima dviju broncanih, dvopetljastih oblučastih fibula, dviju broncanih naočarastih špiralnih fibula, dva željezna kopljana šiljka, jedan veliki, krivi nož sjekač i jedan mali željezni nož. Jedna mala broncana špiralna grivna ležala je izolovana na kraju jugozapadnog kvadranta.

Gromila XIX.

Premjer 8·3 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini dva od zapada na istok orijentirana kostura. Ukraj jednog od njih fragmenti broncane ukosnice, jedna takva cijela, fragmenti jedne broncane plohaste fibule, dva jantareva zrna, jedno emaljno zrno, dva broncana krstolika dugmeta, male korice od broncanog tenećeta, jedna gmiza i fragmenti od željeznih kopljanih šiljaka. Ilovaste rbine po svoj gromili.

Gromila XX.

Premjer 8 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje. Ostanci kostura i mrtvačka paljevina. Od priloga nagjeni su fragmenti dviju dvopetljastih oblučastih fibula od bronca, jedan broncani privjesak na podobu šljive, jedna broncana bobica, jedna kamenita bobica, jedan ilovast pršljen, jedan broncani prsten i fragmenti željeznog kopljanog šiljka.

Gromila XXI.

Premjer 8·7 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Dva kostura u sredini. Od priloga ovo: dvije broncane fibule ranijeg latenskog doba, *slika 33.*, $^1/_1$ nar. vel., dvije male, dvopetljaste oblučaste fibule sa četverouglastom, na dva mjesta probušenom nožnom plojkom, oblučasta fibula sa šarnijerima i kvrgama na stremenci, broncan, polumjesečast nakit, broncan šuplji krst, broncan privjesak na podobu ptice, isto taki na podobu oinohoe, 17 malih broncanih dugmeta, šest broncanih karičica od fibule, dvije okosnice od broncane žice, fragmenti broncane pincete, dva probušena kamenita privjeska, broncan plosnat prsten, nadalje zelene, modre, mrke i bijele gmize i jantareva zrna, megju njima tip *slika 34.*, $^1/_1$ nar. vel. i fragmenti željeznog mača.

Slika 33.

Slika 34.

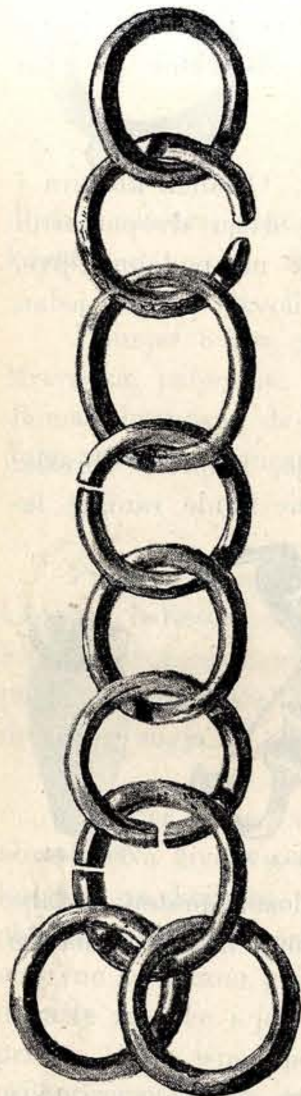
Gromila XXII.

Premjer 8 *m*, visina 0·65 *m;* od kamena, šljunka i zemlje, uokolo ledinom obrasla. Ostanci od kostura. Ukraj jednog dječijeg kostura malen željezni streličin šiljak, zelena nastrijekana gmiza, koštana bobica, plosnat broncan nakitni kolut, fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule i dvije broncane špiralne korice.

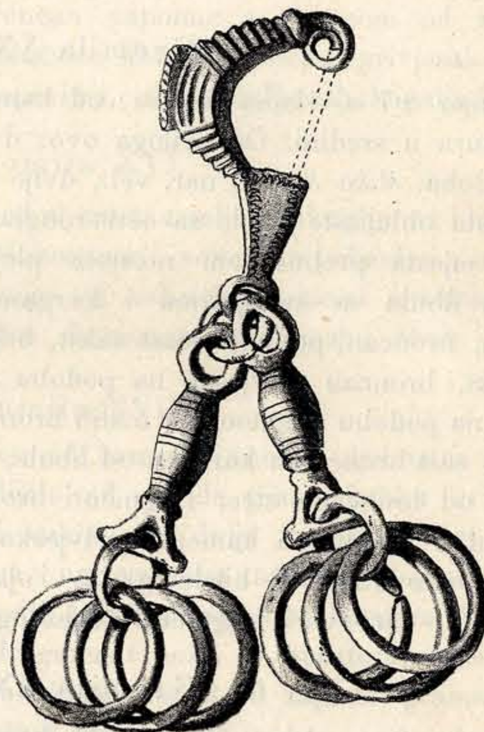
Gromila XXIII.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, djelomice zarasla. Devet spaljenih lešina i dva kostura. Uz prvu spaljenu

lešinu dvije broncane grivne i jedan željezni kopljani šiljak, uz drugu dvije broncane grivne, uz treću dvije plojke od broncanih plohastih fibula i velika broncana toka, uz četvrtu 15 bačvastih, malih broncanih bobica i četiri takve velike. Megju spaljenim lešinama 4., 5. i 6. nagjeno je sedam malih broncanih glavičastih fibula, uz petu narukvica na podobu špiralnih korica, od broncane žice i jedan lanac od nakitnih koluta, *slika 35.*, $^1/_1$ nar. vel.; uz šestu dvije grivne od ljevenog bronca, čunaste broncane fibule s privjescima na noški, *slika 36.*, $^1/_1$ nar. vel., dvije broncane dvopetljaste oblučaste fibule s karičicama, fragmenat boćke, tri broncana privjeska u formi dvostruke bradve i ukosnica od broncane žice; ukraj osme dvoje narukvice od ljevena bronca, dvije

Slika 35.

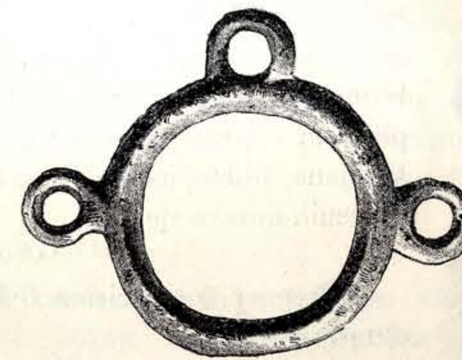
Slika 36.

broncane naočaraste špiralne fibule, osam okruglih broncanih bobica. Ukraj lešina 10. i 11. bile su po dvije broncane narukvice i po dvije dvopetljaste broncane oblučaste fibule. Po gromili našle su se rasute jantareve i emaljne bobice, 20 broncanih nakitnih kolutova, broncan privjesak na podobu šljive, ilovasta bobica, fragmenti naočarastih špiralnih fibula, ulomci čunaste fibule od bronca, toka sa tri ušice od bronca, *slika 37.*, $^1/_1$ nar.

vel., nakit od bronca, *slika 38.*, $^1/_1$ nar. vel., trouglast privjesak od broncanog tenećeta i fragmenti željeznih noževa i kopljanih šiljaka.

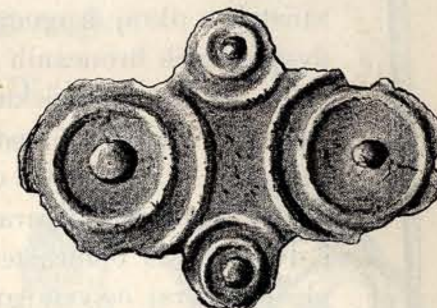
Slika 37.

Slika 38.

Gromila XXIV.

Premjer 6 *m,* visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, na vrhu ulekla. Dvije lešine od zapada na istok orijentirane. Pri prvom kosturu bio je željezni kopljani šiljak, dvije broncane plohaste fibule, *slika 39.*, $^1/_1$ nar. vel., dvije naočaraste špiralne fibule od bronca i jedna broncana pinceta; pri drugome kosturu nagjen je malen željezni nož i jedna željezna petlja. U gromili nagjeni su još izolovani jedan broncan nakitni kolut i fragmenti željeznog kopljanog šiljka.

Slika 39.

Gromila XXV.

Premjer 5·5 *m,* visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla i djelomice šikarom zarasla. Tri od zapada na istok orijentirana kostura. Pri prvom kosturu dvije dvopetljaste broncane oblučaste fibule sa četverouglastom nožnom plojkom, broncana jabučasta fibula, ljuštura i kamenit privjesak; ukraj drugog dvije naočaraste špiralne fibule od broncane žice, jedna dvopetljasta oblučasta fibula od broncane žice, broncana jabučasta fibula, dvije broncane bobice i dva privjeska na ptičju podobu; ukraj trećeg ovratni lanac s karikama od broncanog tenećeta i jednim privjeskom, *slika 40.*, $^1/_1$ nar. vel., tri jantareva zrna, koričice od broncane špirale, fragmenti željezne naočaraste špiralne fibule i željeznog noža, željezni nakitni kolut i željezna petlja.

Slika 40.

Gromila XXVI.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Dva od zapada na istok orijentirana kostura. Ukraj prvog dva željezna kopljana šiljka, ukraj drugog dvije špiralne grivne od ljevenog bronca, jedna bočka od ljevenog bronca, *slika 41.*, $^1/_1$ nar. vel., jedna broncana dvopetljasta oblučasta fibula s trouglastom nožnom plojkom i tordiranom stremenkom, fragmenat takve, dva željezna kopljana šiljka, jedna okrugla broncana bobica i fragmenti dvaju željeznih noževa sjekača.

Slika 41.

Gromila XXVII.

Premjer 5 *m*, visina 0·35 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla, prazna.

Gromila XXVIII.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·4 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Šest od zapada na istok orijentiranih kostura. Ukraj jednog kostura nagjen je broncani zaponac s vjenčićem od zalistaka; ukraj drugoga ulomci od dviju dvopetljastih broncanih oblučastih fibula, jedna modra, nastrijekana gmiza, jedna valjkasta, zelena, nastrijekana gmiza, *slika 42.*, $^1/_1$ nar. vel.; ukraj trećeg fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule, broncane kvrgaste fibule i dvopetljaste oblučaste fibule i broncana bočka s graviranom glavicom; ukraj četvrte grivna od broncane žice i broncane špiralne cjevčice.

Slika 42.

Gromila XXIX.

Premjer 5·5 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Prazna.

Gromila XXX.

Premjer 6 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. U sredini lešina, orijentirana od istoka na zapad. Od priloga broncana pinceta i ukrašene ilovaste rbine.

Gromila XXXI.

Premjer 5·7 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedan kostur, orijentiran od zapada na istok, bez priloga.

Gromila XXXII.

Premjer 9 *m*, visina 0·6 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Tri kostura u zapadnom dijelu i više spaljenih lešina u istočnoj polovici gromile. Ukraj prvog kostura nagjene su dvije broncane dvopetljaste oblučaste broncane fibule s četverouglastom, na dva mjesta probušenom nožnom plojkom, dvije grivne od ljevenog bronca, dvije plohe od broncanih plohastih fibula i jedna ukosnica od broncane žice. Blizu trećeg kostura nagjena su četiri mala srebrna nakitna koluta i fragmenti srebrne ukosnice. Po gromili rasutih 28 jantarevih zrna i 170 modrih, zelenih, žutih, mrkih i bijelih emaljnih zrna, šest broncanih fibula srednjeg la-tenskog doba, broncana oblučasta fibula sa šarnijerima s kvrgastom stremenkom, fragmenti broncanih ukosnica, željeznih noževa, kopljanih šiljaka i jedan brus.

Gromila XXXIII.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·65 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Ostanci nespaljene lešine i od spaljenih lešina. Od priloga je iskopano: 33 jantareva zrna, broncana špiralna cijev, jedan broncan nakitni kolut, jedan broncana dvopetljasta oblučasta fibula sa četverouglastom nožnom plojkom, jedna broncana bobica, jedno ilovasto zrno, jedna broncana ukosnica, jedan privjesak na ptičju podobu, ilovast pršljen, dva mala broncana privjeska, brus, željezni kopljani šiljak, rbine ilovastog sugja.

Gromila XXXIV.

Premjer 8 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Jedan kostur i tri spaljene lešine. Ukraj kostura u sjeveroistočnom kvadrantu dvije broncane čunaste fibule, *slika 43.*, $^1/_1$ nar. vel. s kolutovima i malen željezni nož sjekač.

Slika 43.

Uz spaljene lešine ulomci jedne jednopetljaste i šest dvopetljastih broncanih oblučastih fibula, jedna čunasta fibula, jedna naočarasta špiralna fibula, mali broncani nakitni kolutovi, broncane špiralne cjevčice, ilovast pršljen, fragmenti željeznih noževa i kopljanih šiljaka.

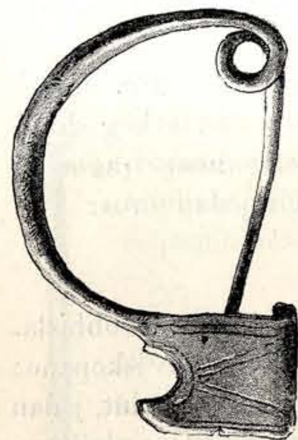
Gromila XXXV.

Premjer 14·5 *m*, visina 1 *m;* pri temelju od šljunka i zemlje. U istočnoj polovici četiri nespaljene lešine. Kod br. 1. broncana fibula ranijeg la-tenskog doba, ukosnica od broncane žice, dva mala broncana privjeska, *slika 44.*, $^1/_1$ nar. vel., velika bobica od srebrne žice i više jantarevih i emaljnih zrna. Kod br. 2. četiri od srebrne žice opletene bobice, srebrna ukosnica i srebrn nakitni kolut. Kod br. 3. dvije jednopetljaste broncane oblučaste fibule sa četverouglastom, sa strane nazubljenom nožnom plojkom, *slika 45.*,

Slika 44.

$^1/_1$ nar. vel., fragmenti broncane ukosnice, broncan nakit koturaste podobe *slika 46.*, $^1/_1$ nar. vel., mala dugmeta od broncanog tenećeta, tri privjeska

Slika 45.

Slika 46.

Slika 47.

Slika 48.

od kamena, dva privjeska od kosti, *slika 47.* i *48.*, $^1/_1$ nar. vel. i fragmenti željeznih kopljanih šiljaka i noževa. Ilovaste rbine.

Gromila XXXVI.

Premjer 11 *m*, visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla i djelomice zarasla. Četiri sahranjena kostura i dvije spaljene lešine. Ukraj obje spaljene lešine našli su se ovi rukotvori: dva para masivnih, od bronca ljevenih grivni, na sastavnim krajevima profilirane, s graviranim ornamentom, 35 broncanih okovica od pâsa, 18 broncanih dvogukih dugmeta s rasporima, dva broncana zaponca, dvije broncane toke s vijencem od zalistaka, ulomci od dvije broncane, dvopetljaste oblučaste fibule, dva brusa, ulomci od različitih broncanih privjesaka, broncan prsten, dvije broncane bobice, tri takve ilovaste, četiri privjeska od kamena, ulomci od dvije dvostruke špiralne broncane fibule i od dvije broncane ukosnice i rbine ilovastog sugja.

Uz jedan djeteći kostur bile su dvije broncane ljevene grivne, ulomci od dvije manje broncane dvopetljaste oblučaste fibule, jantareva i emaljna zrna. Drugi kostur, takogjer od djeteta, imao je kao priloge dvije male broncane grivne, posve malu broncanu jednopetljastu oblučastu fibulu s fibulinim karičicama (jabučaste fibule) i jantareva zrna.

Uz kostur 3. nagjeni su fragmenti broncane počelice, broncana toka i broncana naočarasta špiralna fibula, uz kostur 4. broncana naočarasta špiralna fibula.

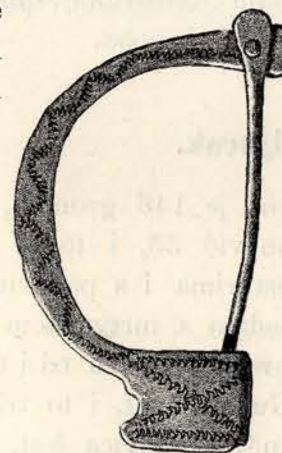
Ukraj nespaljene lešine 5. bile su dvije jednopetljaste broncane oblučaste fibule, dvije broncane bobice, fragmenat od broncanog šupljeg krsta, željezni kopljani šiljak i fragmenti željeznog noža sjekača, a kraj kostura 6.

dvije jednopetljaste broncane oblučaste fibule sa četverouglastom nožnom plojkom i fragmentima željeznih noževa i kopljanih šiljaka.

Gromila XXXVII.

Premjer 9·8 *m*, visina 0·45 *m;* od kamena i zemlje, zarasla. Tri kostura u istočnoj polovici gromile. Ukraj br. 1. bili su ovi prilozi: dvije broncane čunaste fibule, *slika 49.*, $^1/_1$ nar. vel., igla od bronca, 56 jantarevih i emaljnih zrna, broncana ukosnica i brus. Uz br. 2. bili su ovi prilozi: jedna broncana dvopetljasta oblučasta fibula s tordiranom stremenkom i trouglastom nožnom plojkom, broncana ukosnica, broncana dvopetljasta oblučasta fibula sa četverouglastom nožnom plojkom, mala broncana pinceta, dva mala broncana nakitna koluta, ulomci od dvije željezne naočaraste špiralne fibule, od željeznih kopalja i noževa i

Slika 49.

Slika 50.

jedna bobica od kamena. Uz br. 3., koji je u polak bio sažežen, nagjena je broncana naočarasta špiralna fibula, dvije broncane ukosnice, velik broncani privjesak na podobu šljive s rasporima, devet malih broncanih dugmeta, jedna dvopetljasta oblučasta broncana fibula sa četiri fibuline karike, ilovasta bobica i fragmenti broncanih naočarastih špiralnih fibula. Na kraju gromile, u južnoj polovici, nagjena je broncana oblučasta fibula sa šarnijerima s graviranim oblukom i nožnom plojkom, *slika 50.*, $^1/_1$ nar. vel.

Slika 51.

Slika 52.

Gromila XXXVIII.

Premjer 11 *m*, visina 0·7 *m;* od kamena i zemlje, zarasla, djelomice ledinom obrasla. U jugoistočnom kvadrantu nespaljena lešina zajedno s ovim rukotvorima: špiralna grivna od broncane žice, dva mala nakitna koluta od bronca i fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule. U sjeverozapadnom kvadrantu kostur s pràvim željeznim jednosjeklim nožem sjekačem; *slika 51.*, $^2/_3$ nar. vel. i jedan kratki nož s uvijenom oštricom, *slika 52*, $^2/_3$ nar. vel. i željeznim koricama. Ilovaste rbine po gromili rasute.

Gromila XXXIX.

Premjer 10 *m*, visina 0·85 *m;* od kamena i zemlje, zarasla. Prazna.

Gromila XL.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·5 *m;* od kamena i zemlje, ledinom obrasla. Nešto kosti, uz to fragmenti broncane dvostruke špiralne fibule, jedne broncane špiralne cijevi i jednog željeznog noža.

Zaključak.

Tečajem godine 1895. pretraženo je 146 gromila, koje su na razne nekropole ovako podijeljene: Rusanović 35, i to 17 s kosturima, dvije s mrtvačkom paljevinom, tri s kosturima i s paljevinom i 13 praznih; Gosinja 40, i to 20 s kosturima, sedam s mrtvačkom paljevinom, devet s kosturima i s paljevinom i četiri prazne; Osovo tri i to dvije s kosturima i jedna s mrtvačkom paljevinom; Gučevo šest, i to tri s kosturima, jedna s kosturima i paljevinom i tri prazne; Plješevica šest, i to pet s kosturima i jedna s kosturima i paljevinom; Planje 15, i to 11 s kosturima i četiri prazne; Brezije jedna s kosturima, Sokolac-Taline 36, i to 12 s kosturima jedna s mrtvačkom paljevinom, četiri s kosturima i mrtvačkom paljevinom i 19 praznih; Crkvina četiri, i to jedna s kosturima i tri prazne. U svemu su dakle pretražene 72 gromile s kosturima, 11 s mrtvačkom paljevinom i 18 s kosturima i mrtvačkom paljevinom; 45 gromila bile su prazne. Od nagjenih rukotvora bilo je 955 broncanih, 141 željezni, 13 od srebra, četiri od kositera, jedan od cinka, jedan od olova, 40 od kamena, 59 od ilovače i šest od kosti; osim toga valja još zabilježiti oko 1500 bobica od jantara, stakla i emalja, 14 životinjskih zubi i dvije probušene morske školjke. Kasnije sahranjivanih lešina iz nepoznatog vremena konštatovano je više; od rimskih nagjena je jedna (Osovo), iz doba seobe naroda takogjer jedna (Gučevo).

Čisto rimska gromila s jednim carskim novcem 4. vijeka poslije Hr. iskopana je u Planju. Ostanci iz la-tenskog doba, fibule, nagjeni su u gromilama Gusinje planine i kod Rusanovića. Jedna je od najzanimljivijih nekropola ovoga područja ona kod Planje. U raskopanim ondje gromilama prehistoričkog postanja samo je u jednoj nagjeno željezo, i to dvopetljasta oblučasta fibula. Broncani su objekti gotovo mahom stariji tipi, koje nam valja pribrojiti ili početku halštatskog doba ili najmlagjem broncanom vremenu. To naročito vrijedi za falere, iskovane od broncanog tenećeta, nagjene u I. gromili, koje vrlo sjećaju na nahogjaj od Krehinog Graca. Slične su falere i ove godine iskopane u gromili XX. kod Sokóca-Taline zajedno s broncanim torquisom. I u gromilama kod Osova, Gučeva i Plješevice, u kojima gotovo mahom bijahu skeleti, nagjeno je više starijih tipa u broncu. Pisac misli da je opazio, da su najstariji grobovi nagjeni u južnoj i istočnoj zoni Glasinca. U pogledu tipologije i kronologije potvrgjeni su i ovogodišnjim iskopinama u III. svesku „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ na str. 37. izrečeni nazori.

Стари босански натписи.

Приопћио

др. **Ћиро Трухелка,**

кустос босанско-херцеговачког земаљског музеја.

Надовезујући на своја два задња чланка о старим натписима у љетошњем „Гласнику“, приопћујем неколико натписа, које на своjем путу нијесам имао прилике да особно видим.

Из котара билећког приопћујем шест натписа. Факсимиле на папиру прибавио ми је котарски предстојник Вал. пл. Адамовић, а начинио их је госп. надцестар Никола Радаковић по упутству, што сам му га писмом поручио.

Свих шест натписа млађег су доба, то јест из времена турске окупације, али су и они занимљиви, јер надовезују на средовјечну традицију, а попуњују нам и слику, што нам ју подају натписи средњега вијека.

1. Његановић турски.

У селу Његановићу турском, које лежи пола сата на запад од Плане, налази се на челу стећка средње величине овај натпис:

ЧСНЕ ЛЕ ЖИ
РЧБЬБО ЖИ
ДѢКЬ ВꙊѢ
НЬДРЧГИ
ШИЋЬ ПР
О СТИМꙊ
Б̄Е ГРЕХЕ

Слика 1.

То јест: ЧСНЕ ЛЕЖИ РЧБЬ БОЖИ ДѢКЬ ВꙊѢНЬ ДРЧГИШИЋЬ ПРОСТИ МꙊ Б̄Е ГРЕХЕ.

(„Асие лежи раб' божи дјак' Вујан' Драгишић'. Прости му боже грехе.“)
Сигнатура мајсторова на другом мјесту гласи:

Слика 2.

То јест: асє пишє милко вꙋкм(и)рь.
(„Асе пише Милко Вукмир'.“)

2. Подубовац.

У овоме селу, крај саме варошице Билека имаде на великом стећку урезканим ћенаром окружени натпис са помњиво оклесаним словима:

Слика 3.

То јест: + асє л[є]жи загор(а)ц браѣновић б[р]атиє кои вид[итє] сиє зламєниє братиє ѣ самь биѡ како ви а ви ћєтє б(и)ти како и ѣ.

(„+ Асе лежи Загорац Брајановић'. Братие кои видите сие зламение, братие ја сам' био како ви а ви ћете бити како и ја.“)

3. Мушићи.

У Мушићима, опћина Домашево, овај је натпис:

Слика 4.

То јест: + радосава синомь бранькомь.
(„+ Радосава сином' Бран'ком'.“)

4. Милавићи.

На каменом крсту крај цркве у Милавићима имаде овај натпис, који је рђаво написан те се тешко чита:

Слика 5.

Мислим га га ваља читати: сиєчє крис(то?) лалар и марко иѡꙋ ѡцꙋ ка(ми) го(спо)д бог да прос[ти]
(„Сиече Кристо Лалар и Марко Јову оцу ками. Господ Бог да прости.“)

5. Кртиње.

Уз јахаћи пут, који води из Кртиња у Змијевац, имаде на мрамору овај натпис:

Слика 6.

То јест: ꙋ] тои почива радосавь грꙋбачєѡвић мрьтавь.
(„У тој почива Радосав' Грубачевић' мртав'.“)

6. Мирушe.

Слиједећи натпис нашао је госп. Н. Радаковић више врата цркве св. Николе у селу Мирушама крај Требињчице на Мистихаљу. Натпис бијаше узидан у старој цркви, којој се само развалине виде, те је послије узидан у нову цркву на означеном мјесту.

Камена плоча дуга 40 *cm*, висока 35 *cm*. Натпис гласи:

СН ХРЧМЬ ПО͘ □Н
ПОП ВȣVωСЧ□Н
СНЄМЬ Х'РНС
ꙏЧ Н БЖ҆О Н М
ЧРКО КЧМ НС
ПНСЧ СꙏОНЧМ

Чита се: СН ХРЧМЬ ПОNО□Н ПОП □ȣКωСЧ□ Н С (N)НЄМЬ ХРНСꙏЧ Н БОЖО Н МЧРКО. КЧМ НСПНСЧ СꙏОНЧN.

(„Си храм' понови пои Вукосав и с нием' Христа и Божо и Марко. Кам(ен) исписа Стојан.")

*

Из котара тузланскога приопћити ми је доста занимљив натпис, који се у својој дикцији ослања о остале натписе, које сам из тог округа приопћио у трећој овогодишњој свесци „Гласника".

7. Бановићи.

У Бан-долу, у селу Бановићима (кот. Д. Тузла), сат на запад од села Хрвата, имаде на побочној страни овеликог стећка оваки натпис:

ЧСЄ ЛЄЖНБОЖНЋКОБЧНОВН
НЧСВОЄНЗЄМЛН НЧПЛЄМЄНН ТОН
НЧДРЧМЄШ/ІНН ЧПОСТЧВШЄ
ХЛЧПЧЧЬНОБОДЧНЬНБРЧНКОЗБ
ЧТНОЛ

Слика 7.

То јест: ЧСЄ ЛЄЖН БОЖНЋКО БЧNОВН[ЋЬ] NЧ СВОЄН ЗЄМЛН NЧ ПЛЄМЄNНꙏОН NЧ ДРЧМЄШННN Ч ПОСТЧВ(Н)ШЄ ХЛЧПЧЧЬ Н ОБОДЧNЬ Н БРЧNКО З Б[Р]ЧТНОМ(Ь).

(„Асе лежи Божићко Банови[ћ] на своеи земли на племенитои на Драмешини а постав(и)ше Хлапац' и Ободан' и Бранко з б(р)атиом(').")

Стећак је на врху нешто заобљен, а израђен је заједно с подношком из једног камена. Дуљина 2·20 *m*, висина 0·90 *m*, ширина 0·70 *m*.

Факсимиле ми је начинио госп. И. Рачић, оружнички стражмештар у Маглају.

8. Умољани.

Натпис са врло знаменитог стећка припослао ми је у факсимилу госп. Гашпар Томљеновић, оружнички поштовођа у Умољанима, кот. коњичкога. Сами натпис нема важности.

На једној страни више слике приказане у релијефу чита се:

+ ВЧ НМЄ ѠЧЧ Н СН

на челу:

NЧ С□ЄꙏОГЧ
ДȣХЧ ЧСЄ ЛЄЖН
□ȣКОСЧ□Ц Лȣ
ПVНVЧ +

то јест: „+ *Ва име оца и сина (и) светога духа. Асе лежи Вукосав' Лупчић'* +".

Важан је тај стећак поради скулптуре, исклесане под оним првим редом. Скулптура израђена је просто невјештом руком, незгодним халатом а без умјетничког схваћања, али сама тема прикази је знаменита, јер се оснива на старом праарijском митолошком схваћању јунака, који убија змаја да ослободи дјевојку. Данас се значење том митосу изгубило, идеја му бијаше та: јунак — сунце — убија змаја — ноћ, те ослобађа дјевојку — бијели данак, која разблажује и оживљава свијет. Та идеја, како рекох, нестала је свијету из свијести, али сама прича остала је у свих аријских народа мање више искићена од обала ријеке Инда, па до обала атлантскога мора. Наш скулптор приказао ју је примитивно али јасно: Јунак на коњу замахнуо је дугим копљем, те је погодио у врат змаја, који је у трен пустио руку дјевојке, која је стала између њега и јунака, те лијевом руком дозивље овога у помоћ.

И друга побочна страна тог стећка урешена је клесаријом, те приказује коњаника у лову за кошутом (?) и ланетом.

Овај се стећак налази у планини Висучици на старом гробљу међу Умољанима и Бјелемићем.

Epigrafski nahogjaji iz godine 1895.

Crkvenica kod Doboja.

Glavica „Crkvenica“ na sastavcima Usore i Bosne kod Doboja, gdje su već prije nekoliko godina nagjeni natpisi i sitni ostanci[1]), ove je godine hvala brižljivosti vlasnika te uzvisine, gospodina Eduarda Porra, i opet iznijela nekoliko spomenika rimskog doba. Po njima se možemo nadati još zamašnijim rezultatima za sistematično prekopavanje na tom, strategički tako znamenitom mjestu.

Svi su objekti darovani muzeju.

1. Ulomak vapnenaste ploče, koja je sastojala od dva polja. Od gornjeg polja, koje je bilo ukrašeno skulpturama, samo su još očuvani preostali ostanci priprosto naznačenih nabora od ruha, i, kako ja mislim da sam raspoznao, očuvana je lijeva ruka, koja drži zamotak.

Ispisano je polje okvireno širokim, glatkim okvirom. Dolje se preko pisma pružila široka pukotina. Visina 0·70, širina 0·51, debljina 0·20. Redovi zaparani; dobra pismena, visina im u r. 1.: 0·077, r. 2.: 0·05, r. 3. i 4.: 0·057, r. 5.: 0·055. *Slika 1.*

Slika 1.

Klesar je počinio nekoliko pogrješaka; u r. 3. usjekao je *F* mjesto *E;* u r. 3., 5. i 6. ispustio je tačku, nasuprot stavio ju je u r. 4. megju brojkama; ali je ovdje ipak pokušao da tačku izbriše i tako svoju pogrješku popravi.

[1]) V. Radimský: „Wissenschaftliche Mittheilungen“ I., str. 262. i d. C. Patsch: „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ XVI., str. 78. i d. C. III 8376*b* = 12750, 12756—12760.

D(is) M(anibus). Septimio A.... vet[e]rano, v[ixit] an(nos) LII, Titia.... [m]arito pie[ntissi]mo et si[bi....

Vrijeme natpisa odregjuje gentilno ime suprugovo: on je od cara L. Septimija Severa dobio gragjansko pravo. Iz toga vremena potječe i nagjeni ovdje fragmenat C. III S. 12.757.

Vojni zbor, kod koga je Septimije služio, nije naznačen. Na drugom jednom kamenu istoga nahodišta (C. III 8376 b = 12·750) spominje se jedan veteran *cohors I Belgarum.* Može biti, da su obojica pripadala jednoj kohorti, koja je valjda neko vrijeme ovdje bila stacionirana. Ipak je kod Doboja, ako sam inače pravo popunio[1]), bila i *cohors I miliaria Brittonum.* Za pitanje o položaju *canaba* — tabora — kod Crkvenice, ne može nam na žalost poslužiti taj natpis, pošto je on, kao i odlomak što slijedi, kako to svjedoči okrnjenost obaju, na uzvisinu Crkvenice doneseni kao gragjevni materijal.

2. Desni gornji kut jedne votivne are od vapnenca. Lijevo i dolje glatko odrezana. Korniža otraga nema; otražnja je površina kao i gornja ostala hrapava; ara je dakle bila postavljena pred jednim zidom, antom ili sl. Visina 0·38, širina korniža 0·22, inače 0·165, debljina pri kornižu 0·345, inače 0·30. redovi izlinirani. *Slika 2.*

Slika 2.

R. 2. *T(itus).* Praenomen dedikanta.

R. 3. TI.

Ta je ara, kako se to raspoznaje po obliku pismena, po vremenu blizu veteranskom natpisu br. 1.

3. Tri novca: *a)* veliki broncani Aleksandra Severa (Cohen 428); *b)* mali broncani carice Magniae Urbicae (Cohen 10) i *c)* Crispa.

Zanimljiv je za našu numizmatičku zbirku drugi komad; meni je poznat samo jedan u Bosni nagjeni novac te vladarice: (Cohen 9), koji je pohranjen u samostanu Fojnici (isp.: „Glasnik“ 1895., str. 239).

Banjaluka.

Votivna ara od vapnenca; visina 1·12; širina pri kornižu 0·49, inače 0·41; debljina pri kornižu 0·35, inače 0·30. Pri vijencu se raspoznaje po jedna izbočina po stranama u ravnom reljefu. Otražnja i gornja strana nije obragjena; ta je ara dakle bila smještena pred jednim zidom, stupom ili sl. Pobočne površine nemaju nikakog ukrasa. Ispisana je strana mjestimice

[1]) „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ XVI., str. 79.

korodirana, time je interpunkcija izašla nejasna. Tu je aru našao gragjevni poduzetnik H. Pokorný duboko u šljunku, gdje je ležala na ispisanoj strani, i to kad je zidao temeljni jedan jarak prigodom popravka mosta preko potoka Crkvine nasred grada Banjaluke 23. jula 1895. Može se sasvim pouzdano tvrditi, da je tu bilo njeno prvobitno mjesto, pa da je po tome ovdje bilo neko svetište Jupitrovo. Sad u muzeju. *Slika 3.*

Slika 3.

R. 5. *V* je izašlo manje, valjda radi neke ozlede, koja je već postojala u ono doba, kada je uklesan natpis; na *Y* ne može se pomišljati zbog pravilne inače podobe slova *V.*

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Genio loci L. Sicinius Macrinus b(eneficiarius) co(n)s(ularis) P(annoniae) s(uperioris) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Taj natpis tako potpuno ima karakter običnih dedikacija beneficijarnih štacija[1]), da ne ćemo pogriješiti, ako i Banjaluku budemo smatrali takom štacijom tih „birokratičkih šarža“.

Nego kako ćemo sada rastumačiti prisutnost jednog beneficijara provincije *Pannoniae superior* u Banjojluci, koja je po običajnom umišljenju[2]) pripadala Dalmaciji? Ja mislim najjednostavnije time, ako uzmemo, da je to mjesto još bilo pod upravom gornjo-panonskog namjesnika. Tu tezu podupire ovo:

1. Megja već po dojakošnjoj oznaci po nagagjanju teče ne daleko od Banjeluke. Kiepert megjašku štaciju *Ad fines* prenosi u Laktaše, sjeverno od Banjeluke[3]). Da gornjo-panonsko-dalmatinsku megju valja pomaknuti

[1]) Isp. n. pr. C. III 1910 *(Novae): I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Genio m(unicipii) N(ovensium) G. Vib. Pom. I[a]nu[a]rius b. f. cos. leg. I Adi. v. s. l. m.*

[2]) Isp. H. Kiepert C. I. L. III tab. IV.; „Formae orbis antiqui“ tab. XVII.

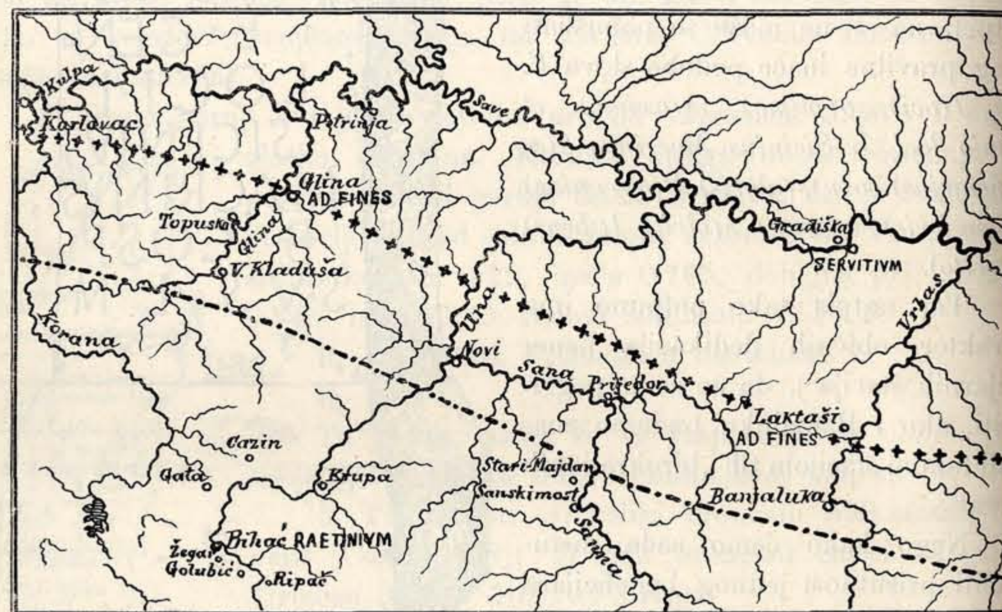
[3]) „O rimskim nahogjajima u Laktašima“ isp. H. Kellner, „Wissenschaftliche Mittheilungen“ I, str. 254. i d.

dalje na jug, to sam ja jednoć već pokazao, i to govoreći o ciglama gornjo-panonske legije XIV geminani Velika Kladuša[1]).

2. Valjda je pobliža oznaka *beneficiarius consularis Pannoniae superioris* za to upotrijebljena, što je u blizini bilo drugo upravno područje — Dalmacija.

3. Mogu se i inače dokazati beneficijarne štacije na provincijalnim megjama: u Atransu, Boiodurumu, Trans-Aquineumu, Intercisi, Teutiburgiumu, Ratiariji, Blatsche kod Scupa i t. d.[2]).

Ja držim, da smo sada utvrdili drugu sigurnu tačku dalmatinsko-gornjo-panonske megje. *Pannonia superior* sizala je najmanje u krajeve današnje Velike Kladuše i Banjaluke.

++++ *Megja po C. I. L. III tab. IV.* —·—·— *Megja po novim nahogjajima.*

Slika 4.

Naš natpis pada u doba poslije podjeljenja Panonije u Panoniju *superior* i Panoniju *inferior*, koje je učinjeno izmegju prvog i drugog rata Trajanovog s Dačanima. Valjaće ga prije pripisati prvoj nego drugoj polovici drugog stoljeća; na to izlazi individualno ime *Sicinius, praenomen* a i ta okolnost što su beneficijari kasnijeg doba svoje zadužbine običavali datirati.

Drugi nam je podatak za datiranje natpisa izgubljen time, što je ispuštena legija, od koje je beneficijarius odaslan.

[1]) „Wissenschaftliche Mittheilungen“ III., str. 526. i d.

[2]) Isp. „Röm. Mittheilungen“ 1893., str. 193., op. 2.

Sličnim načinom i u C. III 2001. *(Salonae)* nije spomenut vojeni zbor.

Iz Banjeluke dosele nije bio poznat nikoji rimski kameniti spomenik; nasuprot je kod toplica u Gornjem Šeheru, koji pripada Banjojluci, sredinom sedamdesetih godina nagjeno oko 600 rimskih bakrenih novaca, koji su po svoj prilici ondje nagomilani po običaju *„stipem iacere“*. O rimskim gragjevnim ostancima kod Trna blizu Banjeluke isp. V. Radimský: „Wissenschaftliche Mittheilungen“ II., str. 62.

Natpisi iz Raetinium-Golubića i okolice.

Više puta je već izrečena želja, da bi se po baronu Handelu u Golubiću kod Bišća nagjeni znameniti, ali loše čitani natpisi prenijeli u zemaljski muzej. Prijaznim sudjelovanjem gospodina Graunera, geometra za evidenciju, kome naučno ispitivanje i inače na štočemu ima da zahvali, pošlo je za rukom, te je barem jedan dio tih kamenitih spomenika opet nagjen; oni su pri gradnji vodovoda u vojničke barake kod Žegara upotrijebljeni kao ploče za natkrivanje. Najznamenitiji spomenici, vojnički natpisi C. III 10033, 10036, nijesu se na žalost dosele mogli naći. Malu nam naknadu za njih daju novi natpisi iz rita Gromile kod Čavkića i iz Ribića, dva mala mjesta sjevero-zapadno od Golubića[1]). Oba su mjesta već poznata kao nahodišta rimskih starina.

I. Golubići.

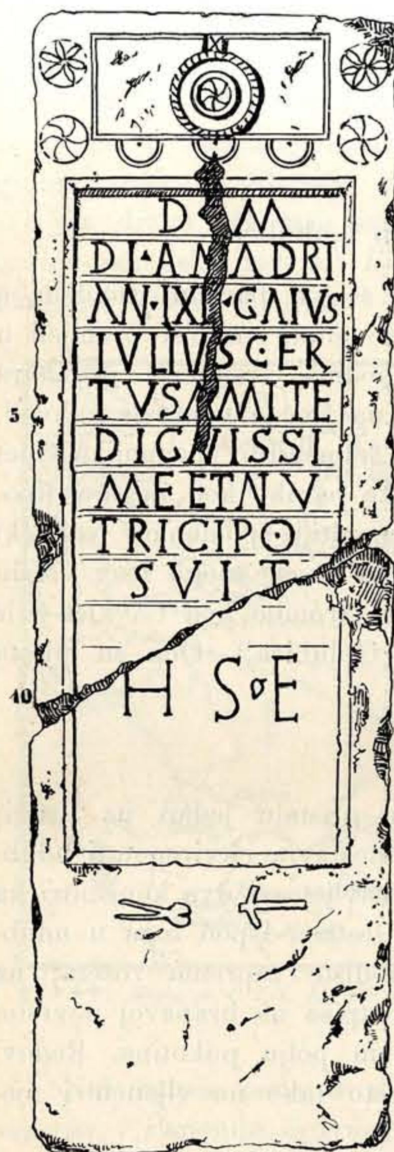
1. Dva ulomka vapnenaste ploče, koji pristaju jedan uz drugi; visina 2 *m*, širina 0·68, debljina 0·16. Nad jednostavno okvirenom i udubljeno ispisanom polju friz sa tri polukruga, sastavljen od dva koncentrička luka (još se lijepo raspoznaje, gdje se je zabo šestar). Ispod toga u udubljenom, pravokutnom polju vijenac, kome središte zaprema rozeta; na pobočnim prijeckama po dvije rozete. Ispod natpisa na hrapavoj površini trnokop, i kako se čini, kliješta. U ispisanom polju pukotina. Redovi izlinirani; u pismenima tragovi crvene boje, isto tako na vijencu i njegovoj rozeti. Nepravilne interpunkcije. *Slika 5.*

C. III 10038 (isp. Radimský: „Glasnik“ 1893., str. 56., br. 6.) s razlikama u r. 3., 6., 7. drugi red glasi, kako je naznačeno. Red 10. i drugje ne potječe, kako je barun Handel mislio, iz kasnijeg doba.

Dianadri je bez sumnje pogrješno mjesto *Diandri* (isp. A. Fick: „Die griechischen Personennamen“ str. 58., 97.). Pogrješka se je u istom redu potkrala i time, što je iza prvog I stavljena tačka. Ovdje na sjeveru

[1]) Isp. kartu Radimský: „Mittheilungen“ III., str. 40. i Radimský: „Mittheilungen“ III., str. 52.

Dalmacije mora da su i u kopnenim krajevima bili naseljeni Grci. U Rakanskoj Barici (kotar krupski, sjevero-istočno od Bišća) nagjen je natpis C. III 8376 *a*[1]), u kojem se spominju dva Heliodora i jedna C(a?)tiana.

Slika 5.

Jedan od ovih Heliodora služio je u vojsci.

D(is) M(anibus) Dianadri (= Diandri), an(norum) LXI. Gaius Julius Certus amit(a)e dignissim(a)e et nutrici posuit. H(ic) s(ita) e(st).

2. Gornji dio vapnenaste ploče; visina 0·77, širina 0·82, debljina 0·20. Iznad udubljenog, i po jednim kaneliranim pilastrom s primitivnim glavicama flankiranog natpisnog polja usječen je najprije friz, koji sastoji od četiri arkade, koji s njime čine dva koncentrička luka. Iznad toga jedna velika rozeta i drugi jedan od tri kao dolje udešene arkade sastavljen friz. S obje strane po jedan od polukrugova sastavljen ornamenat s popriječenom gredom i po jednom zvjezdastom rozetom u dva koncentrična kruga. Redovi linirani; velika, dobra pismena. *Slika 6.*

C. III 10039 (isp. S. p. 2169 i Radimský: „Glasnik“ 1893., str. 56., br. 3.)

Slika 6.

prikazuje natpis mnogo potpunije; slijedilo je još pet redova.

C(aiis) Juli(is) Celeri, [C. Juli Au .... (ili *An* ...) *lib(erto), an(norum) LX et Cla[r]o, an(norum) XVI, Priscus patri et fratri.*

Praenomen i gentilno ime *Clarus* naznačuju se zajedno s imenima njegovog oca.

[1]) Isp. „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ XVI. str. 87.

3. Vapnenasta ploča; visina 1·90, širina 0·67, debljina 0·21. Iznad udubljenog, neokvirenog, po jednim primitivnim pilasterom (bez temelja i glavice) flankiranog natpisnog polja u dvostrukom, zaparanom crtom okvirenom, neudubljenom polju trokut; u njemu i lijevo i desno iznad njega po jedna zvjezdasta ružica. Pod natpisom jedna 0·425 visoka neokvirena površina. Linije zaparane; nemarna slova. *Slika 7.*

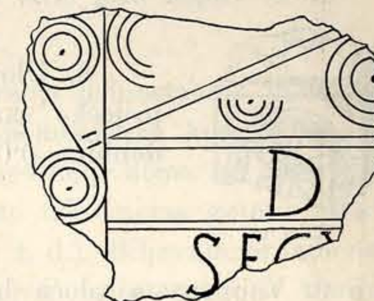
Slika 7.

C. III 10037. Isp. Radimský: „Glasnik“ 1893., str. 56., br 4.

D(is) M(anibus) Aur(eli) Ursi an(norum) LXXXV. H(ic) s(itus) e(st).

II. Gromile kod Čavkića.

4. Ulomak od lijevog gornjeg ugla vapnenaste ploče; visina 0·24, širina 0·29, debljina 0·12 (otraga obijena). Iznad neudubljenog, samo jednostavnom zaparanom crtom okvirenog natpisnog polja sa dvije usavaćene linije markiran trokut; u njemu u sredini tri koncentrička kruga, u lijevom uglu tri koncentrička polukruga. U kutu iznad trokuta takogjer tri koncentrička polukruga. Na pobočnoj priječki spirala. Svuda se lijepo vidi, gdje je bio zaboden šestar. Redovi linirani. *Slika 8.*

Slika 8.

D(is) [M(anibus)]. Secu[ndus? ...

Po načinu kako je izragjen taj nadgrobni kamen, pripadao je mrtvac imućnikom srednje ruke u mjestu.

5. Ulomak vapnenaste ploče, uokolo polomljen; visina 0·17, širina 0·13, debljina 0·07. Redovi izlinirani.

Slika 2.

Možda se može ovako popuniti:

R. 2. *Fabi]a Luc[a.*

R. 3. *Mil(es)* ili *vet(eranus) leg(ionis) IIII] F(laviae) f(elicis)* ....

U Dalmaciji (Bigeste) je IV. legija bila neko vrijeme[1], i njeni su se veterani ovdje naselili[2]; ali se Italici dosele u legiji nijesu posvjedočili[3].

6. Ulomak od vapnenca; uokolo polomljen i otraga obijen; visina 0·12, širina 0·15, debljina 0·04; redovi linirani.

Slika 10.

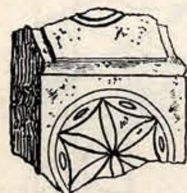
R. 1. *vi]vu[s?*
R. 2. *?pat]ri p[ientisimo?*
R. 3. najprije osovna hasta.

7. Ulomak od desne strane jedne vapnenaste ploče; desno okrajak očuvan; visina 0·15, širina 0·24, debljina 0·08.

Slika 11.

R. 2. valjda broj XX. ili XV.

Slika 12.

8. Ulomak od vapnenca, valjda od izbočene pobočne priječke sanduka za pepeo; visina 0·16, širina 0·135, debljina 0·05.

III. Ribić.

9. Vapnenasta ploča bez okvira i ukrasa; visina 0·44, širina 0·36, debljina 0·165; površina oluplјena; natpisno polje jednostavnom zaparanom crtom okvireno. Taj je nadgrobni kamen jedan od najprimitivnijih, što ga poznajem iz naših zemalja; zakladnik mu je valjda sam dao tu formu, pa na njemu zaparao natpis. *Slika 13.*

Po prostornim razmjerima, naznačenim redom 1. i 5. bilo je u r. 3. *felicissim.* Prema tome je natpis kršćanski, čime se takogjer i to podudara, što nema formule D. M. i što nije naznačen stalež pokojnikov ni njegovi rodbinski odnošaji — bio je po svoj prilici rob.

Na dva imena, kao *Hermias qui et Litorius,* rekao bih, ne može se pomišljati.

U r. 4. naznačeno je doba djeteće.

[1]) Isp. „Wissenschaftliche Mittheilungen" III., str. 536. i d.
[2]) C. III 2004.
[3]) Isp. Mommsen E. E. V., str. 212.

U r. 5. zaboravljene su obe pošljednje haste pismena M.

U r. 6. treće je pismeno prije obrnuto C, nego rgjavo napisano S, *Locu(s) = Lochus?* isp. C. III 1894.

Slika 13.

Martinus, qui [fe]licissimus sum. VIII. Memoriam Locu(s) f(ecit).

*

Na kraju bih još pripomenuo prevlagjivanje jednostavnih geometrijskih ornamenata, koje se ističe na rimskim spomenicima kod Golubića i u okolici[1]. Protivno drugim mjestima naše provincije nema na ovdašnjem nadgrobnom kamenju portreta pokojničkih. Isto tako nema gotovo nikako prikaza životinjskih (delfina[2], lavova, konja i t. d.). Biljevnih ornamenata takogjer nema gotovo nikako. Možda tome uzrok valja tražiti u tradiciji tamošnjih klesarskih radionica.

I tehnika pri usavaćenju ornamenata ostaje konstantna.

Pecka.

Dva ulomka jednog epistala od vapnenca, koji pristaju jedan uz drugi. Lijevo i desno odbijeni; inače su prvobitne, nešto hrapavo ostavljene površine djelomice očuvane. Iznad natpisa, podijeljenog na 3 fascije, friz od loze, sada jako obijen. Visina 0·40, širina 0·45, debljina 0·24. Dobra pismena, visina u r. 1.: 0·045, u r. 2. i 3.: 0·041. Te je fragmente našao upravitelj ispostave u Varcar-Vakufu, gospodin Kovačević u maju 1895.

[1]) Isp. i facsimilia „Glasnik" 1893. str. 49., sl. 23.; str. 88, sl. 46.; str. 89., sl. 47.; str. 248, sl. 50.; str. 578. sl. 54.
[2]) Samo „Glasnik" 1893. str. 577., sl. 53.

u jednoj suhozidini u polju jednog seljaka u mjestu Carevcu, općini Peckoj. Sad je u muzeju. R. 3.: nema interpunkcija. Megju prvin S i N ispalo je u cliché-u I.

Slika 14.

.... *Memori[ae, def(unctae) ann(is)] LX, Aur(elius)* .... *us in se (bene) me[renti? f(ecit)].*

Za cognomen *Memoria* isp. C. III 1877 *(Narona).*

Natpis je bez sumnje bio nad ulazom velikog nadgrobnog spomenika. Taj natpis pripada, kako to dokazuje gentilno ime *Aurelius* i pomanjkanje *praenomen*-a, najranije drugoj polovici drugog vijeka.

Drugi natpisi iz Pecke (jedan Jupitrov oltar i jedan sanduk za pepeo) objavljeni su u „Glasniku" 1894., str. 765. i d.

Županjac.

Ulomak od gornje zaglavke jedne nadgrobne ploče, desno odlomljen, sastoji od nazubljenog zabata i jedne epistilne grede s natpisom, koja je s dônje strane takogjer ukrašena dentikulima. Da li je ta ploča bila flankirana polustupovima te prikazivala pročelje hrama, ne može se raspoznati. Taj je fragmenat godine 1886. vidio dr. Ć. Truhelka na katoličkom groblju. Pošto se na kamenu ne vide tragovi kasnijeg upotrebljavanja, može se uzeti, da je otprije bio na onome mjestu, da je dakle na sadašnjem groblju već bilo rimsko grobište. To je mnijenje tim više opravdano, pošto su ondje konstatovani i drugi rimski tragovi (isp. V. Radimský: „Glasnik" 1894., str. 304.). Surove interpunkcije, nema hedera. Po jednom crtežu dra Truhelke u muzeju.

Slika 15.

Zadnje pisme čini se da je C.

D(is) M(anibus). P. Ael(io) C...

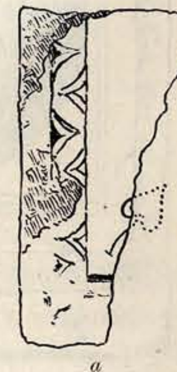
Druge natpise iz Županjca, starog Delminija, prikazao V. Radimský: „Glasnik" 1894., str. 304. i d. i ja na istom mjestu 1895., str. 285. i 299.

Krehin Gradac u Brotnjem polju.

Dva ulomka vapnenaste ploče, okvirene lezbičkom kymom; i to: *a)* od desnog gornjeg ugla. Visina 0·415, širina 0·205, debljina 0·152; *b)* od sredine donje strane; ispod natpisa 0·195 visoka prazna površina. Visina 0·425, širina 0·215, debljina 0·152. Lijepo urezana pismena. Iskopao Havelka; sada u muzeju.

a) Očuvani ostanak jednog znaka može da potječe samo od jedne hedere. Kako se vidi po neokvirenoj površini ispod njega bili su redovi daleko od okrajka završeni;

b) R. 2. Kako neokvirena površina dokazuje, bila je prije I jedna riječ ili jedna abreviatura završena: *testamento fieri] iuss[it.*

a

Ta se popuna može nagagjati po formi kamena — nadgrobnika — kao i po tome, što IVSS stoji u zadnjem retku.

U r. 1. valjda je bilo ime one osobe, koja je ploču prikazala, možda *[Red]dita* (isp. C. III 4853, 2458) ili možda latinska forma epihorskog ženskog imena *Dito* (C. III 1927. *Epetium): Dita.* Isp. analognu promjenu riječi *Matto* (C. III 5868) u *Matta* (C. III 5836. 4392).

b Slika 16.

Krehin Gradac i okolina mu (osobito Krehin dvor), od dužeg su vremena poznati kao nahodišta starina, i to kako prehistorijskih (osobito iz broncanog doba[1]), tako i rimskih. Radimský je po dalekom prostiranju razvalina s pravom zaključio[2]), da je ovdje bila oveća rimska naseobina. Od natpisa potječu odavde C. III 6367 = 8498. 8500. 12798.

[1]) V. Radimský: „Prehistorička nahodišta" str. 21.—163.

[2]) „Wissenschaftliche Mittheilungen" II., str. 59. Isp. M. Hoernes: „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen" IV., str. 33. i d.

Biljača kod Domavije.

Vapnenasta ploča s natpisnim poljem, izragjenim na oblik hramovog čela; na zabatu patera. Visina 0·90, širina 0·47, debljina 0·24. Površina istrošena, pod natpisom 0·185 visoka prazna površina. Nagjena prije nekoliko godina u Biljači (blizu Gradine-Domavije); sada u muzeju.

Slika 17.

Na kraju r. 3. valjda je bila ligatura od T i H.

Θ(εοῖς) κ(αταχθονίοις). Πανταύχῳ που ζήσαντι ἔ[τ]η ν′ (= 50).

Za *Πάνταυχος* isp. A. Fick: „Die griechischen Personennamen“ str. 229.

πού = *plus minus*, isp.: *ἔτεα τρία καὶ δέκα κου μάλιστα.*

Taj jednostavni nadgrobnik pobugjuje s toga veći interes, jer je to prvi u Bosni i Hercegovini nagjeni grčki natpis na kamenu. S time valja u svezu dovesti u samoj Domaviji nagjeni lončarski pečat ΓΛΥΚΩΝ. Posuda, koju je Glikon načinio, bila je po sudu V. Radimskog veliki kazan tamošnjih toplica. Kako je velik i lako se polupa, mora se uzeti, da je načinjen na samome mjestu.

Tu dakle imamo dva dokaza, da je i na istoku provincije Dalmaciji bio naseljen narod, koji je grčki govorio. Tragovi te enklave mogu se dokazati do Sirmium-Mitrovice[1]) i u Singidunum-Biogradu[2]). Kao rimski robovi i kao oslobogjeni puštenjaci mogu se Grci na latinskim nadgrobnicima u Bosni i Hercegovini više puta posvjedočiti[3]); kao slobodne zanatlije i možda kao trgovci pojavili su se prvi put ovdje. Rudarska varoš, koja je tu cvjetala, obećavala je obilata dobitka. Ta kolonija biće da se je naselila iz *Moesiae inferioris*, gdje su se već govorila oba državna jezika.

Ustikolina kod Foče.

Ove godine u proljeću našao je jedan seljak u Ustikolini, gdje su već prije nagjena oba natpisa C. III 8372 i 8373[4]) pri oranju broncani

[1]) U zagrebačkom muzeju ima više grčkih kamena iz toga grada. Jednu je ciglu (iz kasnijeg doba) objavio J. Brunšmid u „Eranos Vindobonensis“ str. 331. i d.

[2]) F. Cumont: „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen XVII., str. 32.

[3]) I iz Domavije i njene okoline poznato je takvo kamenje: C. III 8362 (isp. „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ XVI., str. 125.) i 8364 = S. 12743.

[4]) O Ustikolini u srednjem i u novom vijeku isp. M. pl. Zarzycki: Mittheilungen II., str. 341. i d.

uteg, koji je niže opisan i prikazan (po svoj prilici šupalj bronc, napunjen olovom[1]). Fočanski načelnik gosp. Avdaga Muftić izručio ga je zemaljskom muzeju.

Centralna, sa dvije ne posve jednake horizontalne prosječne površine ograničena zrna kruglje; premjer gornjeg kolobara 0·035, dônjeg 0·036; ekvatorijalni premjer 0·043, visina 0·027; volumen 145.97493 cm^3. Do manjih nekoliko parotina dobro očuvan. Patinu je onaj, koji ga je našao, većinom

Slika 18.

Slika 19.

sastrugao, po tome je nešto i bronca sastrugano. Ali se gubitak naknagjuje s onom patinom, što je preostala. Na gornjoj površini zaparana su dva koncentrička kolobara na ovoj kao i na dônjoj površini rupe, gdje bijaše nasagjen taj uteg, kad se je izragjivao. Natpisi srebrom taušírani: *a)* na gornjoj površini br. I. *b)* uz okrajak uokolo izmegju dva koncentrička kolobara baždarska marka:

Pond(us) the(catum?) exa(ctum) ad tens(auraria) s(acrae?) m(onetae?) S(iscianae?).

A gragjeni su slično kao H, ali se mogu dobro raspoznati od ovog pismena.

Čitanje mi nije uspjelo, a i špecijalni ispitači, na koje sam se obratio, ne mogoše mi dati pouzdane obavijesti. Profesor W. Kubitschek rješava zadnje tri sigle *s(acrae) m(onetae) S(iscianae).*

Taj je natpis dosele osamljen.

Sadašnja je težina tome utegu 321·5 gram. Taj broj kao i znak I i oblik[2]) upućuju na rimsku libru, koja je, kako se općenito uzimlje, bila teška 327·45 grama. Lakši je dakle današnji uteg za 5·95 grama. Jedan dio manjka, možda i sav, ide na račun starih ozleda.

[1]) Analogni utezi u J. W. Kubitscheka: „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ XV., str. 86., br. 6.; Binder: na istom mjestu VII., str. 228.

[2]) Isp. Kubitschek: na spom. mj., str. 86.

Bugojno.

Pri gradnji ciglarske peći na krug u Bugojnu nagjeni su ovi predmeti i po nadcestaru gospodinu Valentinu Stěpaneku izručeni zemaljskom muzeju. Valjda potječu iz jednog groba.

Slika 20.

1. Ilovasta lampa, s jednom njuškom, bez ručice i stalka, s okruglom uljanicom, koja na okrajku gornje strane ima po jedan nastavak. Crvena, dobro utaložena ilovača. Istrošena. Dužina 0·099, širina 0·07, visina 0·035. Na dnu unutar triju koncentričkih krugova izlizani natpis C· DESSI. Veličina pismena 0·007.

Fabrika C. Dessija, koja je svoje proizvode rasturivala preko velikog dijela srednje Evrope[1]), mora da je i u Bosni za svoju robu imala dobru prohogju. Poznate su nam još dvije u Bosni nagjene lampe s istim pečatom. 2. Nagjena u Busovači (kotar Fojnica. Isp. „Glasnik" 1894. str. 96., slika 3.[2]). Po dužini, širini i izradi posve je slična prvoj, nasuprot je ilovača blijedo-rumena, visina je 0·032, a slova 0·01. Ona je iz drugog kalufa. Veoma dobro očuvana, na njuški ogarena. 3. U Ilidžama nagjen je jedan fragmenat (isp. „Glasnik" 1895., str. 192.), koji potječe od iste forme kao br. 2. Ta su nam tri spomenika zanimljiv dokaz za saobraćaj kopnene Dalmacije sa zapadom.

2. Okrajne rbine plitke zdjelice od crvene, fino utaložene ilovače s vrlo razgovijetnim tragovima vrtjenja na točilo. Debljina bokova prama okrajku manja, 0·004. Kako se čini importirana; u Bugojnu doduše ima mnogo ilovače, ali nije tako dobra.

Slika 21.

3. Zlatan naušnjak od 1 *mm* debele masivne žice. Kako se može raspoznati po oštrom šiljku i po raskolu žice, bila je to isprva bočka, kojoj je glavica bila plojka, završena špinalnom plojkom. Čisto zlato; težina 1·2 grama, premjer 0·016 *(slika 21.)*.

Bugojno je već prije bilo poznato kao nahodište rimskih i grčkih novaca *(Dyrrhachium*[3]) i kao rimska naseobina. Po kazivanju pokojnog rudarskog satnika V. Radimskog nagjeni su 1 *km* sjeverno od Bugojna na lijevoj obali Vrbasa kod cestovnog kilometra 132 temeljni zidovi od više rimskih zgrada. U Cipuliću (zapadno od Bugojna) nagjeni su niže prehistorijske gradine Ostarine u dolu Poričke rijeke temeljni zidovi rimskih zgrada, arhitekturni i relijefni ulomci.

C. Patsch.

[1]) Isp. C. I. L. III 6008_{18} 6286_{2} 6436_{1}; V 8114_{37} „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen" 1895., str. 90., br. 4.

[2]) U isto vrijeme poslan je muzeju jedan srednji i jedan mali bronc Konstancija II.

[3]) Isp. „Glasnik" 1894., str. 167.

Неколико изјава о III. свеску „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina"[1]).

Према дојакошњем обичају разаслан је и III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilngen aus Bosnien und der Hercegovina" овећем броју одличних стручњака, који су том приликом и о томе свеску изрекли врло ласкав суд.

Пошто дотичне захвалнице имају и опћенит интерес, то не пропуштамо, да сличним начином, као што то и у погледу I. и II. свеска учинисмо, серију таких извадака овдје објавимо.

Госп. О. Хамди-бег, директор царског отоманског музеја у Цариграду, пише у писму од 15. аугуста 1895., што ево слиједи:

„Била ми је част примити Ваше писмо од 29. јуна с приклопљеним му дјелом „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", које сте Ви имали доброту послати књижници царског отоманског музеја.

За ту пошиљку изричем овим своју дубоку благодарност, те Вас уједно молим, да ми учините још једну љубав, т. ј. да ми пошаљете и пврашња два свеска."[2])

(„J'ai eu l'honneur de recevoir votre lettre du 29 juin dernier accompagnée de l'ouvrage „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *que vous avez bien voulu offrir à la Bibliothèque du Musée Impérial Ottoman. Je viens, en conséquence, Monsieur, vous exprimer toute ma reconnaissance pour cet envoi et vous prier, en même temps de vouloir bien ajouter encore une faveur à celle que vous venez de nous faire en dotant aussi notre Bibliothèque des deux premiers volumes de cette publication d'une si haute importance.")*

Господин професор др. Фр. пл. Визер (Wieser) у Инсбруку:

„Потврђујући примитак добростиво ми припосланог III. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", сматрам угодном дужношћу, да за тај знанствено презнаменити дар изречем своју најтоплију благодарност."

(„Indem ich den Empfang des mir gütigst zur Verfügung gestellten III. Bandes der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *bestätige, ist es mir eine angenehme Pflicht, für diese werthvolle und wissenschaftlich hochbedeutsame literarische Spende meinen wärmsten Dank auszusprechen.")*

Господин владин савјетник др. М. Мух у Бечу:

„За припослање изишлога управо III. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", част ми је изрећи своју најсмјернију благодарност. Буд ми одликовање, указано ми тим даром бијаше на велику радост, то у другу руку не могу на ино, а да не изречем своје удивљење не само над обилатошћу знанственог блага у томе свеску, него и над ревношћу свих сурадника у томе дјелу у испитивању

[1]) Добива се у књижари Карла Геролда и сина, Беч I. Stefansplatz и код дирекције босанско-херцеговачког земаљског музеја. Цијена 10 фор. (20 круна).

[2]) Тој је жељи одмах удовољено.

и литерарном обрађивању знанствених објеката; али у истој мјери ваља ми се поклонити оном великодушју, које је намакло средства за згодну и управо богату опрему те публикације.

Сурадници и закрилници тога дјела заслужили су тиме благодарност свих испитача и подигли себи трајан споменик."

(*„Für die Zuwendung eines Exemplares des eben erschienenen III. Bandes der vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum herausgegebenen Publication* „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *beehre ich mich, meinen ergebensten Dank auszusprechen.*

Hat mir die durch diese Zueignung erwiesene Auszeichnung eine besondere Freude bereitet, so kann ich andererseits nicht umhin, meine Bewunderung nicht nur des Reichthums des Landes an wissenschaftlichen Schätzen, sondern auch des Fleisses aller Mitarbeiter an diesem Werke in der Aufsuchung und literarischen Verwerthung wissenschaftlicher Objecte zum Ausdruck zu bringen, in gleichem Masse aber auch der Hochherzigkeit, mit der die Mittel zur entsprechenden und geradezu reichen Ausstattung dieser Publication gewährt werden, meinen Tribut zu zollen.

Mitarbeiter und Förderer haben sich damit den Dank aller Forscher verdient und sich ein bleibendes Andenken geschaffen.")

Госп. ц. кр. професор др. Фридрих Милер (Friedrich Müller) у Бечу:

„Преко деканата философског факултета достављен ми је III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" као дар високог министарства. Узимајући себи слободу, да за тај драгоцјени дар, који обухвата врло знамените знанствене публикације, те се достојно реда уз дојакошње свеске, изречем своју препонизну благодарност, препоручујем се и у напредак благовољењу високог министарства."

(*„Durch das Decanat der philosophischen Facultät wurde mir vor Kurzem der III. Band der* „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *als Geschenk des hohen Ministeriums zugestellt. Indem ich für dieses kostbare Geschenk, welches sehr wichtige wissenschaftliche Publicationen umfasst und den beiden bereits erschienenen Bänden sich würdig anreiht, dem hohen k. u. k. Ministerium meinen allerunterthänigsten Dank abzustatten mir erlaube, möchte ich mich auch für die Zukunft der Gnade des hohen Ministeriums empfehlen."*)

Госп. Л. Пигорини, директор „Musei preistorico-etnografico e Kircheriano" у Риму:

„Најљепше и с високим се поштовањем захваљујем министарству за драгоцјени дар, кога је удостојало овај музеј, припославши му III. свезак врло драгоцјеног дјела „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina".

(*„Ringrazio vivamente e col maggiore rispetto codesto Ministero per l' importante dono che si è compiaciuto di fare a questo Museo coll' invio del III° volume, assai pregevole dell' opera* „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina".)

Преузвишени госп. Власић (Wlassics), кр. уг. министар богоштовља и наставе у Будимпешти:

„Поводом припосланог ми високоцијењеним дописом Ваше Преузвишености од 29. јуна 1895., бр. 5797, по босанско-херцеговачком земаљском музеју изданог дјела „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", III. св. част ми је овим изрећи своју најљепшу захвалност. Тим сам дјелом обогатио стручну знанствену књижницу угарског народног музеја.

(*„A boszni-hercz. orsz. muzeum által kiadott* „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *cz. munka 3-ik kötetének, Nagyméltóságod f. évi junius 29-én 5797 sz. a. kelt najybecsü átiratával történt megküldése alkalmából van szerencsém Nagyméltóságodnak ezennel köszönetemet nyilvánítani.*

Az említett munkával a magyar nemzeti muzeum szakkönyvtárát gazdagitottam.")

Господин др. Алберт Фос (Voss) у Берлину:

„Вашој Преузвишености част ми је за предобростиво припослање и опет презанимљивог и дивно опремљеног III. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" изрећи своју пресмјерну благодарност."

(*„Eurer Excellenz beehre ich mich für die gütigste Uebersendung des wiederum hochinteressanten und vortrefflich ausgestatteten dritten Bandes der* „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *meinen ehrerbietigsten Dank ganz gehorsamst auszusprechen.*

Госп. професор др. М. Милер (Müller) у Гојзерну:

„Потврђујући високом министарству примитак једног ексемплара III. свеска по бос.-херц. земаљском музеју издане публикације: „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", изричем високом министарству уједно своју најљепшу благодарност за тај драгоцјени дар."

(*„Indem ich einem h. Ministerium den Empfang eines Exemplares des III. Bandes der vom bosn.-herc. Landes-Museum in Sarajevo herausgegebenen Publication* „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *bestätige, spreche ich gleichzeitig einem h. Ministerium meinen ergebensten Dank für die sehr werthvolle Gabe aus."*)

Господин професор Феликс Барнабе (Felice Barnabe), директор Museo Nazionale Romano у Риму:

„Преблагодаран сам Вашој Преузвишености за дивни дар, III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina". У томе свеску приказане старине, нарочито некропола на Језеринама, презнамените су за нас, пошто се много штошта описује, што велику сличност показује са старинама Етруријске низине, којом се сада бавимо.

Нека дакле Ваша Преузвишеност изволи примити моју најљепшу захвалност и моје удивљење за министарство, које је објелодањивањем старина Босне и Херцеговине с правом стекло поштовање повјесничара свих народа."

(*„Sono reconoscentissimo all' E. V. per lo splendido dono del III° vol. delle* „Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina". *Le antichità quivi illustrate, specialmente quelle delle necropoli di Jezerina, riescono di sommo profitto per noi, essendovi descritte molte cose che hanno stretta somiglianza con le antichità della Bassa Etruria, di cui ora ci occupiamo. Voglia adunque V. E. accogliere gli attestati della mia gratitudine, e la espressione della mia sincera ammirazione per codesto onorevole Ministero, il quale con le pubblicazioni intorno alle antichità della Bosnia e dell' Erzegovina ha giustamente acquistata somma benemerenta presso gli studiosi di tutte le nazioni."*)

Господин др. И. А. барун Хелферт, директор централне комисије за умјетничке и хисторичке споменике у Бечу:

„Потврђујући доличним начином примитак дне 19. јуна 1895. припосланог ми свеска, приносим уједно своју најсмјернију и најоданију благодарност са тако обилато садржином и богато опремљено дјело, коме већи дио најживље може да побуди интерес ц. кр. централне комисије за умјетничке и хисторичке споменике."

(„Indem ich den Empfang des mir am 19. Juni 1895 zugesandten Bandes geziemend bestätige, bitte ich zugleich meinen ergebensten und verbindlichsten Dank für ein so inhaltvolles und reich ausgestattetes Werk entgegenzunehmen, dessen grösster Theil das Interesse der k. k. Central-Commission für Kunst und historische Denkmale auf das lebhafteste anzuregen im Stande ist.")

Господин професор универзе Шпиридион Брусина, директор зоолошког музеја у Загребу:

„Покорно потписани недавно је примио III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina". Приносећи потписани високом министарству своју најљепшу благодарност, ред му је и том приликом изрећи своје удивљење; јер није лака задаћа била, да се така посвемашња terra incognita изнесе пред научни свијет. Те би „Mittheilungen" и другим земљама могле за узор служити."

(„Der unterthänigst Gefertigte hat unlängst den III. Band der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *bekommen, und indem der Gefertigte dem hohen Ministerium seinen besten Dank dafür ausspricht, muss er auch bei dieser Gelegenheit seine Bewunderung aussprechen, denn es war keine leichte Aufgabe, eine vollständige* terra incognita *der wissenschaftlichen Welt vorzuführen. Diese* „Mittheilungen" *könnten auch anderen Ländern als Vorbild dienen.")*

Господин професор др. Јосип Хампел у Будимпешти:

„Примивши III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", на коме ми ваља благодарити доброти Ваше Преузвишености, хитим да Вашој Преузвишености за добростиво припослање те драгоцјене публикације изречем своју искрену благодарност. У колико сам могао прегледати тај занимљиви свезак, имао сам повољни дојам, да се он достојно реда уз пријашња оба свеска, те да нам науку опет обогаћује многим драгоцјеним вијестима, па за то тај свезак може бити сталан, да ће у европској стручној литератури исто тако повољно бити примљен, као и одлични му предшасници."

(„Im Besitze des III. Bandes der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", *welchen ich der Güte Ew. Excellenz verdanke, beeile ich mich Ew. Excellenz für die gütige Zusendung dieser werthvollen Publication meinen aufrichtigsten Dank auszudrücken. Soweit ich den interessanten Band überblicken konnte, hatte ich den günstigen Eindruck, dass sich derselbe den vorangehenden beiden Bänden würdig anschliesst und unsere Wissenschaft wieder mit vielen schätzbaren Mittheilungen bereichert, weshalb auch der Band in der europäischen Fachliteratur derselben günstigen Aufnahme sicher sein kann, wie seine ausgezeichneten Vorgänger.")*

Господин ц. кр. владин савјетник др. Фридрих Кенер (Friedrich Kenner) у Бечу:

„За III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", који ми је стигао 9. јула 1895. и који као и његови предшасници, представља обилато врело поуке у дивној опреми, слободан сам изрећи своју најсмјернију благодарност."

(„Für den dritten Band der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", *welcher mir am 9. Juli 1895 zugekommen ist und wie seine Vorgänger eine reiche Quelle der Belehrung in herrlicher Fassung darstellt, erlaube ich mir meinen ehrerbietigen Dank auszusprechen.")*

Господин Фр. пл. Хауер, ц. кр. интендант ц. кр. природословног музеја у Бечу:

„Потврђујући смјерно потписани примитак по бос.-херц. зем. музеју издане
публикације „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina", част
ми је уједно Вашој Преузвишености изрећи најдубљу захвалност за тај веома
драгоцјени дар."

(„Indem der ergebenst Gefertigte den Empfang der freundlichst übermittelten, vom
bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo herausgegebenen Publication „Wissen-
schaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *bestätigt, beehrt er sich*
gleichzeitig Euer Excellenz den tief gefühltesten Dank für diese neuerliche höchst werth-
volle Spende hiemit auszudrücken.")

Господин професор др. Хајнрих Киперт (Heinrich Kiepert) у Берлину:

„Ваша Преузвишеност имала је велику доброту, опет ми припослати нови
један свезак по бос.-херц. зем. музеју изданих „Wissenschaftliche Mittheilungen aus
Bosnien und der Hercegovina". За тај драгоцјени дар, који моје штудије о оном
најмлађем културном подручју Европе, настављене готово пола вијека, обогаћује
неочекиваном множином нових чињеница, сматрам се обвезаним, изрећи своју најпо-
низнију благодарност."

(„Euer Excellenz haben die grosse Güte gehabt, abermals einen neuen Band der
vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum herausgegebenen „Wissenschaftlichen Mit-
theilungen" *mir zugehen zu lassen. Für dieses überaus werthvolle, meine seit fast einem*
halben Jahrhundert fortgesetzten Studien über jenes jüngste Culturgebiet Europas durch eine
Fülle ungeahnter Thatsachen bereichernde Geschenk fühle ich mich verbunden, meinen aller-
gehorsamsten Dank auszusprechen.")

Господин професор универзе др. Јосип Карабачек у Бечу:

„Дописом од 29. јуна 1895. послан ми је под бројем 5797 један екземплар управо изашлог III. свеска по бос.-херц. зем. музеју у Сарајеву издане публикације „Wissenchaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina".

Изричући за то своју смјерну благодарност, мислим да свој интерес за тај
лијепи потхват најбоље тако могу засвједочити, ако, буде ли се то жељело, редак-
цији тог перијодичког списа на некоје расправе у оба пређашња свеска, које се тичу
мојих штудија, и које сам негда имао прилике видјети у књижници цар. академије
знаности, уз прилику пошаљем своје примједбе."

(„Mit Note vom 29. Juni l. J. wurde mir [Z. 5797/B. H.] ein Exemplar des soeben erschienenen III. Bandes der von dem bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo herausgegebenen Publication „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina" *zugestellt.*

Indem ich hiefür meinen ergebenen Dank abstatte, glaube ich mein Interesse für
dieses schöne Unternehmen am besten darthun zu können, wenn ich, falls es erwünscht
wäre, gelegentlich der Redaction dieser Zeitschrift zu einigen, meine Studien berührenden
Abhandlungen in den vorhergehenden beiden ersten Bänden, welche ich in der Bibliothek
der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften einzusehen seinerzeit die Gelegenheit hatte,
meine Bemerkungen zukommen lasse.")

Господин др. Ото Хиршфелд (Otto Hirschfeld), професор универзе у Шарлотенбургу (Charlottenburg):

„Част ми је Вашој Преузвишености изрећи своју најпокорнију благодарност за припослање III. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“. Та је публикација и по садржини и по форми потпуно на висини пређашњих свезака и свједочи о бујном знанственом животу у тим, култури ново отвореним подручјима. У томе свеску објављени натписи још ће у пошљедњим додацима дјела „Corpus inscriptionum Latinarum“, које се управо свршава, наћи обзира.“

(„Euer Excellenz beehre ich mich, meinen gehorsamen Dank für die Uebersendung des III. Bandes der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ *hierdurch auszusprechen. Die Publication steht sowohl ihrem Inhalt, wie der Form nach durchaus auf der Höhe der vorangegangenen Bände und zeugt von dem regen wissenschaftlichen Leben in diesen der Cultur neu erschlossenen Gebieten. Die in dem Bande veröffentlichten Inschriften werden noch in den letzten Nachtragungen zu dem dem Abschluss nahen Bande des* „Corpus inscriptionum Latinarum“ *Berücksichtigung finden können.“)*

Господин Карло Маркесети (Marchesetti) у Трсту:

„Ваша Преузвишеност имала је особиту доброту припослати ми III. свезак „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“.

„Ја за то презнаменито и тако дивно опремљено дјело Вашој Преузвишености изричем своју најтоплију благодарност.“

(„Eure Excellenz hatten die besondere Güte, mir den dritten Band der „Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ *zu übersenden.*

Ich spreche Euer Excellenz meinen wärmsten Dank für dieses hochwichtige und so prunkhaft ausgestattete Werk aus.“)

Госп. др. Едмунд пл. Феленберг (Fellenberg) у Берну (Швицарска):

„Потписани с најуљуднијом захвалношћу потврђује примитак III. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, изданог по бос.-херц. зем. музеју, те поновно изриче своје велико удивљење за разнолике изврсне знанствене радње, штоно красе најновији тај свезак, који пријашње, у колико је то могуће, богатством садржине још надмашује.“

(„Unterzeichneter bestätigt mit verbindlichstem Danke den richtigen Empfang des III. Bandes der „Wissenschaftlichen Mittheilungen“ *des bosnisch-hercegovinischen Landesmuseums in Sarajevo, und spricht neuerdings seine hohe Bewunderung aus über die mannigfaltigen trefflichen wissenschaftlichen Arbeiten, welche den neuesten Band, der womöglich an Reichthum des Inhaltes seine Vorgänger noch übertrifft, zieren.“)*

Исто су тако с ријечима признања и са захвалношћу потврдили примитак III. свеска тога дјела:

Ц. кр. дворска библиотека у Бечу, и господа: др. Р. Верно (Verneau), пристав антрополошког музеја у Паризу; др. Саломон Рејнак (Reinach), конзерватор народног музеја у Паризу; др. Александар Бертран (Bertrand), члан завода St. Germain-en-Laye код Париза; Ђузепе Фиорели (Giuseppe Fiorelli), сенатор у Риму; професор др. Р. пл. Сикел (Sickel), дворски савјетник у Риму; тајни савјетник др. Адолф Бастиан, директор кр. дворског музеја за науку о народима у Берлину; др. Рихард Шене (Richard Schöne), генерал-директор кр. музеја у Берлину; професор универзе др. Теодор Момсен (Mommsen) у Берлину; професор Александер Конце (Conze), главни секретар цар. њемачког завода у Берлину; професор др. Карл пл. Штајнен (von den Steinen) у Најбабелсбергу (Neubabelsbergu); Јакоб Хајерли (Heierli), доцент универзе у Цириху (Zürichu); Павао Орси, директор Museo archeologico у Сиракузи; професор др. К. Шретер

(Schrötter) у Нетингену (Nöttingenu); Њ. Преузвишеност министар др. Гауч барун Франкентурмски (Gautsch Baron von Frankenthurm), као куратор Терезијанске академије у Бечу; Владимир гроф Ђидушицки (Dzieduszicki) у Кракову; дворски савјетник др. Алфред витез Арнет (Arneth), директор ц. и кр. кућног, дворског и државног архива у Бечу; Јосип Сомбати (Szombathi), кустос ц. кр. природословног дворског музеја у Бечу; професор др. Густав Мајер (Meyer) у Грацу и вицеконзул Јулијо Писко, управитељ ц. и кр. генералног конзулата у Јанини.

Коначно ћемо још овдје напоменути захвалницу О. Хамди-беја, директора цар. отоманског музеја за накнадну пошиљку I. и II. свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“. Датирана је од 25. септембра год. 1895.

„Запала ме част примити прва два свеска „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, које сте добростиво спремили библиотеци царског отоманског музеја.

Ја сам Вам изванредно захвалан за ту пошиљку, која попуњује пријашње једно дјело, те Вас молим да моју благодарност примите заједно с изражајем мог великог поштовања.“

(„J'ai eu l'honneur de recevoir les deux premiers volumes de l'ouvrage „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ *que vous avez bien voulu envoyer à la Bibliothèque du Musée Impérial.*

Je vous suis, on ne peut plus reconnaissant, Monsieur, pour cet envoi qui fait la suite d'un envoi antérieur et je vous prie de vouloir bien en agréer tous mes remerciements, en même temps que l'assurance de ma haute considération.“)

Nove Otiorrhynche iz Bosne i Hercegovine.

Piše

Viktor Apfelbeck.

1. *Otiorrhynchus piliger* spec. nov.

Ovatus, ater, opacus, parce-griseo-pilosus; capite evidenter punctato; rostro rugoso-punctato, capite dimidio longiore et paulo angustiore, lato, apicem versus vix angustato, subtiliter carinato et sub-bicanaliculato; prothorace subconvexo, rudissime confertimque punctato; elytris punctatostriatis, lateribus modice dilatatis, apicem versus evidenter angustatis, interstitiis confertissime subtillissimeque punctatis, parce rugosis, seriatim griseo-pilosis; antennis nigris, mediocribus, funiculi articulo secundo primo paulo vel vix longiore, articulis exterrioribus subglobosis; pedibus nigris, femoribus muticis. Long. 4·5—5·5 mm.

♂ *abdominis segmento anali plano, nudo, subtilissime disperseque granulato et subtilissime confertissimeque punctato.*

O. trichographus-u najbliži, od njega manjom veličinom, kratkim i širokim, prama vrhu nešto suženim rilcem, tankim pipcima, i skulpturom dônje strane različan i ne može se nijednom drugom vrstom zamijeniti.

Na Volujku na crnogorskoj megji u visini od 2200 *m* po prilici pod kamenjem nagjen po meni u nekoliko eksemplara.

2. *Otiorrhynchus Blanchardi* spec. nov.

Oblongo-ovatus, ater, nitidus, fere glaber; rostro rugoso-punctato, lato, brevi, capite paulo angustiore et paulo longiore, apicem versus parum angustato, subtiliter **carinato** *et evidenter* **bicanaliculato**; *prothorace subconvexo, lateribus parum dilatato, latitudine vix breviore supra subtiliter disperseque punctato, lateribus* **rude** *rugoso-punctato vel* **rude** *rugoso-granulato; elytris sub-***elongatis**, *lateribus* **parum** *dilatatis,* **prothorace vix latioribus**, *apicem versus* **sensim** *angustatis, punctatostriatis, interstitiis subtilissime punctatis; antennis mediocribus, funiculi articulo secundo primo paulo longiore, articulis exterrioribus globosis; pedibus simplicibus, femoribus muticis. Long. 6·0—6·5 mm.*

♂ *angustior, tibiis anticis subincurvis, abdominis segmento anali convexo, punctato, apice non impresso.*

Najbliži *O. puncticollis*-u Stierl., razlikuje se od njega poglavito mnogo manjom veličinom, kratkim, prama vrhu nešto suženim, debelim rilcem, kraćim drugim člankom pipka; gore fino punktiran, po stranama fino zrnast vratni štitac i t. d. Od *O. denigrator*-a, kome je vrlo sličan,

može se poglavito raspoznati pò rilcu, koje je od glave očito rastavljeno, izbočeno i suženo, i ima dvije duboke brazde, onda pruženom podobom, uskim, pomalo prama vrhu suženim pokriljem; analni segmenat u mužjaka, koji je u denigratora na vrhu utisnut, te (pri vrhu) ima guste jarinaste dlake.

U Babi planini kod Bileća (Hercegovina). Posvetio sam ga najljubeznije mome poštovanom prijatelju, gospodinu dru Rafaelu Blanchardu u Parizu, prezaslužnom zoologu.

3. *Otiorrhynchus Danieli* spec. nov. *(seriepunctatus* Dan. i. l.)

Oblongo-ovatus, niger, nitidus, supra glaber; capite evidenter punctato; rostro capite **dimidio fere angustiore,** *apicem versus* **multo angustato,** *in medio evidenter, plus minusve profunde* **canaliculato;** *prothorace* **parum** *convexo, lateribus parum dilatato, longitudine paulo latiore,* **undique** *(etiam lateribus)* **subtiliter,** *parum confertim, aequaliter* **punctato;** *elytris prothorace evidenter latioribus, lateribus modice dilatatis, apicem versus sensim rotundatis, punctatostriatis, interstitiis subtilissime disperseque punctatis; femoribus angulatim dilatatis vel sub-dentatis, tarsis rufopiceis:* **antennis rufopiceis,** *funiculi articulo secundo primo paulo longiore, articulis 3° et 4° latitudine paulo longiore, articulis 5°, 6°, 7° globosis. Long. 6·0—7·0 mm.*

♂ *angustior, abdominis segmento anali evidenter rugoso-puntato, apice subimpresso et confertim hirsuto.*

♀ *elytris latioribus, lateribus magis dilatatis; rostro subtiliter canaliculato vel fere plano.*

Odlična vrsta. Slična *O. denigrator*-u i *O. Blanchardi*-u. Razlikuje se poglavito od denigratora vrlo suženim, u sredini izbrazdanim rilcem, manjom podobom, crvenkastim pipcima i tarsama, ustrojstvom i skulpturom vratnog štica i t. d. Od *O. Blanchardi*-ja, s kojim je po veličini jednak, takogjer se jasno razlikuje ustrojstvom glave, odnosno rilca, za tim iztačkanim trbuhom, analnim segmentom mužjaka, i vrlo uglasto proširenim ili nazubljenim bedrom.

Od *O. glabratus*-a, kome se približuje, pojednako po stranama punktiranim vratnim šticem, lako se razlikuje glavom i ustvojstvom rilca i šarom bedrica. Veliki *O. Danieli* takogjer su malim *O. puncticollis* Stl. tako slični, da se lako mogu zamijeniti, ali se od ovih lako razlikuju u sredini izbrazdanim (ne izdignutim) rilcem i posvuda pojednako fino punktiranim vratnim štitom (u *O. puncticollis*-a gore krupno punktiran, po stranama krupno zrnast).

Vrste u skupini *alpicola* — *denigrator* imaju nenazubljene bedrice; izuzima se od toga *O. denigrator*, u koga bedrice kadšto imaju vrlo razgovijetne, više manje šiljaste zube, kao *O. Danieli*, u koga su bedrice uglasto proširene ili tupo nazubljene. Ja sam ispitao preko 100 eksemplara *O. denigrator*-a, koje sam prikupio u Rilo-Dagu, odnosno u zapadnoj Rodope-planini, nadalje množinu eksemplara iz Erdelja i Grčke, pa sam

našao, da ta i inače za variranje sposobna vrsta doduše većinom nenazubljene bedrice ima, ali se nahode svi prijelazi od nenazubljenih do jasno nazubljenih bedrica, pače nekoji od grčkih eksemplara (Tesalija) imaju (naročito na prednjim nogama) — male, vrlo šiljaste, trnovite zupce. Stierlin veli u svome „Revision der europ. Otiorrhynchus-Arten“ na str. 180. kod denigratora: „Bedrice nenazubljene, ali uglasto proširene, tako da ponekad izlaze slabo nazubljene.“ Posve izrazite, šiljaste zupce nijesam dosele nigdje našao da se spominju.

4. *Otiorrhynchus metokianus* spec. nov.

Ellipticus, niger; Ot. goerzensi similis; elytris latioribus, lateribus multo magis dilatatis, elytrorum margine laterali **abrupte** *(in goerzensi* **sensim***) reflexo, elytris, supra fere nudis, squamulis* **piliformibus, subtilissimis** *aequaliter disperseque vestitis (in goerzensi squamulis* **rotundatis,** *submetallescentibus sat confertim inaequaliterque adspersis); antennis longioribus, funiculi articulis externioribus etiam in ♀ elongatis; abdominis segmento anali rudius striato. Long. 17·0—20·0 mm.*

Sličan *O. goerzensis*-u, razlikuje se od njega u ovim tačkama. Pokrilje je jače izbočeno, šire; prekinuti okrajci su oštri, bridasto završeni. Ljuske na ovim okrajcima su duguljaste, pa se ne šire po gornjoj strani pokrilja; ovo je samo prašinasto s vrlo sitnim, dlakastim, ne kovolikim ljuskama vrlo pojednako i rasuto pokriveno; pipci su duži, više pruženi, spoljašni članci (Geisselglieder) su i u ženke pruženi i gotovo dvojinom duži nego širi. Analni segmenat u mužjaka mnogo je krupnije iscrtan, penis je krepći, širi, prama vrhu vrlo sužen, te se svršava slabo odijeljenim, dugim zaliskom (u *goerzensis*-a je penis uži, više pojednake širine, zalistak nerazgovijetan).

Kod Gackog (Metohije) blizu crnogorske megje, na lijeski nije rijedak.

5. *Otiorrhynchus babensis* spec. nov.

Ovatus, niger; capite rude rugoso-punctato; rostro capite dimidio fere longiore, apicem versus sensim, modice angustato, rugoso-punctato, subcarinato, parum profunde bi-canaliculato; prothorace convexo, lateribus sat rotundato-ampliato, latitudine evindenter **breviore,** *confertissime subtiliter granulato, pilis flavo-griseis vestito; elytris ovatis, brevibus, subtiliter punctato striatis, interstitiis subtiliter confertissimeque granulatis, squamulis flavo-griseis, submetallescentibus sat confertim adspersis; antennis gracilibus, rufopiceis, funiculi articulo secundo primo dimidio fere longiore, articulis externioribus latitudine paulo longioribus; pedibus piceis. Long. 8·0—9·0 mm.*

♂ *tibiis anticis apice incurvis, tibiis intermediis ante apicem emarginatis, posticis pennatis, abdominis segmento anali apice impresso, ciliato.*

♀ *elytris latioribus, antice lateribus magis rotundato-ampliatis; prothorace minus convexo, latiore, lateribus magis dilatato; antennis brevioribus, funiculi articulis externioribus latitudine vix longioribus, subglobosis; rostro breviore, capite paulo longiore.*

U Baba-planini kod Gackog (Hercegovina).

O. crinipes-u najbliži, razlikuje se od njega malom veličinom, zdepnastom, kratkom podobom, dugim drugim člankom pipka (u razmjeru prama prvom članku) i t. d.

6. *Otiorrhynchus Brandisi* spec. nov.

Ovatus, piceus vel rufopiceus, squamulis metallescentibus adspersus; capite rugoso-punctato; rostro capite dimidio longiore, rugoso-punctato, apicem versus sensim evidenter angustato, subtiliter carinato, fere plano; prothorace latitudine breviore, lateribus modice rotundato-ampliato, subconvexo, subtiliter plus minusve confertim (parce subrugoso) granulato, squamulis piliformibus viridi-metallescentibus parce (lateribus densius) vestito; elytris ovatis, **antice** *evidenter dilatatis, lateribus subparalellis, apicem versus* **abrupte** *rotundatis, punctatostriatis, interstitiis alternis — 3°, 5° et 7° — elevato-costatis, sutura sub-elevata vel plana, rude parum confertim granulata, interstitiis planis confertissime subtilissimeque granulatis, squamulis piliformibus metallescentibus confertissime vestitis, apice conjuctim rotundatis; antennis gracilibus, tenuibus, rufis, funiculi articulo secundo primo paulo longiore, articulis exterrnioribus obconicis, latitudine evidenter longioribus; pedibus rufis, femoribus rufopiceis, incrassatis, angulatim sub-dilatatis. Long. 6·0—7·0 mm.*

♂ *abdominis segmento anali fere plano, nitido, nudo; subtilissime punctato.*

♀ *elytris latioribus, rostro breviore.*

Kod Travnika (Brandis), u Vranici planini i na Ivan-planini (Lisin) kod Sarajeva od prilike na 1300 *m* visine po meni u novembru izrešetan. Čini se dakle da je raširen po centralnoj i južnoj Bosni.

Najbliži je kavkaskom *O. Chaudoiri*[1]) razlikuje se od njega poglavito rilcem, koje duž sredine ima povor, a ne brazdu, vratnim štitom bez brazdice i t. d.

7. *Otiorrhynchus rhamni* spec. nov.

O. armato Boh. *proximus; robustior; rostro profundius canaliculato, prothorace latiore, antice multo magis dilatato, densius granulato; elytris lateribus magis rotundato-ampliatis, in ♀ valde ventricosis, amplis, dispersius aequaliusque,* **haud rugoso-granulatis;** *squamulis albis, submetallescentibus* **valde aequaliter,** *sat confertim vestitis; antennis robustioribus brevioribusque; pedibus robustioribus, femoribus crassioribus.*

U Babi planini kod Gackog (Hercegovina) na *Rhamnus fallax* Boiss.

8. *Otiorrhynchus alpicola* Boh. var. nov. *prenjus.*

Opacus, **sericeus;** *prothorace lateribus subtilius dispersiusque granulato, lateribus minus dilatato, aequalius rotundato; prothorace plus minusve, confertim, elytris confertissime squamulis piliformibus, cupreo — vel aureo — metallescentibus (parce maculatim condensatis) vestitis;* **antennis** *plerumque* **rufopiceis.** *In monte Prenj-planina (Hercegovina).*

9. *Otiorrhynchus juglandis* spec. nov.

Oblongo-ovatus, niger; capite lato, crasso, subtilissime confertissimeque punctato, squamulis metallescentibus vestito; oculis **magnis,** *parum prominulis; rostro lato, brevi, capite haud longiore et paulo angustiore, in medio* **tricarinato;** *prothorace magno, convexo, lateribus sat rotundato-ampliato, longitudine evidenter* **breviore,** *rude, parum confertim granulato, pilis suberectis et parce squamulis metallescentibus vestito; elytris oblongo-ovatis,*

---

[1]) Vidi Stierlin, Bestimmungstabellen der europ. Coleopt. IX. Curculionidae, str. 61.

prothoracis basi vix latioribus, lateribus parum dilatatis, subparalellis, subtiliter disperseque granulatis, regulariter late sulcatis, squamulis metallescentibus maculatim condensatis parce vestitis, interstitiis angustis, elevatis, seriatim pilosis, subtilissime disperseque granulatis; antennis brevibus, validiusculis, piceis vel rufopiceis, flavopilosis, funiculi articulo secondo primo paulo vel vix longiore, tertio et quarto latitudine paulo longiore, articulis 5°, 6°, 7° subglobosis; pedibus piceis, femoribus omnibus muticis.

Subtus subtiliter disperseque granulatus, squamulis piliformibus, metallescentibus vestitus. Long. 8·5—10·0 mm.

Sličan *O. scopularis*-u, razlikuje se od njega poglavito nenazubljenom bedricom, rilcem sa tri povora, skulpturom, ruhom i podobom pokrilja, naročito i švom, koji odzada nije uzdignut u povor i t. d.

Najviše mu je srodan *O. conspicabilis* Fald.[1]) i valja ga uz ovog uvrstiti u sistemu. Od *O. conspicabilis*-a razlikuje se ponajglavnije brazdastim rilcem, zlato-žutim ljuskama, crvenim pipcima, duljim prvim člankom (Geisselglied) i t. d.

Na orasima kod Uvca blizu srpsko-turske megje (u jugoistočnoj Bosni) našao gosp. dr. Andrija Hensch.

---

[1]) Vidi Schönherr: „Synonymia insectorum“. Tom. VII, str. 353. i 354.

Različito. — Различито.

Naučno putovanje bečkog antropološkog društva Bosnom i Hercegovinom u septembru ove godine.

Nije tome davno, što je osnovan naš zemaljski muzej. Ko bi bio pomislio pri njegovome osnutku, da će on u kratko vrijeme tako lijepo napredovati, da će se on tako proširiti? Iz malog sjemena niknu i uzraste krasno stablo, na kojemu se od godine do godine pojavljuju to sve ljepši plodovi, kojima će se ko i dosada koristiti nauka na čast naše otadžbine. No najviše nas veseli, da se danomice sve više zanimaju za nj' stručni krugovi inijeh zemalja. Iz najudaljenijih strana prostrane Evrope dolaze nam stručnjaci, da vide, što se u nas radi i kako se napreduje na prosvjetnom polju. Dolazak takih muževa i njihovo priznanje pobugjuje u nama još veću volju i ljubav za rad na započetoj stazi, jer mnijenje strukovnjačkih prvaka najboljim nam je sudijom, pošto su ti muževi sav svoj život posvetili nauci, koja traži istinu, rasvjetljivajući davnu prošlost i skidajući s nje tamu i koprenu zaboravi.

I ove godine dogje k nama lijep broj odličnih stručnjaka iz raznijeh krajeva Evrope, da proučavaju i razgledaju rad našeg muzeja i njegove bogate zbirke, i da osim toga vide naša istraživanja u nekim prehistoričkim nalazištima, naročito u neolitičkoj stanici u Butmiru i u glasinačkim nekropolama.

Taj posjet častan je po nas, te će ga zlatnijem slovima zabilježiti anali našeg muzeja. Biće, da tome doprinješe nešto i naše razne publikacije, naročito pak rasprave arheološko-antropološkoga kongresa, koji se — kako smo to u svoje vrijeme u ovom listu istakli — na poziv naše vlade sastao mjeseca augusta prošle godine, da se izjavi o muzejalnim radovima na polju arheologije i antropologije. Svi članovi toga kongresa upozoriše naučne krugove svojih zemalja na naša istraživanja i to u jednu ruku znanstvenim predavanjima, a u drugu raznim opširnim člancima u strukovnim i inim listovima.

Ne ćemo ovdje izbrajati imena svih mnogobrojnih i odličnih posjetilaca našeg muzeja tečajem godine 1895., već ćemo u kratko samo da prikažemo izlet bečkog antropološkog društva, koje je mjeseca septembra o. g. posjetilo Bosnu i Hercegovinu, da razgleda naša istraživanja i da prouči muzejske zbirke. To je jedno od prvih znanstvenih društava, koje se uvijek živo zanimalo za naš rad, posvećujući mu najveću pažnju, naklonost i pripomoć.

Pozivu, što ga je ovo društvo odaslalo svojim članovima, odazvao se vrlo lijep broj. Dana 2. septembra pozdravismo dobrodošlicom naše odlične goste u Bosanskom Brodu, a kroz deset dana pokazivasmo im naše zbirke i radove oko istraživanja nekojih nalazišta iz drevnog doba naše otadžbine.

U izletu bečkog antropološkog društva, kojim upravljaše poznati etnografski stručnjak g. Franjo Heger, kustos c. kr. dvorskog muzeja u Beču i tajnik tamošnjeg

antropološkog društva, bijahu osim društvenih članova iz Austro-Ugarske i odlični stručnjaci iz raznih država njemačkog carstva, za tim iz Engleske, Srbije, Hrvatske i Švicarske.

Iz Beča stigoše uz gospodina Hegera gospoda: Dr. M. Haberlandt, pristav c. kr. dvorskog muzeja, dr. W. Hein, asistent c. kr. dvorskog muzeja sa gospogjom suprugom, Ljudevit vitez Lorenz-Liburnau, kustos c. kr. dvor. muzeja, dr. Eduard Ludwig, odvjetnik, dr. Matija Much, car. vladin savjetnik, Georg Rauch, arhitekta i Nikola Wang, pristav car. dvorskog muzeja.

Iz Brna u Moravskoj: Aleksandar Makovsky, profesor tehničke visoke škole.

Iz Horna u Dônjoj Austriji: Augustin Bachinger, profesor tamošnje gimnazije.

Iz Zagreba u Hrvatskoj: dr. Josip Brunšmid, profesor i upravitelj arheoloških i etnografskih zbirki hrvatskog narodnog muzeja.

Iz Oxforda u Engleskoj: Henry Balfour, direktor tamošnjeg Pitt-Rivers muzeja.

Iz Biograda u Srbiji: dr. Sima Trojanović, profesor.

Iz Basela u Švicarskoj: Julius Kollmann, profesor i dr. Schiess, profesor.

Iz Njemačke: dr. Max Bartels, sanitetski savjetnik i tajnik antropološkog društva u Berlinu, dr. Vilim Grempler, tajni sanit. savjetnik u Vratislavi (Breslau), dr. Gurlt, tajni zdravstveni savjetnik i oglašeni kirurg iz Berlina, dr. Karlo Hagen, asistent narodopisnog muzeja u Hamburgu, dr. A. Hedinger, tajni zdravstveni savjetnik iz Stuttgarta, dr. Kahle, sveučilišni docent iz Heidelberga, dr. Vilim barun Landau iz Berlina, dr. Emil Schmidt, sveučilišni profesor iz Lipiske, dr. Ljudevit Stieda, tajni zdravstveni savjetnik iz Königsberga u Pruskoj i dr. Rudolf Virchow, tajni zdravstveni savjetnik iz Berlina.

Ovim našim gostima pridružiše se još i ovamošnji članovi hečkog antropološkog društva, megju kojima je naročito istaknuti gospogjicu Milenu Mrazovićevu, vlasnicu i urednicu lista „Bosnische Post" i g. dra Antuna Weisbacha, c. i kr. štopskog nadlječnika i zdravstvenog šefa kod c. i kr. XV. zbornog zapovjedništva.

Prije nego otpočnemo opisivanjem glavnih momenata izleta ovako odličnog društva, bilježimo ovdje osobitom radošću i ponosom, što je evo po drugi put k nama došao najodličniji predstavnik antropološke nauke, g. Virchow, kojega ni starost ni nedavno tek sretno pretrpjela bolest nijesu pomele, da nas i opet obigje i da nas obraduje svojim savjetima i uputstvima. Osim toga mogosmo pozdraviti ovaj put i dva odlična mlada učenjaka našeg roda i plemena, gospodu dra *Trojanovića* i dra *Brunšmida*.

Unaprijed možemo radosno zabilježiti, da se ovaj odlični zbor naših gostiju veoma pohvalno izrazio o kulturnom napretku ovijeh zemalja, a naročito o znanstvenom radu našega muzeja.

A sada hajde da u kratko ocrtamo taj zanimljivi izlet.

2. septembra stupiše naši gosti na bosansko zemljište, gdje ih u Bos. Brodu pozdravi direktor muzeja dobrodošlicom, zaželivši svima što ugodniji boravak u ovijem krajevima i istaknuvši pri tome, kako se i vlada i muzej raduju, što po drugi put mogu pozdraviti nestora antropološke znanosti, gosp. Virchowa. Putem do Sarajeva diviše se gosti romantici pojedinih predjela, a naročito ih zanimao naš svijet i narodna nošnja. Čugjahu se koliko se toga posagradilo i kako se svuda opažaju neprolazni znakovi kulture i napretka.

Istoga dana dogjoše u naše lijepo šeher-Sarajevo. Pošto ručaše, eto ih u pojedinim grupama gdje razgledaju naš glavni grad i sve što je vrijedno, da se vidi i razgleda. Osobito im se svidio položaj grada, Bend-baša i pogled sa žute tabije. Odatle vidi se najljepše cijelo Sarajevo, koje ti se čini ogromnom baščom, po kojoj su razvrstane i palače i kućarice, a sredinom te bašče vijuga se kao srebren pojas naša Miljacka. Nadalje razgledaše druge znamenitosti, megju ostalima radionice za umjetnički obrt, gdje se vanrednom vještinom izragjuju najteže stvari i zemaljsku tkaonicu ćilima. Oba su zavoda već poznata i u inozemstvu zbog vrsnoće svojih radova. Za tim posjetiše našu živahnu čaršiju, begovu džamiju, šerijatsku sudačku školu i veličajnu novu gradsku vijećnicu. Već prvoga dana bjehu gosti ushićeni sa svega što vidješe.

Sjutradan, dne 3. septembra, pregledavahu učenjaci naš zemaljski muzej i njegove zbirke, te ne mogahu upravo nasmagati dovoljnih riječi priznanja i hvale zbog bogatstva raznolikosti zbiraka i zbog sistematskog uregjenja svijuh izloženih predmeta. Ovo priznanje napunjuje nas ponosom i zadovoljstvom.

Istoga dana iza podne krenuše naši gosti, većinom ljećnici, u novu zemaljsku bolnicu u Koševi, koju tačno pregledaše, izrazivši se vrlo pohvalno o bogatom i krasnom uregjenju.

Odanle uputiše se u Ilidže, gdje bijahu gosti preuzv. gosp. ministra pl. Kállay-a. Gosp. ministar i preuzv. njegova gospogja dočekaše goste poznatom ljubežljivošću. U veče bijaše kod preuzvišenog domaćina u čast gostima večera, koji ih srdačno pozdravi kao predstavnike znanosti. Na krasnoj besjedi zahvali se ispred sviju starina Virhow, ispijajući čašu u zdavlje gosp. ministra, njegove plemenite supruge i neumornih mu radenika oko unapregjenja naše lijepe otadžbine.

U srijedu, 4. septembra, promatrahu gospoda prehistorijska nalazišta u blizini grada, na Sobunaru i Debelom brdu, neolitičku stanicu u Butmiru i kupalište Ilidže sa njegovim ostancima iz rimskoga doba. Tu razgledaše i kupke, perivoj i nove krasne hotele.

Na večer ovoga dana priredi u čast gostima gradonačelnik Mehmed beg Kapetanović zijafet, gdje vidješe malu sliku čisto bosanskog života. Zdravica vrijednog domaćina izazva opće povlagjivanje, kojemu dade oduška preuzv. g. miaistar pl. Kállay u kitnjastom govoru, u kojem spomenu valjani rad gradonačelnika na književnom polju.

U četvrtak, 5. septembra, uputiše se izletnici u kolima na Glasinac, da razgledaju tamošnje bogate nekropole. No prije nego stigoše do mete svog putovanja dočeka ih ugodno iznenagjenje. Nekoliko kilometara pred Podromanijom pozdravi otmene goste sjajni banderij od 170 konjanika u krasnom narodnom odijelu, a na čelu mu načelnik rogatički, Hadži Ahmed beg Bukvica, koji pozdravi goste ispred naroda srdačnom besjedom, na kojoj se zahvali Virchow. Gosti se ukonačiše u vojarni na Podromaniji, koju i ovaj put naše c. i kr. 15. zborno zapovjedništvo dobrostivo ustupi za ukonačenje našijeh odličnih gostiju.

Iza ručka uputiše se gospoda na staro bosansko groblje na Crkvinama. Za tim razgledaše prehistoričku gradinu Hreljin-grad i jedan dio nekropola u toj okolici. Kad se stao hvatati mrak, vratiše se u svoj konak na večeru i počinak.

U petak, 6. septembra, odvezoše kočije strane učenjake do nekropole u Talinama kraj Sokôca. Saznavši narod, kakvi mu gosti idu u posjetu, sabra se u velikom broju, da ih prijateljski dočeka i pozdravi. Na čelu naroda i školske mladeži izusti g. proto sokolački lijepi pozdravni govor, a školska djeca otpjevaše narodnu himnu. Dojam toga prizora na goste bijaše upravo silan, što se opazilo na odgovoru profesora

Virchowa. Poslije dočeka stadoše prekopavati nekoliko gromila, u kojima se našlo lijepih stvari od bronca i željeza, te nekoliko kostura. Nakon toga sjedoše gosti k ručku, koji bje priregjen pod čadorom, a narod izvagjaše svoje narodne igre, što se gospodi veoma svidjelo, tako da se sami uhvatiše u kolo sa našim vrijednim seljanima. Poslije podne vratiše se antropolozi u Sarajevo, te se odanle uputiše drugi dan, praćeni muzejskim ravnateljem u Jajce. Na pojedinim stanicama, naročito pak u Travniku i Dônjem Vakufu dočeka domaći narod lijepo goste. U samome Jajcu bijaše se sastavio za doček naročiti odbor, kojemu stajaše na čelu kotarski predstojnik gosp. Jakubovski, koji se brinjaše, da se odlični gosti što bolje zabave i razvesele. I zbilja ostaće svim izletnicima nezaboravan onaj kratki boravak u Jajcu. U večer oko 8 sati, poslije večere u zemaljskom hotelu, bijaše sjajno bengalsko rasvjetljenje divotnog vodopada Plive. To bijaše vanredno čaroban prizor. Poput raznobojne žive vatre padala pjeneća se voda u dubinu, a ona sitna vodena prašina nad slapom sjajila se poput prekrasne duge. Teško se rastadoše gosti s ovim prizorom. Sjutradan pregledaše ruševine Hrvojina grada, katakombe i druge ostatke iz srednjeg vijeka, pak se onda u kolima izvezoše na jedan sat daljine novim drumom u dolini Vrbasa, ovim priznatim remek-djelom novije cestogragjevine. Poslije podne tek nastane najzanimljivija tačka čitavog putnog programa. Barjacima, granjem i cvijećem bogato nakićeno maleno brodovlje čamaca čekalo je izletnike na gornjem jezeru Plive. Uz svirku domaćih svirača zaveslaše okretni veslači uz vodu prama dražesnom mjestancu Jezeru, gdje se bijaše sabrao silan narod, — bijaše nedjelja — koji dočeka goste uz vesele poklike i uz pucnjavu prangija. Doskora se rasprede prava narodna svetkovina, a stranci ne mogahu se dosta nagledati lijepih igara veselog naroda, koji se neprisiljeno podavao svojoj omiljeloj zabavi. Sunce već zalazilo, kad se izletnici vratiše u Jajce, da odanle u ranu zoru krenu natrag u Sarajevo. Uz put probaviše dva sata u ubavoj varošici Dônjem Vakufu, gdje razgledaše staru džamiju, jedan mejtef i jedan od tamošnjih begovskih dvorova.

U srijedu, 11. septembra prije podne uhvatiše gosti još vremena, da opet pregledaju muzejalne zbirke. O podne krenuše put Mostara, gdje ih narod opet lijepo dočeka. Sjutradan pregledaše znamenitosti Mostara, uputiše se na veličanstveno vrelo Bune, na ruševine drevnog Stjepan-grada iznad Blagaja, posjetiše dražesnu dolinu Radobolje, dok napokon u četvrtak otputovaše preko Metkovića svaki svojoj kući, nakon vanredno srdačnog oproštaja od muzejskog direktora, koji ih je i na ovom putu pratio.

Ovako evo svršismo opis znamenitog izleta bečkog antropološkog društva u našu milu Herceg-Bosnu. Nas taj posjet napunjuje osobitim zadovoljstvom, jer mogasmo uvjeriti strane odličnike, da naša domovina na svakom polju iz petnih žila radi, da zauzme pristojno mjesto u redu kulturnih naroda. Veselimo se, što stekosmo priznanje učenih gosti, koji obrekoše, da će se doskora i opet k nama uputiti. Bilo u dobri čas i što skorije!

Гњетао (Phasianus colchicus), убијен у Босни.

(У попуну чланка „О кокошкама" у трећем свеску [година 1895.] овог листа.)

Првијех дана мјесеца децембра 1895. стиже музеју на велико зачуђење свих нас из Високог један екземплар гњетла. Долазак те птице већ ми је дан прије телеграфично навијестио мој пријатељ г. Шпрунг, порезник у Високом, који уз

ту вијест дода, да је гњетао одиста убијен у тамошњем котару. Птици је на жалост мањкао, кад је донесена реп и један дио оног лијепог перја на прсима. Но вјешти наш препаратор узајми ово перје од једног, сасвијем оштећеног бугарског фасана те је надувао наш ексемплар тако мајсторски, да је коначно пред нама лежао савршен ексемплар.

Вôља и желудац гњетла бијаху напуњени стотинама бобица од зимолеза (*Ligustrum vulgare*) и сасвијем црна од боје ових бобица.

На основу савјесног истраживања, које проведоше господа Кок и Шпрунг, установљене су о томе, како је та птица убијена, ове чињенице.

Стари и вјешти ловац Ибрахим Топаловић пошао је 18. (30.) новембра 1895. из Пољане у Сутјеску, да код неког тамошњег ковача поправи своју ловачку пушку. Кад се је по обављеном послу враћао кући, срете га ½ сата далеко од Сутјеске Иво Андрић и приповједи му, да је час прије видио гдје лети птица, какове још никада видио није. Уједно позове Ибрахима, нека пође с њиме и птицу убије. Обојица пођоше на означено мјесто и запазе, како на неко дрво по више пута кобац долеће. Ибрахим се одмах досјети да тај кобац ову непознату птицу гоња, те пође правцем овог дрвета. У то полети из једног грма овећа птица; Ибрахим је стаде гонити и чим јој се згодно приближи, опали пушку те је убије. Обојица се зачудише љепоти те птице и у један глас одреде „да је то млади паун", коју птицу они у осталом до данас још видјели нијесу, па за њу тек по казивању знаду. Дана 20. новембра (2. децембра) упути се Ибрахим у Високо и понесе са собом своју ловину. Дошавши онамо набаса на познатог му Шпањола те га упита, кака је то птица? Лукави Шпањол брзо одговори, да је то сасвијем обична птица без икаке вриједности те је баци у свој сепет. На ово разиђу се обојица, а мој Шпањол упути се равно у котарски уред, да ондје понуди птицу и да учини добар ћићар. Понудише му једну форинту, али Шпањол птице не даје, већ наговором гг. Кока и Шпрунга пође други дан у Сарајево у музеј, да ондје птицу прода, што је одиста и учинио.

По казивању Ибрахима Топаловића морао је онај кобац тог гњетла већ имати у својим панџама, при чему му је ишчупао пера из репа. Оно перје с прсију повадише пак дјеца Ибрахим-агина. У оном предјелу близу Сутјеске, гдје је гњетао убијен, има прилично много грмља (трња).

Нема сумње, да је тај гњетао у овај крај долетио из далека. Тај ексемплар или је онај, који је ове године (1895.) заједно са својима двјема кокошкама побјегао гостионичарки госпођи Шпицер у Мокром (одавле има до Сутјеске 40 километара у зрачној линији), или је то бјегунац са лијеве обале Саве, гдје су гњетлови у неким мјестима прилично удомаћени.

И ако би бјегунац од Саве имао много даљи пут до Сутјетске, него онај из Мокрог, то се мени чини, да је долазак нашег гњетла из крајева на лијевој обали Саве ипак вјеројатнији, јер се неда помислити, да би једном гњетлу, који је тек умакнуо дуготрајном затвору, код великог броја непријатеља (грабљиваца) могло успјети да преброди пут до Сутјеске.

*

По закључку овијех редака долази нам од госп. Шпрунга вијест, да се је 1. (13.) јануара 1896. код села Стијена између Високог и Кисељака видио још

један гњетао. Ловац је ранио ту птицу и многа њезина пера доказују сасвијем поуздано, да је то био гњетао. Госп. Кок прогонио је птицу, но сав његов труд остаде безуспјешан. Ваљда је лисица или друга грабљива звјерка ушићарила овог настријељаног гњетла.

Отмар Рајсер.

Crtice iz naroda.

Priopćio **Sadik Ugljen.**

a) Sô i hljeb.

I ako je sô danas u nas na pazaru jeftina, ona je ipak kod našeg naroda vrlo skupa; nju cijeni narod, rekao bih, više nego zlato i srebro. Dokle i kako naš narod cijeni sô, vidjećemo najbolje iz kletvi i zakletvi, u kojima spominje sô. Često ćemo puta čuti iz usta našeg naroda ove zakletve: „Tako mi soli i hljeba“; „Tako me sô i hljeb sapeli“. Kad se hoće prava istina od koga da dozna, zaklinjaće ga: „Soli ti i hljeba!“, „Tako ti soli i hljeba!“ Gospodár zaklinje svog slugu: „Tako ti soli i hljeba, što si u mene pojeo“, „Tako ti moje soli i mog hljeba“, a sluga se kune: „Tako mi tvoje soli i hljeba“, „Tako me tvoja sô i hljeb sapeli“. Često se dogagja, da naš prostodušni seljak činovnika, ili kakvog drugog državnog službenika zaklinje ovim riječima: „Tako ti carske soli i hljeba“, Tako te carska sô i hljeb sapeli“, a čulo se je prije dosta puta, kako se činovnik kune: „Tako mi carske soli i hljeba“, ili „Tako me carska sô i hljeb sapeli“ i t. d.

Po ovim kletvama i zakletvama vidi se, da naš narod plaho cijeni sô, vidi se, da joj daje neku — kažimo — moralnu vrijednost i ako je ona na pazaru (tržištu) sasvijem jeftina.

Mi, koji smo se naučili jesti posoljena jela, ne nalazimo nikakove slasti u neposoljenom jelu, takova nam jela izgledaju kao divlja. To znaju najbolje oni bolesnici, kojima je liječnik propisao, da jedu dok su u bolesti neslanu pogaču i čorbu. Obično kažu taki bolesnici, da im je neposoljeno jelo „kao slama“. Da Bog dragi zakloni i sačuva biti bez soli i jesti neslana jela! I ako je dakle sô kod nas važna, ipak ima u nas ljudi, koji jedu neslan hljeb. To se ne čini iz obijesti, nego oni imaju za to važan razlog. Ti ljudi vjeruju, ako bi se solio hljeb, da bi udarila bolest u naš hajvan (marvu), s kojim mi živimo i koji nam je za život neophodno nuždan, a to je: ovca, koza, goveče i konj, — i da bi taj hajvan uginuo, kad bi se solio hljeb.

Ovo mi pripovjedi H. Abdaga Tolić, posjednik iz Mostara, i izmegju ostalog kaza mi, da su se ove čarolije tvrdo držale stare žene. Izmegju ostalog navede mi jednu muslomansku kuću u Mostaru, u mom i njegovom komšiluku, u kojoj nikada ne sole hljeba, a u tu svrhu, da ne pokrepa hajvan. Ovo mi kašnje potvrdi i Ibraga Ćišić, posjednik iz Mostara. I njemu je poznato, da su se stare žene držale toga vjerovanja, pa mi i on navede jednu kuću u Mostaru, u kojoj se još i danas jede neslan hljeb a u istu svrhu, koju sam gori naveo.

Bojeći se, da ovo vjerovanje na skoro ne ugine u našem narodu, ja ga bilježim i predajem na sačuvanje našem „Glasniku zemaljskog muzeja“.

b) Stara lipa u Rakitnu.

Stara lipa u Rakitnu — kako je tamošnji stanovnici zovu — leži u mahali Petrovićima, u Malom Vrpolju na „Gradini“.

Ta vam je lipa golemo drvo, koje se je razgranalo na sve strane, iz nje bi mogao nasjeći preko stotinu tovara drva, a pod njom bi moglo hladovati pet stotina ljudi, — eto kolika je. Ona je vrlo stara i nema ga, koji bi mogao kazati kad je nikla. Njoj ne smije niko ni blizu doći, a kamo li da bi usjekao koji prut i naložio ga na vatru, ili da bi ko usudio se i usjekao — Bože sačuvaj — granu od lipe, pa je upotrijebio za gredu ili stožinu ili u kakvu drugu poljsku svrhu. Teško ti ga onome, koji bi se usudio usjeći komad od te lipe i upotrebio ga u svoj poljski halat (orugje), skupo bi ga stao taj komadić, skuplje, nego Bulića kabanica; odmah bi se pomamio ili bi pobjesnio ili pomahnitao. Za to se ta lipa održala tako zdrava i krjepka kroz toliko godina, pa joj ne fali ama baš ni jedna grančica, jer se njojzi ne smije primaknuti ni insan (čovjek) ni hajvan (životinja), a kamo da bi smio kogod usjeći koju granu.

Nije tomu dávno, nema jedno trideset godina, kad tamošnji seljak Ante Jakovljević, zvani Tule, ne vjerujući valjda da ova lipa ima u sebi ovaku moć, ode pod tu staru lipu i usječe jedno drvo od nje za stožinu u guvnu. Tamam bijaše donio tu sohu i podio je u guvno, kad mu se odmah jedan konj, s kojim je u guvnu vrhao žito smami (pobjesni). Kad to vidje Ante, brže bolje izvadi stožinu iz guvna i odnese je pod lipu, odakle ju je i donio. Kad se vrati na svoje guvno, gdje je ostavio svog pomamnog konja, nagje ga zdrava čitava. Čim je Ante odnio stožinu pod lipu i ostavio je na svoje mjesto, tog je časa bjesnilo sašlo s njegovog konja. Od tad je ostalo kod stanovnika sela Rakitna kao jedno pravilo: onaj, koji bi slučajno zabasao, prevario se te bi uzeo od te lipe kakav komadić, treba da ga odmah nosi pod lipu i onamo postavi, gdje ga je upravo našao, inače naopako i u zao čas će biti po njega.

Kad mi je počeo pripovijedati o toj čudnovatoj lipi Martin Dumandžić, glavar sela Rakitna, mislio sam u sebi: nije li štovanje tamošnjih stanovnika ove lipe biljeg kakav od naših pradjedova, kojima je lipa bila najdraže drvo. Kašnje mi kaza, da je na onom mjestu, gdje se ta lipa nalazi, bila starinska katolička crkva, pa da su neprijatelji tu crkvu zapalili i uništili, a da je na tom zemljištu nikla ta lipa, koja je od svog postanka imala tu moć. On mi pripovjedi i to, da ne samo što ne smije čovjek ili životinja doći blizu te lipe ili odnijeti što god od nje, nego da ona ne da blizu sebe rabotati. Na domak lipe neki je aga (posjednik) iz Mostara bio načinio čardak. Čim je zima došla čardak se je sam od sebe srušio. Idućeg ljeta aga opet podigne čardak, a čardak se opet sam od sebe sruši. Od onda nije ga aga više ni gradio.

Alaga Brkić, posjednik iz Mostara, pripovjedi mi, da je jednom došao na svoj čitluk u Rakitno, baš nekako oko Ilin-dana, dakle upravo u sred ljeta, kad je najviša vrućina. „Ne imadavši boljeg hlada u blizini, pokupih svoju prtljagu te vrcem odoh pod tu lipu da hladujem — reče mi Brkić — i da malo zaspim. Moji kmetovi i komšije molili su me i kumili, da ne idem pod lipu na hladovanje, kazivajući mi, kako je lipa opasna. Ja to nijesam slušao, već odoh pod lipu, zaspim i pohladujem, a kad sam ustao ispekao sam i kahvu. I gledaj čuda — ni jedan seljak ne htjede mi doći da popije kahvu i da sa mnom sjedi, nego svi su gledali kao napeta puška, kad će se meni dogoditi kakva nesreća, a ja sam se smijao njima.“

Јеврејски рукопис са сликама из средњег вијека.

Бос. херц. земаљски музеј у Сарајеву посједује знаменити јеврејски рукопис[1]), свакако један од најбогатијих примјерака те врсте. По одредби Њег. преузв. госп. заједничког министра пл. Калаја тај ће се рукопис доскора публицирати, што је погледом на хисторијску његову вриједност и посвема оправдано. О умјетничко-хисторијској важности овог кодекса ми ћемо овдје у кратко реферисати.

Рукопис — кодекс на пергамени, у октав формату (22 : 16 *cm*), у модерним корицама — је литургијског значаја, врст лекционара, такозвана „Хагада“, какове се још и у наше доба у сличној опреми израђују путем штампе. Хагада садржаје библијске перикопе, затим пјесме и молитве, које се по мозаичком обреду пјевају и читају за вријеме светковине „Пасах“. С овим литургијским значајем подудара се богати сликовни урес. Слике се дијеле у двије изразито одјељене скупине. Понајприје има прије текста становити број (62) самосталних слика, фигуралних композиција, које показују по два хисторијска призора један изнад другога, те које илуструрају приповијетке из првих двију књига Мојсијевих, Genesis и Exodus. Завршују се великом сликом, која приказује Мојсију, како носи камените плоче са божјим заповједима са синајске горе. Послије ове долазе два призора из V. књиге Мојсијеве (Deuteronomium, 33. 34. „Мојсија благосиље народ“ те V. Мојс. 34. 9. „Мојсија полаже руке на Јозу“). Симболичком сликом: будући храм Израела[2]), прелази се на четири литургијске приказе, које се односе на светковину „Пасах“. Домаћин и домаћица дијеле кућној чељади светковно јело и светковинску погачу[3]) (неквашен крух, мацес). Овај одио завршује трећа слика, која предочава вјерску опћину у храму пред отвореном шкрињом завјета (Bundeslade, sanctissimum).

Други дио садржаје дотичне перикопе и молитве, те је скор на скроз чисто орнаменталан, урешен иницијалима и уресним лествицама уз богату употребу декоративних фигура за испуњавање (Füllfiguren) и гротеска. Трећи дио, у којем су молитве и псалми за остале дане оног празника, нема никаквог сликарског уреса.

По карактеру миниатура, сликаних живахним гуаш-(gouache) бојама излази, да кодекс није израђен у самој земљи, него да је овамо донесен са стране. Миниатуре не показују обиљежја талијанске умјетности, на коју се у први мах помишља обзиром на провениенцију овог дјела и погледом на то, што је мисал војводе Хрвоје дјело талијанског умјетника. Миниатуре овог кодекса упућују сасвијем поуздано на начин сјеверне умјетности. За сада не море се друго што казати, него да је рукопис могао постати окô XIV. вијека негдје у Њемачкој, можда на Рајни, а никако у сусједним аустријским земљама. Обзиром на дотицај босанских Јевреја са њиховим вјерским друговима на сјеверу, могла би ова околност бити од интереса. Миниатуре показују стил њемачког књигосликарства из оног доба, кад нова француска умјетност већ бијаше почела неограничено упливисати на земље иза Алпи и када је већ у моду унишла она опћа готичка умјетност, чије неограничено господство сиже од Пиренеја до Балтичких обала, тако да је против ње стајао на југу једино заокружени териториј талијанске умјетности Ђотова смјера, на истоку пак неизмјерни опсег грчко-славенске умјетности.

[1]) Рукопис је набављен од једне врло старе шпањолске породице у Сарајеву год. 1894. *Уред.*

[2]) Читање јеврејских наслова захваљујем доброти госп. проф. Д. Х. Милера, који ће уједно обрадити хисторијско-палеографски дио.

[3]) Опис гозбе на „Пасах“ налази се даље у тексту.

Управо између ова три културна и умјетничка круга и дирајућ у сфере све тројице, лежи старо либурнијско-илирско подручје Уне, Босне и Неретве. Наш кодекс нови је дакле доказ за зачудни положај, што га је заузимала у оно доба данашња Босна.

Карактер ове миниатурне умјетности XIV. вијека, која се ослања о француски укус и начин, показује се јасно и бистро у умјетничкој опреми рукописа, особито у шареној позадини (Hintergrund) слика (као на стакленим сликама оног доба), у особитим пропорцијама фигура, у читавом начину приказивања у орнаментици са њезиним цвјетовним иницијалима (Fleuronné), окићеним бодљикавим листом (Dornblattmuster), у богатој употреби такозваних дролерија, те коначно у почетном опонашању птица и сваковрсних малених животиња. Та опрема постиже свој врхунац у реалистичној умјетности Бургундије у XV. вијеку. Мимо тога се управо у овом дијелу — и не гледећи на скромност готичких нузгредности у архитектури и т. д. — показују по гдјекоји архаисми, који свакако дјеломице иду на рачун јеврејског живља, који је у својој прадомовини Палестини и на славенском сјевероистоку све до данас у зачудно урешеним предметима за употребу, у надгробним споменицима, у кућним плочама и т. д. сачувао прастаре форме, које сижу до у доба романске умјетности и прије ове.

И обзиром на њихов предмет ванредно су занимљиве слике ове илустроване „Хагаде“. Већ у VI. вијеку прије Христа постадоше Јевреји услијед неуморног настојања својих пророка народ без слика. Равно као што то чини Ислам избјегавају и Јевреји из вјерске побуде свако приказивање сликом. Ово је довело до тога, да ликове и приповијетке њихових светих прича нијесу сликарском умјетности фиксирали они сами, него да је то послије дугих вијекова у етнички и културно веома различитом умјетничком кругу учинио кршћански свијет у земљама Средоземног мора. И пошто ово устезање од слика код њих још и данас постоји, то међу њима још и у данашње доба осим Јосипа Израелса нема сликара првог реда — ма да се је ово племе својом радиношћу и даровитошћу истакло на пољу другијех умјетности, нарочито у глазби. — Јевреји се ипак нијесу сасвим одрекли слика, што у осталом не учинише ни исламски народи: Арапи, Персијанци и Маури, који нам у сликама по зидовима и у илустрованим рукописима њихових пјесника и повјесничара оставише значајна свједочанства њиховог умјетничког живота.

Свакако иду дјела ове руке са фигуралним приказима међу ријеткости, па стога побуђује речени Хагадах — кодекс бос.-херц. зем. музеја — интерес као једна од најпотпунијих илустрација светог писма Јевреја, што је познајемо, па и због тога, што је тај рукопис никао управо из њихове средине. Германски народни музеј у Нирнбергу (Nürnberg) чува један други слични ритуални рукопис жидовског подријекла, али у њему има мање слика, које поврх тога приказују понајвише призоре из свакдањег профаног живота (Genre).

Вриједно је да се поближе посматра, како је јеврејски илуминатор обрадио свој предмет. Узора није имао, морао је дакле узорке ондје узети, гдје је овај предмет већ од старих времена фиксиран био, дакле из умјетности кршћанске цркве. Црпао је дакле из иконографског материјала оног доба, који бијаше нагомилан у сликаним библијама тог времена, нарочито у француским[1]), гдје је свако поглавље пребогато илустровано. Јеврејски је дакле умјетник сасвијем подлегао

[1]) Неколико прекрасних ексемплара чува бечка дворска библиотека.

утицају кршћанске умјетности, но ипак имаде и појединих потеза, у којима значајним начином продире народни елеменат: н. пр. у томе, што је избјегавао насликати Бога и небесне чете — са једином једном изнимком: Бог отац мирује суботом — онда у појединим орнаменталним композицијама. Карактеристично је и то, што се нигдје не налази јеврејски типус, којега на истодобним кршћанским минијатурама — као н. пр. код распињања Христова, — често виђамо, обично у тенденциозно карикираном облику. Напротив је у два знаменита призора приказан типус црначки. Свагдје налазимо идеални опћенити тип са правилним цртама и жутом косом. Повећи интерес побуђују још и оне слике при крају рукописа, које илустрирају светковину „Пасах", јер нам представљају призоре из тадањег интимног вјерског живота Јевреја. У овом погледу особито су интересантне слике горе споменутог нирнбершког (Nürnberskog) рукописа.

Ми бисмо рекли, да ове минијатуре није могао сликати кршћански умјетник и то већ поради вјерских обзира, особито овдје, гдје се ради о чисто литургијском дјелу.

Миниатор располаже савршеном техником, а по иконографском материјалу види се, да се наобразио и школовао у кругу кршћанских илуминатора. — По новијим истраживањима знадемо, да се већ у XIV. вијеку почеше лаици бавити сликаријом као занатом. Како треба да себи предочимо ужи одношај јеврејског миниатора спрам његових кршћанских другова, то нам за сада није јасно, јер за проучавање тога питања није довољан овај материјал.

Беч у новембру 1893.

Јосип пл. Шлосер.

Земаљска штампарија у Сарајеву. — Zemaljska štamparija u Sarajevu.